

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Právní formy perzekuce obyvatel v Protektorátu Čechy a
Morava**

Plzeň, 2013

Ondřej Němec

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Magisterský studijní program

Obor právo

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Právní formy perzekuce obyvatel v Protektorátu Čechy a
Morava**

Zpracoval: Ondřej Němec

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Petr Beránek, Ph.D., katedra právních dějin

V Plzni 2013

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Právní formy perzekuce v Protektorátu Čechy a Morava zpracoval sám. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použil k sepsání této práce, byly citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.“

8. 3. 2013

Ondřej Němec

.....

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval JUDr. Petru Beránkovi, Ph.D., který tuto práci vedl a ochotně se mnou komunikoval. Mé další poděkování patří svým rodičům, kteří mě po celou dobu studia podporují a přítelkyni Martině, jíž si neobyčejně vážím.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Charakteristika Protektorátu Čechy a Morava	3
2. 1. Výnos vůdce ze dne 16. 3. 1939	3
2. 2. Postavení orgánů v Protektorátu Čechy a Morava.....	5
2. 2. 1. Říšské orgány působící v Protektorátu.....	6
2. 2. 2. Autonomní orgány působící v Protektorátu.....	7
2. 3. Nejvýznamnější říšští protektoři a srovnání jejich vlády	9
3. Trestní právo v Protektorátu Čechy a Morava	13
3. 1. Trestní právo platné pro německé státní příslušníky	14
3. 2. Trestní právo platné pro osoby, které nebyly německými státními příslušníky ...	14
3. 3. Charakter nacistického trestního práva.....	16
3. 3. 1. Vztah soudce a zákona v nacistickém právu.....	17
3. 4. Stanné právo	18
3. 5. Stanné soudy	19
3. 6. Norimberské zákony	20
3. 7. Organizace německých trestních soudů v Protektorátu	21
3. 7. 1. Německé řádné soudy	21
3. 7. 2. Německé mimořádné soudy.....	24
4. Perzekuce židovského obyvatelstva	26
4. 1. Vyloučení Židů z veřejného života	27
4. 1. 1. Vládní nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě	28
4. 2. Právní postavení Židů v Protektorátu	30
4. 2. 1. Separace židovského obyvatelstva a jejich označování	32
4. 3. Protektorátní protižidovská legislativa	35
4. 3. 1. Protižidovské tažení stavovských organizací.....	36
4. 4. Zabavování židovského majetku a vyloučení z hospodářského života.....	39
4. 4. 1. Nařízení říšského protektora o židovském majetku.....	41
4. 4. 2. Vyloučení Židů z hospodářského života.....	43
5. Genocida židovských obyvatel jako nejtěžší forma perzekuce	45
5. 1. Přejít ke konečnému řešení židovské otázky.....	46
5. 2. Koncentrační tábor Terezín.....	47
5. 2. 1. Transporty z Terezína na východ.....	49
5. 2. 2. Každodenní perzekuce a život internovaných Židů v Terezíně	51

6. Perzekuce ostatních obyvatel v Protektorátu	53
6. 1. Češi na nucených pracích v Říši	53
6. 1. 1. Vládní nařízení č. 190/1939 Sb.....	54
6. 1. 2. Pracovně výchovné tábory	56
6. 2. Perzekuce českých Romů v Protektorátu.....	58
6. 2. 1. Zákaz kočování a násilný přechod k usedlému životu.....	58
6. 2. 2. Kárné pracovní tábory a romští vězňové	60
6. 2. 3. Zákon o preventivním potírání zločinnosti	61
6. 2. 4. Protektorátní cikánské tábory a deportace do Osvětimi.....	62
7. Perzekuce českých studentů v Protektorátu Čechy a Morava.....	65
7. 1. 28. Říjen 1939 – demonstrace proti okupaci	65
7. 2. Pohřeb Jana Opletala	66
7. 3. 17. listopad 1939 – tragický den českého vysokého školství	67
8. Perzekuce kultury v Protektorátu Čechy a Morava a vztah Říše ke kultuře	70
8. 1. Negativní změny ve školství.....	70
8. 1. 1. Zvraty ve výuce	71
8. 1. 2. Organizační změny ve školství	73
8. 2 Dopad okupace na tisk a literaturu v Protektorátu.....	74
8. 2. 1. Negativní změny v tisku	74
8. 2. 2. Ilegální tisk v Protektorátu a jeho úloha	75
8. 2. 3. Negativní změny v literatuře.....	76
8. 3. Arizace české kinematografie.....	77
8. 3. 1. Arizace v období druhé republiky.....	77
8. 3. 2. Arizace české kinematografie v období Protektorátu Čechy a Morava.....	79
9. Gestapo, SD a jejich utlačování obyvatel v Protektorátu	83
9. 1. Vznik Gestapa a jeho charakteristika.....	83
9. 1. 1. Personální obsazení Gestapa.....	85
9. 2. Vznik SD a jeho charakteristika	86
9. 3. Represivní činnost Gestapa a SD na území Protektorátu.....	87
10. Závěr.....	90
Resumé	92
Seznam použitých zdrojů.....	94
Přílohy	100

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce se věnuje období, které je již poměrně dalekou historií, nicméně je stále aktuální a často skloňované jak odbornou literaturou, tak filmovým zpracováním. Je tomu tak zjevně proto, že po období Protektorátu Čechy a Morava zůstávají v české společnosti stále křivdy a ublížení. Právě vyličení jednotlivých forem ublížení a perzekucí, kterých se na naší společnosti a kultuře okupační moc dopustila, je cílem této právně historické práce. Tato je členěna, vyjma úvodu a závěru, do sedmi kapitol, které by měly co nejpodstatněji pokrýt perzekuční činnost nacistické moci, vykonávanou na území Protektorátu.

V první kapitole se budu zabývat samou charakteristikou Protektorátu Čechy a Morava a rozebráním, na jakém základě byl zřízen. Poté popíši, jak původně svobodná země poklesla až na samé dno. Následně se zaměřím na členění orgánů působících v Protektorátu a především na srovnání vlády dvou nejvýznamnějších říšských protektorů, jejichž činnosti významně ovlivňovaly dění v Protektorátu.

V následující kapitole bych rád popsal trestní právo v Protektorátu, což vzhledem k panujícímu právnímu dualismu, považuji za mimořádně zajímavé. Neopomenu ani samotný charakter nacistického práva, kde čtenáři přiblížím, jaké hodnoty toto právo nejvíce chránilo. Rozeberu podrobněji norimberské zákony a nelidské postupy stanných soudů vůči obyvatelům Protektorátu.

Třetí kapitolu považuji za stěžejní, neboť se věnuje pouze židovskému obyvatelstvu, vůči kterému se uplatňovalo největší množství perzekučních předpisů. Tyto jsem logicky rozčlenil a soustředil se na nejdůležitější z nich.

Následující kapitola volně navazuje na předcházející a pojednává o nejtěžší formě perzekuce – genocidě. Zpočátku se věnuji její genezi a následně podrobím můj výklad koncentračnímu táboru v Terezíně, včetně jednotlivých perzekučních opatření v něm uplatňovaných.

V páté části, nazvané perzekuce ostatních obyvatel Protektorátu, rozliším tři skupiny obyvatel a popíši formy, jakými byly tyto skupiny perzekuovány. Zaměřím se tedy na romskou menšinu, která byla vedle Židů druhým nejčastějším

terčem nacistů. Dále bude můj výklad směřovat k obyvatelstvu nežidovského původu, které však bylo rovněž perzekuováno. Kapitulu zakončím perzekucí osob mně nejbližších – studentů. Zaměřím se rovněž na jejich zatýkání a následné vraždění.

Šestá část této práce by měla čtenáři přiblížit, jak moc utrpěla naše kultura důsledkem okupace. Tuto kapitolu člením na tři samostatné části, věnující se každá jedné sféře kultury. Počínaje školstvím, kde dochází v přílivu nacistického diktátu k zásadním změnám, konče literaturou a kinematografií. V literatuře je zjevně nejzajímavější sledovat ilegální český tisk, který sehrál významnou roli při posilování psychické nálady obyvatel Protektorátu. Rovněž nezanedbatelné množství diváků v kinech vyjadřovalo svou nespokojenost s nastoleným režimem.

Sedmou a také závěrečnou částí je kapitola věnující se Gestapu a SD. Tyto dvě policejní složky měly v Protektorátu významný vliv na perzekuci obyvatel a z tohoto důvodu jsem je nechtěl opomenout. V této části se zaměřím nejprve na obecné věci týkající se uvedených policejních orgánů a následně na jejich konkrétní represivní činnosti na území Protektorátu.

Při zpracování této diplomové práce jsem se snažil využít v první řadě zákony a podzákoné právní předpisy. Sbírkou zákonů z let 1939 – 1945 a Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, vydávané vrchním radou Josefem Hoffmannem, pro mě tedy byly velkým zdrojem poznání. Samozřejmě jsem nevynechal ani dobové časopisy jako Právník a Právní praxe, věnující se právně relevantní tematice té doby. V neposlední řadě jsem čerpal z kvalitní odborné literatury, které je na tuto tematiku poměrně velké množství.

2. Charakteristika Protektorátu Čechy a Morava

Dříve než přistoupím k samé charakteristice Protektorátu Čechy a Morava, je třeba nejprve objasnit, jaké skutečnosti předcházely jeho vzniku. Ve chvíli, kdy se Československá republika pod nátlakem nacistů hroutila, odjel prezident Emil Hácha s doprovodem do Berlína, kde se uskutečnilo jednání s A. Hitlerem.¹ Hácha při jednání neměl rozhodně silnou pozici. Nacházel se v situaci, kdy mohl odporovat Hitlerovi, a tím by Čechům zajistil vojenské bombardování. Druhou možností bylo podepsat dokument, ve kterém se vkládá osud českého národa do Hitlerových rukou. Tento akt byl významný rovněž pro zahraničí, kdy navenek nepůsobil agresivně, nýbrž jako formální dohoda.² Hácha dle mého soudu přemýšlel racionálně a podpisem dokument stvrdil. Nutno dodat, že stejný názor nesdíleli někteří obyvatelé budoucího Protektorátu a na našeho prezidenta se snesla vlna kritiky. Pro podporu nejen svého tvrzení připomínám, že kdyby Hácha nevložit národ do německých rukou, událo by se mnohem větší zlo než pouhé nastolení Protektorátu.

2. 1. Výnos vůdce ze dne 16. 3. 1939

Po podepsání dokumentu se prezident vrací do Prahy na Hrad, kde ho čeká překvapení v podobě Hitlera a jeho věrných lidí. Současně na naše území vpadla i německá armáda, ačkoliv Říše slibovala, že se tak nestane. Důvodem příjezdu Hitlera do Prahy bylo sestavení výnosu vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb ze dne 16. března 1939.³ Výnos se skládal z preambule, 13 článků a lze ho zcela jistě označit jako protiprávní. Nicméně v důsledku tohoto aktu, se na území bývalé Česko – Slovenské republiky zřizuje Protektorát Čechy a Morava a začíná jedno z nejtragičtějších období českých dějin.⁴ Maximálně stanovený rozsah práce mi nedovoluje rozebrat všech 13 článků výnosu, nicméně některým z nich se v dalších kapitolách věnuji podrobněji. Poukazuji rovněž na to, jak byl výnos ze strany Říše porušován, především pak článek stanovující autonomii Protektorátu.

¹ Podrobný popis cesty do Berlína včetně samotného jednání s A. Hitlerem uveden v monografii SOBOTA, Emil. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946. str. 15 – 28.

² MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., str. 14.

³ Tamtéž, str. 15.

⁴ Úplné znění výnosu uvedeno v HOFFMANN, Josef. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*. Ročník I. 1939, str. 409.

Na úvod je jistě třeba říci, že Protektorát Čechy a Morava nebyl nikdy Protektorátem v pravém slova smyslu – ani na začátku okupace, tím méně kdykoli později. Podoba Protektorátu Čechy a Morava se velmi lišila od obdobných útvarů, které byly v této době zřízeny. Po první světové válce fungovaly na evropském kontinentu čtyři Protektoráty, mimo Evropu jich bylo dokonce více.⁵ Odlišností byla především skutečnost, že u všech dosavadně zřízených Protektorátů zůstal chráněný subjekt státem a rovněž si podržel mezinárodní subjektivitu.⁶ Jinými slovy měl Protektorát Čechy a Morava ze všech obdobných útvarů nejhorší právní postavení, které bylo zastřeno slibovanou autonomií. Pro pochopení srovnání tohoto a jiných Protektorátů se nabízí citovat Dr. Stuckarta : „ Protektorát je originální, samostatný výtvar národně socialistického státního myšlení. Nespadá pod žádnou obvyklou státní formu a jest bez předlohy. Proto nemůže býti na protektorát použito učení státoprávní vědy, které platí pro jiné státoprávní útvary.“⁷ Těmito slovy dala okupační moc jasně najevo, že jakékoliv srovnání není na místě.

Výše citovaný názor na charakter Protektorátu Čechy a Morava však nesdíleli všichni čeští právníci. Zajímavý a do jisté míry až zarážející výklad uvedl vrchní odborový rada Josef Hoffmann. Tvrdil, že Protektorát byl státní útvar s vnitrostátní i mezinárodní subjektivitou. Svoje tvrzení opíral o tři klasické znaky státu: vlastní státní moc, vlastní území a vlastní obyvatelstvo.⁸ Hoffmannův názor je dle mého soudu nesprávný. Při posuzování zda subjekt je, či není státem, přece nelze ignorovat přívlastek „vlastní“ před každým klasickým znakem státu. V Protektorátu nelze hovořit o vlastní státní moci, neboť tato moc, jak se v dalších kapitolách mé práce dočteme, naprosto podléhala moci okupační. O vlastním státním území rovněž nemůže být řeč, neboť toto náleželo dle výnosu k území Říše. Posledním znakem státu je vlastní obyvatelstvo, to však samotné nemůže postačit, aby se útvaru dostalo vnitrostátní subjektivity, natož pak mezinárodní.

⁵ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., str. 25 – 26.

⁶ SOBOTA, Emil. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946., str. 26.

⁷ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., str. 27.

⁸ Komentář ke státoprávnímu uspořádání uvádí HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I.1939., str. 404.

Další názor na státoprávní postavení uvedl právník Josef Pužman. Dle jeho tvrzení má Protektorát z hlediska práva veřejného i soukromého vnitrostátně právní subjektivitu a je universálním sukcesorem Československého státu. Z hlediska práva mezinárodního je Protektorát součástí Německé říše a nemá tedy právní suverenity.⁹

Svémi slovy bych charakter Protektorátu shrnul především jako protiprávní, neboť již při podpisu dokumentu, kterým se vkládal český národ do říšských rukou, chyběla svobodná vůle. Prezident tento právní úkon činil pod nátlakem a takový úkon je (měl by být) neplatný. Další důvod protiprávnosti spatřuji v nedodržování výnosu ze dne 16. 3. 1939, jehož jednotlivé články si navíc navzájem zjevně odporují. Jako příklad uvedu čl. 3/1 a čl. 3/2 výnosu, kdy čl. 3/1 stanovuje autonomii Protektorátu a čl. 3/2 uvádí, že Protektorát musí dbát při spravování svých výsostných práv na politické, vojenské a hospodářské poměry Říše. O jaké autonomii se zde hovoří, pakliže je Protektorát povinen se vždy ohlížet na říšské zájmy?

Další článek odporující slibované autonomii je čl. 5/5, kdy říšský protektor může vznést námitku proti vydání právního předpisu a od tohoto napadeného předpisu se musí upustit. Říšský protektor navíc mohl dle čl. 5/4 vydat nařízení ve společném zájmu s platností pro Protektorát. Existuje zde nějaká nezávislá a autonomní zákonodárná moc? Výše uvedené mě tedy vede k názoru, že Protektorát dle platných právních předpisů vůbec vzniknout nemohl a navíc byl nejednou porušen výnos vůdce, na jehož základě byl tento útvar zřízen.

2. 2. Postavení orgánů v Protektorátu Čechy a Morava

S nastolením Protektorátu byl samozřejmě nezbytně spojen vznik nových úřadů. Rovněž se naopak muselo oslabit postavení orgánů stávajících, které povětšinou neodpovídaly zájmům Říše. Orgány působící v Protektorátu byly tedy dvojího druhu. Jednak říšské, které měly rozhodující postavení a vedle nich působily „loutkové“ orgány autonomní.¹⁰ Slovíčko loutkové je v literatuře použito zejména z důvodu jejich slabého postavení. Na tomto místě bych si pro bližší

⁹ PUŽMAN, Josef. Právní řád v Čechách a na Moravě. Právní prakse: Měsíčník právníků. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. III, 1939, č. 7- 8 s. 178- 179.

¹⁰ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-127-4., str. 344.

pochopení tehdejších poměrů dovolil citovat nejmenovaného ministra, který vysvětloval rozzlobeným lidem své zjevně nesprávné opatření: „Přátelé, vy podléháte třem základním omylům - za první, že jsem ministr, za druhé že něco nařizují, a za třetí, že existují zákony.“¹¹ Tato slova tedy zcela vystihují rozhodující postavení okupačních orgánů, za které se dají označit především říšský protektor, zástupce říšského protektora, Oberlandráty a bezpečnostní orgány. Naopak mezi protektorátní orgány patřila zejména protektorátní vláda, prezident, protektorátní ozbrojené složky.¹²

2. 2. 1. Říšské orgány působící v Protektorátu

Rozhodujícím orgánem v Protektorátu byl tedy říšský protektor, kterému byly na základě výnosu vůdce přiznány dalekosáhlé pravomoci.¹³ Podléhal pouze Hitlerovi a jen od něj mohl dostávat pokyny k vykonávání své činnosti. Jeho postavení se ještě více upevnilo nařízením ze dne 7. 6. 1939, o zákonodárném právu v Protektorátu Čechy a Morava, dle kterého mohl říšský protektor nově derogovat právní předpisy platné v Protektorátu a při nebezpečí z prodlení byl naopak oprávněn vydávat právní předpisy všeho druhu. Hlavními úkoly protektora bylo zastávat říšské zájmy, dbát na politické směrnice vůdce a také zajistit, aby co nejrychleji přestaly platit předpisy, které odporují zájmům Říše.¹⁴ Lze tedy konstatovat, že protektor požíval mimořádných pravomocí a ne nadarmo byl označován za „krále Protektorátu.“

Zástupcem protektora ve vedení úřadu byl státní tajemník, kterým byl jmenován K. H. Frank. Výrazná změna však nastala v srpnu roku 1943, kdy vznikl nový úřad německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu v čele se státním ministrem K. H. Frankem. Touto změnou se velmi omezil vliv protektora a jeho normotvorná a rozhodovací pravomoc přešla na zmíněné ministerstvo.¹⁵

¹¹ SOBOTA, Emil. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946., str. 67.

¹² Přehledné členění politicko – mocenského systému uvádí ve své monografii FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 - 1945*: Diatext, 1993., str. 10.

¹³ Říšský protektor mohl např. dle čl. 5/5 výnosu vůdce vznést námitku proti vyhlášení právního předpisu a od tohoto se muselo upustit, či dle čl. 5/3 potvrzoval a rovněž odvolával členy vlády

¹⁴ Podrobněji k pravomocím říšského protektora MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., str. 47 – 53.

¹⁵ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-127-4., str. 345.

Dalším říšským orgánem působícím na území Protektorátu, byly úřady vrchních zemských radů - Oberlandráty. Tyto úřady představovaly říšskou všeobecnou vnitřní správu. Zatímco říšský protektor byl v praxi označován za vyšší správní úřad, Oberlandráty naopak za nižší. Do jejich kompetence náležela kontrola autonomních orgánů a vyřizování záležitostí protektorátních Němců. Mimoto však i výkon filmové cenzury, policie pasové, cizinecké a zbrojní, ale rovněž ingerence do tiskových záležitostí.¹⁶ Lze tedy konstatovat, že i tyto úřady se do značné míry podílely na perzekuci obyvatel v Protektorátu. K jejich zrušení došlo za Heydrichovy správní reformy, kdy se staly v důsledku úplného poněmčení zbytečnými.

V neposlední řadě vykonávaly svou moc v Protektorátu orgány policejně – bezpečnostní. Mezi tyto patřila pořádková policie (Ordnungspolizei), která se dělila na ochrannou policii (Schutzpolizei), četnictvo (Gendarmerie), obecní výkonnou policii (Gemeindevollzugspolizei) a požární ochrannou policii (Feuerschutzpolizei). Za daleko nebezpečnější se však dala považovat bezpečnostní policie, kterou tvořila státní tajná policie (Gestapo), bezpečnostní služba (SD) a kriminální policie (Kripo).¹⁷ Hlavním úkolem jednotek policejního sboru bylo udržovat klid a pořádek v Protektorátu. Naopak náplní práce bezpečnostní policie bylo především pátrat a pozorovat vše, co by mohlo ohrozit říšské zájmy.

2. 2. 2. Autonomní orgány působící v Protektorátu

Za protipól říšských orgánů se dají označit orgány autonomní, které se přes dosti omezené možnosti snažily o dosažení co nejvyšší samostatnosti. Hlavou autonomních orgánů byl státní prezident Emil Hácha. Pakliže budu vycházet z již několikrát zmiňovaného výnosu vůdce, nesmím na tomto místě opomenout jeho čl. 4. V tomto je uvedeno, že hlavou autonomní správy je prezident, který ovšem

¹⁶ Blíže k organizaci veřejné správy MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., str. 52 – 53, či MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939 - 1945*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Ediční středisko v nakladatelství Vodňák, 1999.

¹⁷ VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-127-4., str. 349, či podrobněji FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 - 1945: Diatext*, 1993., str. 15 – 17.

potřebuje pro výkon svého úřadu důvěry říšského kancléře.¹⁸ Tímto ustanovením byla opět zdiskreditována přislíbená autonomie. Pravomoci státního prezidenta tedy nebyly přesně stanoveny a ve skutečnosti potřeboval ke všem závažnějším úkonům souhlas říšského protektora.

Druhým nejvýznamnějším autonomním orgánem byla protektorátní vláda, kterou lze považovat za nejvyšší orgán výkonné moci. I tato byla ovšem omezena již výnosem ze dne 16. 3. 1939, ze kterého vyplývala nutnost potvrzení členů vlády říšským protektorem a zároveň byla vláda povinna v případě vyzvání informovat protektora o všech svých opatřeních. Vláda plnila úkoly jak v oblasti normotvorby, tak v oblasti správy. Lépe řečeno se snažila plnit, neboť její podřízenost vůči okupační moci byla více než patrná. Rovněž musím zdůraznit, že činnost a snaha vlády se výrazně měnila v závislosti na jejím personálním složení. Pouhých pět týdnů vydržela u moci Beranova vláda, kterou vystřídala Eliášova. Tato vláda byla známa svou opozicí vůči nacistům a naopak udržovala ilegální styky s prezidentem Benešem a odbojem. Mimo jiné za tyto činy byl popraven na Heydrichův příkaz Alois Eliáš. Poté nastoupila k moci v roce 1942 Krejčího vláda, za níž se výrazně změnilo personální složení. Členy kabinetu se stali největší zrádci českého národa typu Emanuela Moravce, či Richarda Bienerta. Poslední vládou byla právě Bienertova, která vydržela u moci pouze 4 měsíce.¹⁹

Protektorátní ozbrojené složky se taktéž dají zařadit do protektorátních úřadů. Tyto lze členit na uniformovanou a neuniformovanou policii. Uniformovaná policie se skládala z četnictva, vládní policie a obecní policie. Neuniformovanou policii tvořily vládní kriminální policie a kriminální policie.²⁰

Protektorátní vládě sloužilo k udržení vnitřního pořádku Vládní vojsko, které bylo zřízeno na základě vládního nařízení č. 216/1939 Sb. ze dne 25. 7. 1939.²¹ Samotný výnos vůdce ze dne 16. 3. 1939 ve svém čl. 7/3 dokonce připouštěl zřízení vlastních sborů pro udržení bezpečnosti. Nicméně s omezením,

¹⁸ Úplné znění výnosu uvedeno v HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I. 1939, str. 409.

¹⁹ Přehledné členění jednotlivých vlád v Protektorátu včetně popisu jejich předsedů uvádí ve své monografii FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 - 1945*: Diatext, 1993., str. 19 – 20.

²⁰ Tamtéž, str. 21.

²¹ Vládní nařízení č. 216/1939 Sb., o zřízení vládního vojska v Protektorátu Čechy a Morava.

že organizaci, početní sílu a výzbroj určí říšská vláda.²² Vládní vojsko tedy sloužilo k udržení vnitřní bezpečnosti a pořádku, včetně pomocných služeb, zvláště při pohromách ohrožujících život a majetek. Bylo organizováno jako profesionální armáda s 12 prapory a jeho maximální síla měla činit 7000 mužů, včetně 280 důstojníků. Tohoto počtu však nikdy nedosáhlo, neboť přijímání nových členů limitoval úřad říšského protektora. Z důvodu odchodů vojáků do výslužby se musely provádět náborové akce pro doplnění počtu, které byly spojeny s všeobecnými podmínkami pro přijetí.²³ S vládním vojskem bylo dokonce počítáno v případném odporu proti okupační moci, nicméně politická orientace jeho příslušníků byla velmi rozporuplná.²⁴ Zbývá jen dodat, že 11. 5. 1945 rozpustil vládní vojsko ministr národní obrany S. Ingr.

Bylo by nesprávné, abych v souvislosti s autonomními orgány nezmínil Výbor Národního souručenství, který ovšem orgánem jako takovým nebyl. Tento Výbor vznikl ze strany Národní jednoty a byl jediným uznávaným politickým hnutím na území Protektorátu. Za hlavní úkol Národního souručenství se dá označit koordinaci odlišných názorů české politické scény. Nejproblematictější otázkou byla samozřejmě židovská, která vyústila ve zjevnou diskriminaci těchto obyvatel ze strany Výboru.²⁵ Zajímavá je rovněž skutečnost, že jeho členové nebyli voleni, nýbrž jmenováni prezidentem. Konec Národního souručenství je spojován s Heydrichovou správní reformou, kdy ztratilo jakýkoli význam.

2. 3. Nejvýznamnější říšští protektoři a srovnání jejich vlády

V předchozí podkapitole jsem se zabýval říšským protektorem ve smyslu úřadu a konkrétně jsem vymezil jeho pravomoci. Nyní bych rád uvedl dva nejvýznamnější protektory, jejich vliv na protektorát a následně porovnal jejich odlišný způsob vládnutí. Domnívám se, že blíže rozvést Neurathovu a

²² HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I. 1939, str. 409.

²³ Podmínky pro přijetí byly následující: dokončený 18. Rok a nepřekročený 24. Rok, svobodný stav, státní občanství Protektorátu Čechy a Morava, česká národnost, původ árijský, bezúhonost, svéprávnost a duševní způsobilost, silné, zdravé tělo a minimální výška 165 cm, znalost českého jazyka slovem i písmem, ukončená obecná škola. Blíže: KALOUSEK, Miroslav. *Vládní vojsko 1939 - 1945: vlastenci či zrádci*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-063-2., str. 52

²⁴ Délesloužící rotmistři byli vlastenecky založeni, zatímco důstojníci inklinovali spíše k nacismu.

²⁵ Podrobný výklad o Národním souručenství podává monografie GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5, str. 23 – 40.

Heydrichovu okupační politiku je jistě na místě, neboť v důsledku jejich nezávislého rozhodování docházelo k významné perzekuci obyvatel Protektorátu.

Prvním protektorem byl tedy zvolen K. von Neurath, který tuto funkci zastával od 18. 3. 1939 do 27. 9. 1941. Volba jeho osoby cílila především do zahraničí, kde byl bývalý ministr dobře znám. Za jeho zástupce byl zvolen K. H. Frank, nejradikálnější poslanec SDP v pražském parlamentu, se kterým si Neurath příliš nerozuměl.²⁶ Ve všech významných záležitostech, kdy se názory Frankovy a Neurathovy rozcházely, zvítězilo dříve či později stanovisko Frankovo.²⁷ Jejich vzájemný vztah se tedy rozhodně nedá označit jako subordinační, neboť Frank nebyl zástupcem v pravém slova smyslu a vždy toužil mít co největší vliv na Protektorát.²⁸ Odlišnost metod, kterými chtěli dosáhnout svého cíle, osobně spatřuji především v razanci. Pakliže bych měl Franka přirovnat k nějaké osobě, která uplatňovala stejně intenzivní a bezohledná opatření, byl by to jistě budoucí protektor Heydrich. V úřadě říšského protektora tedy existovaly v tomto období dvě skupiny – Neurathova a Frankova, které mezi sebou sváděly boj o politickou moc. Frank byl znám svojí spoluprací SD a Gestapa, zatímco Neurathova svou pozvolnou politikou, která se dostávala postupně do pozadí.²⁹ Nutno dodat, že právě benevolentní jednání se stalo Neurathovi osudným a v září 1941 byl z funkce říšského protektora odvolán. Přesněji řečeno bylo veřejně oznámeno, že Neurath odjíždí na „zdravotní dovolenou.“ Zajímavost spatřuji ve skutečnosti, že Neurathovi byl ponechán jeho titul říšského protektora a požíval dále všech finančních výhod z něj vyplývajících. O tento přišel až roku 1943, kdy byl na jeho místo jmenován Wilhelm Frick.

Dne 27. 9. 1941 nastupuje na pozici říšského protektora Reinhard Heydrich a pro Protektorát nastaly nejčernější dny. Jak jsem již uváděl, Heydrich byl označen pouze za dočasně zastupujícího protektora, nicméně i této úlohy se zhostil s iniciativou a krutostí sobě vlastní. Jeho nastoupení bylo logickou odpovědí na eskalující protinacistického smýšlení v Protektorátu, které se muselo zastavit. Hitler si byl vědom, že je třeba nastolit ostřejší kurz vedení moci na

²⁶ Jednou z příčin mohla být i skutečnost, že urozený šlechtic Neurath pohlížel na karlovarského knihkupce Franka svrchu a ten se cítil touto povýšeností ponížen.

²⁷ SOBOTA, Emil. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946., str. 76.

²⁸ Rozhodujícího vlivu dosáhl Frank až roku 1943, kdy byl zřízen úřad německého státního ministra, který převzal značnou část dosavadních protektorových pravomocí a fakticky byl tedy pánem Protektorátu státní ministr Frank.

²⁹ PASÁK, Tomáš. *Pod Ochranou Říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5, str. 277.

tomto území a vybral si pro tyto účely osobu skutečně nejvhodnější. Jestliže německá okupační politika v protektorátu měla do Heydricha dvojjedinou neurathovsko – frankovskou tvář, s Heydrichem dostala jedinou. Započal tedy čas nejkrvavějšího teroru, který neměl v českých dějinách obdoby. Zatčení předsedy vlády Eliáše a jeho odsouzení k smrti, vyhlášení civilního výjimečného stavu, nastolení vražedných stanných soudů a zatýkání tisíců českých lidí.³⁰

Za nejdůležitější úkoly, s kterými Heydrich do Protektorátu přijel, lze považovat zahájení aktivní germanizace Čech a Moravy a vyřešení židovské otázky. Dalšími důvodem mohlo být rovněž zlikvidování českého národního odboje, který okupační moci nejdříve připravil mnoho starostí.³¹

Jestliže zde uvádím konečné cíle Heydrichovy politiky, nelze v této souvislosti opomenout protektorovu významnou správní reformu, která znamenala radikální změnu v organizaci výkonu okupační moci. V důsledku této reformy byla odstraněna dvojkolejnost, dána existencí autonomní české a říšskoněmecké správy. Odstranění se však neudálo jednorázově, nýbrž pomocí série dílčích opatření. Němci tedy postupně obsazovali všechna klíčová místa v autonomní správě, která v konečném výsledku přestávala být česká. Heydrich dokonce tuto správní reformu směšně interpretoval jako posílení autonomie, kdy už nebude napříště žádná říšská správa.³² Nicméně každý rozumný člověk žijící v tomto období věděl, že zmíněná reforma rozhodně nepovede k lepšímu a je naopak dalším prostředkem k omezení již tak slabé autonomie.

Pakliže mám vlastními slovy zhodnotit a srovnat okupační politiku Neuratha a Heydricha, začnu jistě tím, že jejich styl vládnutí obsahoval něco společného a rovněž něco rozdílného. Pokud srovnáváme cíle, které byly oběma protektorům ukládány, lze dle mého názoru tvrdit, že mezi nimi není významnějšího rozdílu. Odlišností byl však způsob jejich realizace. Zatímco Neurath vyznával pozvolnou politiku s důrazem na mezinárodní ohledy, Heydrichovo vedení se naopak dá označit jako razantní a bezohledné. Na druhou

³⁰ KÁRNÝ, Miloslav a Jaroslava MILOTOVÁ. *Heydrichova protektorátní politika*. Praha: Teps, 1991. ISBN 80-7065-064-8, str. 65.

³¹ Blíže k jednotlivým cílům Heydrichovy okupační politiky LIŠKA, Vladimír. *Velké záhady Protektorátu*. Praha: Fontana, 2002. ISBN 80-86179-94-X, str. 113.

³² Detailní popis Heydrichovy správní reformy v MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0., str. 64 – 75.

stranu je nutno uvést, že Neurath by neměl být veřejnosti prezentován jako „hodný“ nacista, v jehož zájmu bylo chránit Protektorát. Tento šlechtic všechny perzekuční instrukce od Hitlera plnil a nijak se jim nebránil. Pouze se snažil, aby budily v očích obyvatel Protektorátu co možná nejmenší zlo. Pro podporu svého tvrzení připomínám, že mnoho významných perzekučních opatření bylo přijato právě za Neurathova období.³³ Heydrichova pozice byla tedy usnadněna, neboť na území Protektorátu účinně fungovaly již zavedené perzekuční předpisy.

Za další věc společnou oběma protektorům, osobně považuji chuť a touhu vládnout v Protektorátu. V mé domněnce mě jistě utvrdil i záznam z Goebbelsova deníku z 15. dubna 1942: „Pan von Neurath byl na návštěvě u mne a vypráví mi o svém způsobu života. Připadá si značně vyřazený a přitom se nachází v nejlepším zdraví. Jeho postoj k vůdci je myslitelně pozitivní.“³⁴ Neurath se skutečně náhle propadl z pozice vedoucího muže v Protektorátu na takřka obyčejného říšského občana bez zjevných pravomocí. Svou nucenou zdravotní dovolenou nesl velice nelibě a po celou její dobu doufal, že se na své původní místo opět vrátí. Nutno dodat, že se tomu nikdy nestalo.

Heydrichova chuť a touha vládnout v Protektorátu vychází naopak přímo z jeho osobní nenávisti vůči všemu českému. Na tomto místě si jej dovolím citovat přímo z jeho vystoupení 2. Října 1941 v Praze: „Tento prostor se jednou musí stát německým a Čech už tady koneckonců nemá co pohledávat.“³⁵ Říšský protektor byla tedy pro Heydricha ideální pozice, kde mohl realizovat svá vlastní perzekuční opatření. Jeho nenávist k Čechům se mu však stala osudnou a roku 1942 na následky atentátu spáchaných parašutisty, v nemocnici umírá.

³³ Bylo jím např. nařízení o židovském majetku, vládní nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě a spousta dalších vyhlášek, o kterých bude pojednáno v příslušné kapitole.

³⁴ KÁRNÝ, Miloslav a Jaroslava MILOTOVÁ. *Heydrichova protektorátní politika*. Praha: Teps, 1991. ISBN 80-7065-064-8, str. 113.

³⁵ LIŠKA, Vladimír. *Velké záhady Protektorátu*. Praha: Fontana, 2002. ISBN 80-86179-94, str.112.

3. Trestní právo v Protektorátu Čechy a Morava

Situace v Protektorátu Čechy a Morava nebyla vůbec jednoduchá ani z pohledu trestního práva, které platilo na jeho území. Vzhledem k čl. 2 výnosu vůdce č. 75/1939 Sb., se obyvatelé Protektorátu, kteří jsou příslušníky německého národa, stali německými státními příslušníky a podle předpisů zákona o říšských občanech z 15. září 1935 říšskými občany.³⁶ Zbylá část obyvatel Protektorátu se stala státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.³⁷ Toto rozdělení odstranilo jednotu práva a naopak nastal právní dualismus, který může přinášet při aplikaci práva jisté problémy. Navíc přicházely i situace, kdy se příslušníci Německé říše řídili právem protektorátním a kdy se naopak protektorátní příslušníci řídili právem říšským.

Dne 15. 3. 1939 vydal vrchní velitel německé armády Walter von Brauchitsch nařízení, ve kterém stanovil výčet případů, kdy se trestněprávní jednání obyvatel Protektorátu, kteří jsou pod ochranou německé branné moci, bude posuzovat dle říšského práva a bude rovněž souzeno německými vojenskými soudy. Jednalo se o případy, kdy byl čin obyvatel namířen proti Německé říši, německé branné moci či proti jejich příslušníkům nebo jejímu průvodu, nebo jednalo – li se o obecně nebezpečné přečiny nebo zločiny, či zločiny a přečiny dle zákona ze dne 9. 6. 1884 proti zločinnému a obecně nebezpečnému užívání třaskavin, či dle zákona z 2. 6. 1938 proti loupežnictví na silnicích pastmi na automobily. Dodávám, že nařízení bylo účinné pouze od 16. 4. 1939 do 27. 9. 1939.³⁸

Základem pro trestní právo však bylo nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14. 4. 1939 a nařízení o výkonu trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava rovněž ze dne 14. 4. 1939. Tato nařízení určovala, zda se na trestněprávní jednání vztahuje říšské, či protektorátní právo.³⁹

³⁶ HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2 1939, str. 405.

³⁷ Právnímu postavení obyvatel se blíže věnuji ve čtvrté kapitole této práce.

³⁸ SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6., str. 64.

³⁹ HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2 1939, str. 421.

3. 1. Trestní právo platné pro německé státní příslušníky

Pro německé státní příslušníky platilo říšské trestní právo, ovšem pouze v částečném rozsahu. V § 1 nařízení o výkonu trestního soudnictví jsou taxativně uvedeny předpisy, které se na německé státní příslušníky vztahovaly.⁴⁰ Ostatní říšské trestněprávní předpisy nemohly být na německé občany v Protektorátu aplikovány. Mohlo však dojít k situaci, že německý státní příslušník spáchal trestný čin, který byl trestný dle protektorátního práva, avšak dle říšského nikoli. V tomto případě se na tohoto příslušníka aplikovalo protektorátní trestní právo. Nicméně je potřeba dodat, že s určitými odchylkami uvedenými v nařízení o výkonu soudní pravomoci, které byly samozřejmě ku prospěchu německých občanů.

3. 2. Trestní právo platné pro osoby, které nebyly německými státními příslušníky

Pro protektorátní příslušníky, ale i pro cizince a bezdomovce, platilo trestní právo protektorátní, pakliže neodporovalo nařízení o výkonu soudní pravomoci v Protektorátu Čechy a Morava. Toto však nebyla jediná výjimka v aplikaci protektorátního práva. Pro trestné činy osob, které nebyly německými státními příslušníky, se rovněž uplatnily následující trestní předpisy z trestního zákoníku platné pro německou Říši.⁴¹

Na občany, kteří nebyli německými státními příslušníky, se kromě výše uvedených právních předpisů, vztahovaly rovněž trestné činy proti německé branné moci, proti nositeli německého úřadu, nebo úřadu NSDAP. Od roku 1940 bylo trestné jednání z nedbalosti namířené proti německé branné moci osob, které

⁴⁰ Trestní zákon pro Německou Říši; zákon proti zločinnému a obecně nebezpečnému užití třaskavin z 9. června 1884; zákon o tom, jak se trestá odnětí elektrické práce z 9 dubna 1900; nařízení říšského presidenta proti neoprávněnému uctívání motorových vozidel a jízdních kol z 20. října 1932; zákon na obranu proti politickým násilnostem ze 4. dubna 1933; zákon k zajištění právního míru z 13. října 1933; zákon proti zákeřným útokům na stát a stranu a na ochranu stejnokrojů strany z 20. prosince 1934; zákon proti silniční loupeži léčkami na auta z 22. června 1938; čl. 5 zákona proti nebezpečným zločincům ze zvyku a o zabezpečovacích a polepšovacích opatřeních z 24. listopadu 1933. Citováno z HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2 1939, str. 421.

⁴¹ Velezrada; zemězrada; útoky na Vůdce a říšského kancléře; nepřátelská jednání proti spřáteleným státům; vyzývání k neuposlechnutí zákonů; vyzývání vojáků k neuposlechnutí; spílání Říši nebo straně; nevážnost k výsostným znakům; svádění a zběhnutí; najímání k cizozemské službě vojenské; vyděračská loupež dítěte; porušení tajemství. Citováno z HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2 1939, str. 426-427.

jsou německými státními příslušníky. V květnu roku 1941 bylo vydáno druhé nařízení o výkonu trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava, které přineslo rozšíření okruhu působnosti německého trestního práva.⁴²

Pro úplné shrnutí působnosti právních předpisů na území Protektorátu dodávám, že zde platily právní předpisy trojího druhu: právní předpisy platné do vzniku Protektorátu, právní předpisy říšskoněmecké a právní předpisy protektorátní. Důležité je zmínit výnos vůdce 16. 3. 1939, který ve svém čl. 12 stanovuje možnost derogace takového právního předpisu, který odporuje smyslu převzetí ochrany Říše.⁴³ Tato všeobecná derogační klauzule přímo vybízí k téměř libovolnému rušení právních předpisů a opět podtrhuje nadřazenost okupační moci a naší minimální autonomii. K tomu všemu si je třeba uvědomit, že vznikala celá řada nových právních předpisů a orientace v této spleti práva byla tedy pro obvyčejného občana značně složitá. Na základě výnosu ze dne 16. 3. 1939 bylo vydáno nařízení ze dne 7. 6. 1939, o zákonodárném právu v Protektorátu Čechy a Morava. Podle § 3 tohoto nařízení říšský protektor stanoví, které právo odporuje podle čl. 12 výnosu vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava smyslu převzetí ochrany Německou říší. Dále byl protektor oprávněn, v případě nebezpečí z prodlení, vydávat právní předpisy všeho druhu.⁴⁴

Toto však nebylo jediné omezení, které Protektorát z pohledu zákonodárství musel trpět. Již zmíněný výnos ze dne 16. 3. 1939 totiž v čl. 11 uváděl, že pokud to vyžaduje společný zájem, může Říše vydávat právní předpisy s platností pro Protektorát. Společný zájem si okupační moc mohla interpretovat co nejextenzivněji, tudíž mohl zahrnout vše. Osobně bych tedy uváděl spíše vhodnější termín „říšský zájem“.

⁴² SALÁK, Pavel a Jaromír TAUCHEN. *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5086., str. 101.

⁴³ K problematice derogace právních předpisů na území Protektorátu podrobněji L.S. Derogace právních předpisů v roce 1939. *Právní praxe: Měsíčník právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940, č. 4- 5 s. 126- 128.

⁴⁴ Blíže PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 37, či HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2 1939, str. 545.

3. 3. Charakter nacistického trestního práva

Nejvýznamnější osobou, která ovlivňovala nacistické právo a dotvářela si jej k obrazu svému, byl Adolf Hitler. Říšský vůdce však nebyl právník, a tak jeho myšlenky o nacistickém právu dotvářeli ministři spravedlnosti, čelní právníci, či nejvýznamnější právní teoretici. Hitler sám zasáhl několikrát přímo během jeho výkonu úřadu říšského kancléře do činnosti soudní moci a chodu justice. Vůdce si tedy osoboval soudní moc a sám se prohlásil za nejvyššího soudce německého národa, takže mohl do činnosti justice zasáhnout kdykoliv, kdy to on sám uznal za vhodné, a nebyl v tomto ohledu omezen žádnou překážkou.⁴⁵ Dokonce napravoval příliš mírné rozsudky tím, že pachatele nechal zastřelit, aniž by případ blíže prozkoumal.

V nacistickém právu vystupovalo do popředí národní společenství před jednotlivce a zároveň bylo toto společenství nejvíce právem chráněno. Pakliže osoba spáchala trestný čin proti jednotlivci, provinila se rovněž proti celému národnímu společenství.⁴⁶ Tento způsob myšlení, který lze spatřovat dokonce i v občanskoprávních sporech, popisuje rovněž vynikající právní teoretik V. Knapp: „Zásadou německého nalézání práva jest důsledně i v civilním sporu přednost zájmů národního společenství před zájmem sporných stran. Rozhodnutí nemá tedy směřovati v první řadě k uspokojení soukromých zájmů rozváděných jednotlivců, nýbrž má sledovat především prospěch národního celku.“⁴⁷

Pro charakter nacistického práva je příznačné, že jeho záměrem nebylo dosažení spravedlivého rozsudku. Soudci, kteří by měli být v každém případě nezávislí, byli nuceni potlačovat základní zásady trestního práva pro dosažení politických cílů Adolfa Hitlera. Z těchto potlačovaných zásad můžeme zmínit „nullum crimen sine lege“, „nulla poena sine lege“ a zákaz retroaktivity. Jinými slovy se tedy trestala i osoba, která dle zákona nespáchala nic protiprávního, ale soudce ze svého národního citu vynesl přesto odsuzující rozsudek.

⁴⁵ SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6., str. 82.

⁴⁶ Podrobný výklad ohledně zásad nacistického práva podává NÝDL, Bohumil. *Základy nacionálně – socialistické nauky právní*. *Právník*. 1939, roč. 78.str., 2 – 19.

⁴⁷ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Reprint pův. vyd. z r. 1947. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002., str. 150.

3. 3. 1. Vztah soudce a zákona v nacistickém právu

Pro pochopení vztahu soudce a zákona je nutné uvést, že nacistické právo se dělilo na právo vrozené a právo dané. Jednou větou by se nacistický právní dualismus dal vyjádřit tak, že vedle sebe jsou právo vrozené, tj. právo dané přírodou, jež žije v krvi národa a rovná se právnímu citu lidu a právo dané, což jest právo vytvořené z vůle lidské, v zásadě tedy právo psané. Jinými slovy se dá právo vrozené charakterizovat jako obecné přesvědčení lidu o správnosti, které tkví v duši lidu a rasy (Volksgeist).⁴⁸ Právním daným se naopak rozumí psané právní předpisy, ale nepochybně i rozsudky a smlouvy.

Nyní se již dostávám k meritu věci, a tím je otázka, čím se nacistický soudce při vynesení rozsudku řídil. Předně musíme vycházet z toho, že právo vrozené má přednost před právem daným a pokud tedy jedno odporuje druhému, užije se právo vrozené. Byla rovněž připuštěna analogie v trestním právu, přičemž nebyl trestný jen čin, který zákon za trestný výslovně prohlásil, nýbrž i čin, který si podle základní myšlenky trestního zákona a podle zdravého národního citění vyžaduje potrestání.⁴⁹

Platné právo se tedy při aplikaci dostávalo do pozadí a soudcům se vytvářel prostor pro značnou libovůli, která byla o to vyšší, o co vyšší bylo jejich národní citění. Z tohoto důvodu se samozřejmě do funkce soudců vybírali pouze co nejoddanější národní socialisté, kteří budou výklad právních norem provádět až s přehnaným nacistickým smýšlením. Toto ostatně vyjádřil dne 22. 7. 1942 i Dr. Joseph Goebbels před soudci Lidového soudního dvora: „ Soudce se při rozhodování musí řídit více než zákonem myšlenkou, že pachatele je nutné odstranit z národního společenství. Ve válce nejde o to, zda je rozsudek spravedlivý či nespravedlivý, nýbrž pouze o účelnost tohoto rozhodnutí. Úkolem justice není odplata či náprava, nýbrž zachování státu. Nesmí se vycházet ze zákona, nýbrž z přesvědčení že ten muž musí pryč.“⁵⁰

⁴⁸ KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Reprint pův. vyd. z r. 1947. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002., str. 81.

⁴⁹ SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6., str. 87.

⁵⁰ Tamtéž, str. 85.

3. 4. Stanné právo

Stanné právo lze dle mého soudu označit za jedno z nejděsivějších opatření nařízené na území Protektorátu a jako takové ho nelze v rámci perzekučních opatření opomínat. Celkově bylo v tomto útvaru vyhlášeno dvakrát a je spojováno především s osobou Reinharda Heydricha. Stanné právo bylo součástí civilního výjimečného stavu a mělo jeden hlavní smysl – potlačit a zstrašit veškerý odpor protektorátních obyvatel, který neustále narůstal. Jeho nesmírnou „výhodou“ byla možnost bez řádného soudního procesu legálně zlikvidovat nepohodlné obyvatele.

Heydrich tedy 27. září 1941 vydal nařízení o vyhlášení výjimečného stavu civilního. Dle něj mohl říšský protektor na konkrétním území vyhlásit výjimečný civilní stav, mající za následek anulování dosavadních právních norem a nastolení stanného práva. O den později bylo vydáno nařízení o vyhlášení výjimečného stavu civilního v obvodu oberlandrátů v Praze, Brně, Moravské Ostravě, Olomouci, Hradci Králové a Kladně. Dne 1. Října 1941 rovněž v okresech Hodonín, Uherský Brod a Uherské Hradiště.⁵¹ Tímto nařízením nenechal Heydrich nikoho na pochybách, že bude proti nepohodlnému protektorátnímu obyvatelstvu postupovat se vší tvrdostí.

Stannému právu podléhaly všechny činy, jimiž byl narušován veřejný pořádek, bezpečnost a ekonomika, nedovolené držení střelných zbraní, zakázané srocování, shlukování na veřejných ulicích a náměstích (včetně neoznámení všech shora uvedených skutků)⁵² Neuvěřitelně zarážející je pro mě komentář pražského rozhlasu z 11. října 1941 k rozsudkům stanných soudů: „ Stanné soudy tvrdě a spravedlivě potrestaly lehkomyšlné jednotlivce, kteří se pokusili svým neodpovědným, nerozvážným jednáním rušit klid a pořádek v Protektorátu.“⁵³ Těžko říci, do jaké míry byl tento komentář ovlivněn tlaku okupační moci, nicméně rozhodně nepřidal na psychické podpoře protektorátních obyvatel. K prvnímu stannému právu zbývá jen dodat, že bylo zrušeno výnosem říšského protektora ze dne 29. 11. 1941.

⁵¹ Podrobněji MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1., str. 39.

⁵² Tamtéž, str. 39.

⁵³ GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5., str. 197.

Druhé stanné právo, vyhlášené 27. května 1942 pro celé území Protektorátu K.H. Frankem, bylo přímou reakcí na Heydrichovu smrt, způsobenou českými parašutisty. Bohužel přišla i další reakce tvrdšího rázu – vypálení obce Lidice a Ležáky, jež osobně považuji za jedny z nejsmutnějších tragédií v českých dějinách vůbec.⁵⁴ Druhé stanné právo postihlo především rodiny zmíněného atentátu a trvalo až do 3. července 1942.

3. 5. Stanné soudy

Organizaci soudnictví a soudům jako takovým se věnuji až v následující podkapitole, nicméně stanné soudy jsem se rozhodl zařadit z důvodu návaznosti na stanné právo již zde. Se vznikem tohoto výjimečného práva bylo nutno zřídit soudy k tomu určené. Heydrich tedy již 28. září 1941 jmenoval stanné soudy, složené výhradně z příslušníků bezpečnostní policie. V Praze stál v jeho čele zástupce náčelníka Gestapa Joachim Illmer, v Brně ve v předsednictví vystřídali šéf tamějšího Gestapa, šéf brněnského pracoviště SD a nakonec jeden kriminální komisař. Gestapo tedy samo vybíralo oběti, vznášelo obvinění a současně vynášelo rozsudky.⁵⁵ Tímto opatřením tedy orgány, které byly původně vytvořeny jako bezpečnostní, nyní velkou měrou ovládly justici.

Stanné soudy při svém rozhodování vynášely jen tři druhy rozsudků: trest smrti, předání gestapu a zařazení do koncentračního tábora a osvobození. Proti vynesným rozsudkům nebylo přípustné odvolání.⁵⁶ Proces likvidace odpůrců nacistického režimu se díky stanným soudům velmi zjednodušil. Postačilo, aby příslušné oddělení gestapa vypracovalo návrh a předložilo jej předsedovi stanného soudu, jenž byl rovněž člen Gestapa. Předseda stanného soudu návrh posoudil, parafoval a tím skončilo předběžné řízení. V samotném jednání, které se konalo mnohdy bez přítomnosti obviněného, bylo poté rozhodnuto.⁵⁷

⁵⁴ Tomuto tématu se blíže věnuje monografie LIŠKA, Vladimír. *Velké záhady Protektorátu*. Praha: Fontana, 2002. ISBN 80-86179-94.

⁵⁵ Podrobněji k činnosti stanných soudů PAUL, Gerhard, Klaus Mallmann. *Gestapo za druhé světové války*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1856-4, str. 360

⁵⁶ Stanné soudy odsoudily k trestu smrti 486 osob, 2 242 osob bylo předáno do koncentračních táborů. Stanný soud v Praze v době od 28.5. do 24.6. 1942 odsoudil k trestu smrti 381 mužů a 67 žen, z toho pro pouhé schvalování atentátu 197, pro držení zbraní 29, za ukrývání nehlášených osob 170, policejné nehlášených osob 50 a 2 osoby pro křivé obvinění. Celkově bylo jen v období působení stanných soudů na území protektorátu popraveno 1585 osob, včetně 173 lidických mužů. FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 - 1945*: Diatext, 1993., str. 42.

⁵⁷ Blíže o řízení před stanným soudem MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1., str. 40

3. 6. Norimberské zákony

Norimberské zákony, které byly vyhlášeny na sjezdu NSDAP v Norimberku 15. září 1935, tvořily naprostý základ pro budoucí genocidu. Jednalo se o dva rasistické ústavní zákony, které v konečném důsledku zbavily lidi, kteří nemohli prokázat árijský původ, lidských práv. Oba tyto diskriminační předpisy obsahovaly jen několik málo ustanovení, nicméně přesně a kogentně stanovovaly jednotlivá práva a povinnosti. Tyto zákony poté nacisté zaváděli ve všech zemích Evropy, kam jen vstoupili. Samozřejmě se dotýkají i Protektorátu Čechy a Morava, neboť díky těmto předpisům se začala všeobecně uplatňovat kritéria židovství na tomto území.

Prvním z norimberských zákonů, byl zákon o říšském občanství – Das Reichsbürgergesetz, který definoval Žida a židovského míšence a zbavoval je plnoprávného říšského občanství.⁵⁸ Tento předpis tedy rozlišoval jednotlivé kategorie občanů. V okamžiku přijetí tohoto zákona se Židé stali pouhými státními příslušníky, zatímco árijci byli označeni jako říšští občané. V důsledku toho tedy politická práva příslušela pouze árijcům, nikoliv Židům. Pro úplnost dodávám, že k provedení zákona o říšském občanství bylo vydáno nařízení, které stanovilo, kdo se považoval za Žida, či židovského míšence.

Druhým norimberským diskriminačním zákonem byl zákon o ochraně německé krve a cti – Das Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre. V úvodních ustanoveních se dočteme, že je zakázáno uzavírat manželství, či udržovat mimomanželský styk, mezi osobami židovského původu a ostatními příslušníky německé nebo rodově příbuzné krve. Již stávající manželství byla prohlášena za neplatná. Tento předpis dokonce zakazoval Židům zaměstnávat ve své domácnosti ženské státní příslušnice německé krve mladší 45 let.⁵⁹ V tomto případě zjevně německý zákonodárce spatřoval potupu v tom, když árijka sloužila v židovské domácnosti. Do jisté míry je však překvapivé, proč se zde objevuje věková hranice, která nemusela být vůbec stanovena. Zbývá již jen dodat, že za porušení tohoto zákona byly ukládány přísné tresty jako smrt, či

⁵⁸ Blíže k norimberským zákonům DUFFACK, J.J. *Pravda o holocaustu: Války bez bojiště*. Praha: Naše vojsko, 2011. ISBN 978-80-206 -1248 -9. str. 57.

⁵⁹ Tamtéž, str. 60.

koncentrační tábor. Jak ovšem pochopíme z dalšího výkladu, mnohdy v obou sankcích nebylo rozdílu.

3. 7. Organizace německých trestních soudů v Protektorátu

S příchodem nacistické okupace bylo nutno počítat rovněž s novým působením německých soudů na území Protektorátu. K tomuto zavedení dochází na základě nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14.4.1939.⁶⁰ Vedle těchto soudů působily samozřejmě stále soudy autonomní, nicméně tyto v mém výkladu ponechám stranou, neboť jejich činnost nebyla tak perzekuční. Na otázku, kdo podléhal německým trestním soudům, dostává čtenář odpověď v kapitole o trestním právu v Protektorátu Čechy a Morava. Pro přehlednost nejprve uvedu v této části práce členění jednotlivých německých trestních soudů a poté se budu každému věnovat zvlášť. Německé trestní soudy, které působily na území Protektorátu, lze tedy členit na řádné (úřední soudy, zemské soudy, vrchní zemský soud v Praze, říšský soud v Lipsku a lidový soudní dvůr v Berlíně) a mimořádné (vojenské soudy a zvláštní soudy)⁶¹

3. 7. 1. Německé řádné soudy

Německé úřední soudy tvořily nejnižší článek soudní soustavy. Zřízeny byly v Plzni, Praze, Českých Budějovicích, Brně, Jičíně, Německém Brodě, Hodoníně, Jihlavě, Moravské Ostravě, Olomouci, Pardubicích, Strakonících. V dubnu 1941 byla výnosem říšského ministerstva spravedlnosti změněna soudní reorganizace a následně byly zřízeny další dva úřední soudy v Hradci Králové a Táboře.⁶² Agenda těchto soudů byla rozložena do tří oddělení. I. Oddělení se zabývalo správní činností, kompetenčními spory, apod. II. Oddělení řešilo záležitosti trestní, exekuční a konkursní. Do působnosti III. oddělení náležely záležitosti nesporné, pozůstalostní, apod.⁶³

⁶⁰ HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2 1939, str. 415.

⁶¹ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1., str. 3 – 4.

⁶² Výčet úředních soudů uvádí ve své monografii SCHELLE, Karel. Vývoj trestního řízení. Ostrava: Key Publishing, 2012. ISBN 978-80-7418-139-9., str. 48.

⁶³ Blíže k úředním soudům MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1., str. 7 – 11.

Zajímavou skutečností v trestním procesu před úředním soudem je možnost mimořádného řízení. Normy publikované ve Věstníku říšského protektora se o tomto řízení vůbec nezmiňují, neboť jej upravují tajné směrnice, které byly nalezeny až v Archivu FMV. Takovýto proces se značně odlišoval od klasického řízení svou tajností a přísností. Zadržovaná osoba musela být ve vazbě umístěna odděleně od ostatních, příbuzným zadrženého a protektorátním úřadům nesměly být podávány žádné zprávy a rozsudek byl zasílán Lidovému soudnímu dvoru v Berlíně.⁶⁴ Tato procesní perzekuce však byla v porovnání se stanným soudem stále ještě zanedbatelná.

Druhou instanci představovaly německé zemské soudy, zřízené v Praze a v Brně. Tyto soudy fungovaly jednak jako vyšetřovací a jednak jako trestní komory. V rámci své vyšetřovací funkce konaly na návrh státního zástupce přípravné vyšetřování, které náleželo jinak před Lidový soudní dvůr v Berlíně, či německý vrchní zemský soud v Praze. Pakliže vyšetřující soudce shledal, že nebylo dostatečně prokázáno spáchání určitého skutku, nemělo vůbec dojít k hlavnímu líčení. Trestní komory byly trojího druhu. První komora se skládala ze tří soudců z povolání a rozhodovala mimo hlavní přelíčení. Další druh komory byla tzv. „malá trestní komora“, která se skládala rovněž ze tří soudců z povolání a rozhodovala o odvolání proti rozsudku samosoudce u německého úředního soudu. Poslední existovala tzv. „velká trestní komora“ složená ze tří soudců z povolání. Tato komora byla v první instanci příslušná soudit zločiny, za něž zákon ukládal pouze vězení, pevnostní vazbu nebo káznici. Do její kompetence rovněž spadalo rozhodování o odvolání proti rozsudku německého úředního soudu, či takové zločiny, pokud pro ně nebyl příslušný Lidový soudní dvůr v Berlíně.⁶⁵

Nejvyšší funkci soudního orgánu vykonával německý vrchní zemský soud v Praze, který byl oprávněn v první a poslední instanci rozhodovat v trestních věcech přípravy k velezradě a o zemězrádných přečinech. Tento soud rovněž rozhodoval jako opravná instance k revizi rozsudků úředních soudů, jež nebylo možné napadnout odvoláním u „malé trestní komory“ a „velké trestní komory“ zemských soudů.

⁶⁴ MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1., str. 9.

⁶⁵ Tamtéž., str. 11 – 13.

Opravnou instanci dále plnil při projednávání stížností proti rozhodnutím trestních soudů, pokud k tomuto nebyly příslušné trestní komory zemských soudů nebo Říšský soud v Lipsku.⁶⁶ Na případě vrchního zemského soudů si opět můžeme všimnout charakteru nacistického práva, které upřednostňuje společnost a celkově stát před jednotlivcem. V tomto smyslu tedy výlučně rozhodoval o velezradě a zemězrádných přečinech pouze Vrchní zemský soud a jeho rozhodnutí nepodléhalo přezkumu. Tímto si okupační moc vymezila tvrdé potrestání činů, které sama považovala za největší podrývání nacistické ideologie.

Nejvyšší soudní instancí v celém Německu představoval Říšský soud v Lipsku, který začal svou činnost dne 1. Října 1879. Plnil do roku 1934 funkci první a poslední instance při souzení trestných činů velezrady a zemězrady. Tato pravomoc byla však přenesena v roce 1934 na Lidový soudní dvůr v Berlíně. Rozhodoval v pětičlenných senátech, pakliže projednával mimořádný opravný prostředek. Dále na návrh říšského zastupitelství revidoval napadené rozsudky, ve kterých bylo nesprávně analogicky užito trestního zákona. Rovněž rozhodoval v devítičlenných senátech, pakliže se chtěl trestní senát odchýlit od jejich právní kvalifikace stanovené jiným trestním senátem.⁶⁷

Posledním řádným soudem působícím na území Protektorátu, byl Lidový soudní dvůr v Berlíně. Jako důvod jeho vzniku v roce 1934 je možné označit neúspěšný proces s údajnými žháři v říšském sněmu, který vedl od 21. září 1933 říšský soud.⁶⁸ Okupační moc tedy odebrala pravomoc rozhodovat ve věcech vlastizrady a zemězrady právě soudu říšskému a přenesla ji na Lidový soudní dvůr v Berlíně. Kromě uvedeného, byl tento soud příslušný pro souzení hospodářské sabotáže, útoku na Vůdce a zločinu proti národu a státu. V hlavním líčení rozhodoval v pětičlenných senátech, mimo hlavní líčení v tříčlenných. Nacisté zkrátka potřebovali silnou instituci, která bude krutě a nemilosrdně hájit jejich národní hrdost.⁶⁹

⁶⁶ Tamtéž., str. 24.

⁶⁷ Podrobněji k Říšskému soudu v Lipsku MORAVČÍK, Ctibor. Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1, str. 25.

⁶⁸ SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6., str. 96.

⁶⁹ Blíže SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. ISBN 978-80-7418-139-9., str. 50 – 51.

Lidový soudní dvůr v Berlíně byl v roce 1936 prohlášen za řádný soud, neboť si nacisté nepřáli, aby byl považován za revoluční. Zajímavost spatřuji dále ve skutečnosti, že samotný Hitler v roce 1940 nařídil, aby větší procesy proti členům českého hnutí neprováděl Lidový soudní dvůr. Své stanovisko odůvodňoval v celku logicky – nebylo správné vytvářet z českých odpůrců mučedníky. Nutno však dodat, že s Heydrichovým nástupem do funkce říšského protektora se situace změnila a Lidovému soudnímu dvoru tato trestní řízení opět příslušela.⁷⁰

3. 7. 2. Německé mimořádné soudy

Kromě soudů řádných vykonávaly na území Protektorátu svou činnost rovněž soudy mimořádné. Mezi tyto patřily soudy zvláštní a vojenské.⁷¹

Zvláštní soudy (Sondgerichte) byly zřízeny v Říši v roce 1933. Pro území Protektorátu mělo tyto soudy zřídit nařízení vrchního velitele německé armády o mimořádných soudech v Čechách a na Moravě ze dne 15. března 1939. Nicméně se tak nestalo a tyto soudy byly zřízeny až na základě nařízení o příslušnosti trestních soudů, o zvláštních soudech a jiných předpisech trestního řízení ze dne 21. února 1940. Pro obvod německého zemského soudu v Praze byl zřízen zvláštní soud v Praze a pro obvod německého zemského soudu v Brně, zvláštní soud v Brně.⁷² Jejich hlavní funkce spočívala v rozhodování o následujících zločinech.⁷³ Státní zástupce byl navíc oprávněn podat žalobu přímo ke zvláštnímu soudu, ačkoliv spadala do kompetence řádné justice, pakliže byl přesvědčen o zavrženíhodnosti daného činu.⁷⁴ Tímto si tedy okupační moc vymezila takřka libovolně věcnou příslušnost soudu a případnému pachateli se pozice jeho obhajoby v trestním řízení velmi ztížila.

⁷⁰ KASTNER, Klaus. Soudnictví nacistického režimu v Protektorátu Čechy a Morava. *Právní praxe: Měsíčník právníků*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, roč. XLVII, 1999, č. 10 str., 616.

⁷¹ V literatuře jsou někdy pouze zvláštní soudy označovány jako mimořádné.

⁷² SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6., str. 94.

⁷³ Rozhodování o zločinech a přečinech dle zákona o zákeřných útocích na stát ze dne 20. prosince 1934, o zločinech ve smyslu § 239 říšského trestního zákona a podle zákona o silničních loupežích léčkami na automobily z 22. června 1938, o zločinech dle nařízení o mimořádných rozhlasových opatřeních ze dne 1. září 1939, o zločinech a přečinech dle § 1 nařízení o válečném hospodářství ze dne 4. září 1939, o zločinech dle § 1 a 2 nařízení proti škůdcům národa ze dne 5. září 1939, o zločinech dle § 1 a 2 nařízení proti násilným zločincům ze dne 5. prosince 1939.

⁷⁴ Blíže SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. ISBN 978-80-7418-139-9., str. 50.

Další zvláštní soudy působící na území Protektorátu, byly soudy vojenské. Jak už je z názvu patrné, jejich činnost se zaměřovala na trestné činy související s válkou. V Protektorátu byly tyto soudy zřízeny v Praze a v Brně. Příslušnost vojenských soudů byla zavedena nařízením vrchního velitele branné moci ze dne 15. 3. 1939, nicméně 16. 4. 1939 bylo nařízení zrušeno a jejich příslušnost přenesena na nově zřízené obecné soudy.⁷⁵ Nařízení o výkonu vojenského soudnictví ze dne 8. 5. 1939 znovu obnovilo příslušnost vojenských soudů a v § 1 stanovilo výčet trestných činů spáchaných osobami, které nejsou německými státními příslušníky a pro které jsou příslušné vojenské soudy.⁷⁶ Jinými slovy se jednalo o takové činy, jež nejvíce podryvaly okupační moc a její vojenskou sílu. Zbývá jen dodat, že vojenské soudnictví upravoval trestní řád z 1. 12. 1898, který zavedl trojinstanční systém. V tomto systému tedy působily Válečné soudy, Vrchní válečné soudy, Říšský válečný soud.⁷⁷

Závěrem bych rád uvedl, že postavení německého soudnictví v Protektorátu nelze chápat nezávisle, jak je tomu v dnešním právním státě. Ačkoliv se jednalo skutečně o soudy německé, i tyto byly svým způsobem podřízeny říšskému protektorovi a především Hitlerovi. Říšský protektor opět potvrzoval své výsostné postavení a mohl soudům udělovat pokyny v mezích zákona, či žádat o poskytnutí důvěrných informací. Ještě významněji zasahoval do činnosti justice Hitler, který se považoval za nejvyššího soudce německého národa a dokonce sám napravoval příliš mírné rozsudky. Dalším rozdílem německého soudnictví v období Protektorátu a nynějšího soudnictví v právním státě, či jakéhokoliv soudnictví kdekoliv na světě, je existence Volksgeist.⁷⁸ Právě i díky tomuto prvku se z německého soudnictví vytvořila instituce, která legálně likvidovala všechny nacistické odpůrce.

⁷⁵ SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6., str. 98.

⁷⁶ Jednalo se o tyto trestné činy: vojenská zezbraňování, výzva vojínů k neposlušnosti, svádění ke zběhnutí, najímání pro cizí vojsko, poškození branných prostředků, trestné činy namířené proti německé branné moci, výzva nebo nabídka k zločinům. Výčet citován z HOFFMANN, Josef. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*. Ročník I-2 1939, s. 415.

⁷⁷ Vyčerpávající komentář k válečným soudům uvádí ve své monografii MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1., str. 32 – 36.

⁷⁸ Volksgeist je právo vrozené, které musel každý soudce při aplikaci práva respektovat a které bylo nadřazené právu danému. O této problematice pojednává podkapitola charakteru nacistického práva.

4. Perzekuce židovského obyvatelstva

Dle údaje oficiálního říšského statistika Richarda Korherra žilo v Protektorátu Čechy a Morava na jeho počátku 118 310 židů. Tento údaj měl jeden jediný důvod - zjistit, jaký počet židů je nutno ještě vyhladit, aby Říše naplnila své dlouho očekávané plány.⁷⁹ Vydávání protižidovských předpisů tedy představovalo specifickou etapu „řešení židovské otázky“ v Protektorátu, během které byli Židé definováni, zbaveni občanství, majetku a vyřazeni z veřejného a hospodářského života. Pro zjištění daného počtu a vůbec pochopení celé židovské problematiky je nutno vysvětlit, kdo se považoval za židovského obyvatele. Definice pojmu Žid nebyla až do léta 1939 stanovena, avšak požadavků na zavedení bylo mnoho. Například již 14. Října 1938 ve svém memorandu navrhovalo Ústředí československých právníků, Ústřední jednota československých lékařů, Jednota advokátů československých, Spolek československých notářů a inženýrská komora pro ČSR, aby se za Žida pokládala osoba, jejíž oba rodičové nebo jeden z nich je židovského původu.⁸⁰

Naléhavost zavedení definice pojmu Žid, dokládá rovněž skutečnost, že některé finanční ústavy požadovaly průkazy arijského původu a bankovní nařízení operovala s pojmem Žid, ačkoliv tento pojem nikdy nebyl definován. Sama protektorátní vláda věděla, že tento významný problém je nutno vyřešit v zájmu Protektorátu, a tak předseda vlády Eliáš zaslal dne 11. 5. 1939 dopisem návrh na jednání říšskému protektorovi Neurathovi. K dopisu byl přiložen návrh vládního nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě, který byl vládou schválen s odvoláním se na ústavní zákon zmocňovací ze dne 15. prosince 1938. Říše zaujala negativní stanovisko především proto, že k vyloučení Židů z veřejného života má podle ní dojít pozvolným tempem, tzv. po etapách. Podobně tomu bylo i v říšské úpravě, kdy k vylučování Židů docházelo postupně. Kupříkladu židovští notáři nemohli svou činnost vykonávat od roku 1935, lékařům byla činnost zastavena až v roce 1938.⁸¹ V tomto návrhu by však došlo k vyloučení najednou, a to by podle říšského ministerstva vnitra mělo negativní dopad na hospodářství Protektorátu.

⁷⁹ KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4. str. 18.

⁸⁰ PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 64

⁸¹ Tamtéž., str. 65.

Z tohoto úhlu pohledu můžeme spatřovat skutečnost, že Říše neuplatňovala vždy razanci a co nejrychlejší postup k vyřešení židovské otázky. Naopak brzdila protektorátní vládu a bylo v jejím zájmu promyšleně a co nejnápadněji likvidovat židovské obyvatelstvo. Vládní návrh obdržel Úřad říšského protektora dne 12. 5. 1939 a nebylo na něj v brzké době odpovězeno.

Vládní nařízení bylo nakonec po určitých změnách vyhlášeno až 24. 4. 1940. Je potřeba zdůraznit, že definice pojmu Žid v návrhu vládního nařízení se lišila od definice norimberské. Tento problém byl trnem v oku zejména pro Úřad říšského protektora, ve kterém se konala dne 22. 5. 1939 porada ohledně vyřešení uvedené disharmonie. Nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. 6. 1939 přispělo největší mírou k tomu, aby se Židé vymezili právě dle norimberských zákonů.⁸² Úřad říšského protektora přitom nepochybně, že si protektorátní vláda zavede pro další účely definici židovství vlastní, nicméně očekával, že se tak nestane. Jejich odhad byl správný, protože po 21. 6. 1939 se vycházelo pouze z norimberských kritérií.

4. 1. Vyloučení Židů z veřejného života

Vyloučením Židů z veřejného života se tedy rozumí zákaz vykonávání určitých povolání. První protižidovské opatření mohu uvést ještě před vznikem Protektorátu, kdy na podzim roku 1938 byli Židé vylučováni z vedoucích míst hospodářských podniků a na počátku roku 1939 byli rovněž vyloučeni ze státní činné služby. 15. březen 1939 byl černý den pro židovské advokáty, kdy jim bylo usnesením od advokátní komory povoleno zastupovat stranu pouze před úřady, nikoliv před soudy.⁸³ Vládní nařízení č. 123/1939 Sb., o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví byl zastřený právní předpis, s jehož pomocí mohli být Židé vyloučeni ze soudnictví.⁸⁴ Nutno dodat, že v nařízení nebyla ani zmínka o Židech. Jistou interpretací práva se však mohlo dojít k závěru, že se nařízení týká převážně židovských soudců.

⁸² Vyčerpávající komentár ohledně problematiky určování židovské příslušnosti v PRAŽÁK, Josef. Kdo se považuje podle nařízení Reichsprotektora o židovském majetku z 21. června 1939 za Žida. *Právní praxe*: Měsíčník právníků. Praha: Právníké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940, č. 1 str., 5 - 10.

⁸³ Problematiku právního postavení Židů blíže rozvádí JURÁŠEK, Stanislav. Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. *Právník*, roč. LXXIX. 1940, str., 391 – 404.

⁸⁴ Úplné znění vládního nařízení lze nalézt v Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1939, str. 511.

Dalším významným dnem pro židovské obyvatele byl 23. 10. 1939, kdy říšský protektor vydal nařízení o propouštění židovských zaměstnanců. V něm bylo zmíněno, že lze ukončit služební smlouvu se židovským zaměstnancem k prvnímu dni daného měsíce. Nařízení se vztahovalo pouze na služební smlouvy, nikoliv na smlouvy jiných typů. Byla rovněž uvedena výpovědní lhůta 6 týdnů. Uplynutím výpovědní lhůty zanikly všechny nároky službou povinného z vypovězené smlouvy, zvláště také nároky na zaopatřovací a odbytné platy. Dodávám, že pro účely tohoto nařízení se použila definice Židů z § 6 nařízení o židovském majetku.⁸⁵

4. 1. 1. Vládní nařízení o právním postavení Židů ve veřejném životě

Nejdůležitějším právním předpisem však bylo vládní nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě. Tímto nařízením byly stanoveny způsoby židovské izolace, doprovázené vyřazováním z výkonu mnoha povolání.⁸⁶ Jeho vydání předcházely složité dohady především ohledně jakého kritéria definovat židovské obyvatele. Nakonec vládní nařízení vymezilo Židy naprosto stejně jako kritéria norimberská, až na jednu výjimku. Výjimkou bylo datum narození, které bylo rozhodující, zda je židovský míšenec považován za Žida. Ve vládním nařízení bylo uvedeno datum o den pozdější, než v nařízení říšského protektora o židovském majetku. Toto se nelíbilo říšskému ministerstvu vnitra, nicméně ke korekci nikdy nedošlo.⁸⁷

Dle § 4 tohoto nařízení Židé nemohli být členy zastupitelských sborů, členy jiných sborů a komisí, členy sborově organizovaných školských úřadů, učitelé, advokáty, lékaři a nemohli vykonávat mnoho dalších povolání.⁸⁸ Tímto právním předpisem se hrubě zasáhlo do práv židovských lidí na svobodnou volbu povolání a společně s nařízením říšského protektora o židovském majetku, jej osobně řadím mezi nejvýznamnější protižidovské zákony této doby.

⁸⁵ Blíže k tomuto právnímu předpisu PRAŽÁK, Josef. Několik poznámek k nařízení ze dne 23. Října 1939. *Právní praxe*: Měsíčník právníků. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940, č. 2- 3 str. 74- 75.

⁸⁶ Nařízení s podrobným komentářem zveřejnil HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník. II-2. 1940, str. 795 – 816.

⁸⁷ PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 140.

⁸⁸ Úplný výčet nepřipustných povolání uveden v Sbirka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1940, str. 337 – 338, podrobný komentář uvedl JURÁŠEK, Stanislav. Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. Právní postavení židů ve veřejném životě. *Právník*, roč. LXXIX. 1940, str. 503- 512.

Pozoruhodný a do jisté míry překvapující, je dle mého názoru § 3 vládního nařízení, který se vládě podařilo prosadit. Nicméně po přečtení dalších řádků zjistíme, že pouze za určitých okolností Říší nadiktovaných. Podle § 3 vládního nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě mohl státní prezident Emil Hácha vyjmout určité osoby z působnosti tohoto nařízení. Říšský protektor s tímto ustanovením souhlasil pouze za předpokladu, že všechny návrhy na udělení výjimek, musí být postoupeny jeho úřadu k odsouhlasení. Postup při udělování výjimek byl následující. Ministerstvo vnitra obdrželo žádost, prošetřilo uvedené důvody a zaslalo vypracovaný návrh vládě. Vláda poté sama zvážila dle okolností daného případu, zda je či není vhodné, podat tento návrh prezidentovi a rovněž Úřadu říšského protektora, což byl pochopitelně největší kámen úrazu. Hlavním požadavkem, aby mohla být výjimka udělena, bylo zapojení se do árijského způsobu vedení života a být prospěšný celku. Současně bylo samozřejmě prohlášeno, že rozsah výjimek nesmí překročit větší množství.⁸⁹ Nutno dodat, že toto prohlášení bylo ze strany Říše do puntíku dodrženo.

Žadostí o udělení výjimek obdrželo ministerstvo jen do října 1940 přibližně tisíc. Vláda poté schválila návrh na udělení výjimky z působnosti nařízení 41 osobám. Z tohoto pohledu lze charakterizovat návrh jako velice nepočetný, nicméně i takový nebyl přijat. Pro pochopení odmítnutí lze uvést dopis státního podsekretáře Burgsdorffa adresovaný předsedovi vlády Eliášovi, ve kterém se lze mimo jiné dočíst toto: „Váš výklad mne nemohl přesvědčit, že existuje obecný zájem na tom, aby Vámi blíže označené osoby byly vyňaty z právní působnosti nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě.“⁹⁰

V březnu 1941 pak úřad říšského protektora sděluje, že odmítá udělit jakoukoli výjimku z působnosti nařízení. Konečný soud však vyslovil až nejobávanější říšský protektor Heydrich, který uvedl, že nelze udělit výjimku nikdy a nikomu ze zásadních důvodů. Zbývá si položit otázku, proč § 3 vládního nařízení Říše nezrušila již při počátku návrhu? Odpovědí může být to, že chtěla dát protektorátní vládě a obyvatelům Protektorátu další pocit autonomie a nezávislosti, která byla ve skutečnosti téměř úplně potlačena.

⁸⁹ Blíže k udělování výjimek PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 141.

⁹⁰ Tamtéž, str. 143.

4. 2. Právní postavení Židů v Protektorátu

Pro pochopení dané problematiky si je třeba uvědomit, že na území Protektorátu žily tři skupiny obyvatel a každá měla odlišné právní postavení. Tu z hlediska práva nejsilnější, tvořili plnoprávní němečtí říšští občané. Nařízení ze dne 20.4.1939 stanovilo, že se jimi stali všichni dřívější českoslovenští občané, kteří se narodili v Německu. Na tyto obyvatele se pochopitelně aplikovalo říšské trestní právo, nikoliv ale jako celek. Dále rovněž podléhali pouze říšským orgánům a požívali nejrůznějších výhod z oblasti sociálního zabezpečení, či z pracovního práva. V těchto výhodách lze opět spatřovat zjevnou diskriminaci mezi první a druhou skupinou obyvatel, která ač byla nežidovského původu, tyto výhody neměla. Další privilegium první skupiny bylo, že mají všechna práva příslušníků druhé skupiny obyvatel, ale nikoliv všechny jejich povinnosti. Němečtí příslušníci se například mohli stát nejvyššími protektorátními úředníky, avšak protektorátní příslušník nikdy nemohl toto vykonávat na území Říše. Pro zjištění německé státní příslušnosti byl výlučně příslušný vrchní zemský rada – Oberlandrát.⁹¹

Druhou skupinou obyvatel a zároveň nejpočetnější, byli tedy čeští příslušníci. Tuto skupinu lze rovněž nazývat protektorátní. Stěžejní právní předpis dle kterého se určovala příslušnost, bylo vládní nařízení č. 19/1940 Sb., o protektorátní příslušnosti.⁹² Podle § 1 vládního nařízení se příslušníky Protektorátu stali pouze českoslovenští státní občané, kteří měli dne 16. března 1939 bydliště, domovské právo nebo nárok na udělení domovské příslušnosti v pohraničí v době po anexi, zachovali si však československé státní občanství, a pak ti občané české národnosti, kteří měli dne 16. března 1939 domovské právo na Slovensku a na Podkarpatské Rusi a nemohli získat občanství v oblastech okupovaných Maďarskem nebo ve Slovenském Štátu. Postavení této skupiny je sice méně příznivé než u skupiny první, nicméně o několik tříd příznivější, než u skupiny třetí. Zajímavá je skutečnost, že „domovští obyvatelé“ druhé skupiny, ačkoliv žili na svém území, měli horší postavení než němečtí říšští občané, kteří

⁹¹ Při rozdělení právního postavení obyvatel jsem vycházel z monografie VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-127-4, str. 351.

⁹² Úplné znění vládního nařízení uvedeno v Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1940, str. 19 – 20.

by se dali považovat za cizince. Na straně druhé si je třeba uvědomit, kdo vlastně byl na území Protektorátu cizinec.

Pozoruhodné přirovnání učinil Emil Sobota, který srovnával postavení protektorátního příslušníka s postavením člena indiánské rezervace ve Spojených státech. K tomuto uvádí: „Opustí-li Indiáni rezervaci, mohou se státi naturalizací plnoprávními občany Spojených států, kdežto protektorátnímu příslušníku, který přijde do Říše, bude trvale bránit v nabytí říšského občanství nedostatek objektivních znaků německé národnosti, ani tehdy se zde nemůže účastnit výkonu kmenové či hospodářské správy nad členy rezervace, kdežto němečtí státní příslušníci v Protektorátu mohou mít podíl na všem tom, co jest vlastním právem příslušníků protektorátních.⁹³ Pro určení protektorátní příslušnosti rozhodoval v I. stolici zemský úřad u osob, které mají bydliště v městě se zvláštním statutem, v případě bydliště v jiném městě než se zvláštním statutem rozhodoval okresní úřad.⁹⁴

Nyní už se dostávám ke třetí skupině obyvatel, na kterou se vztahovaly rasové předpisy. Tuto tvořily Romové a především židovské obyvatelstvo, které se stalo terčem nenávisti Říše a její otevřené diskriminace. Židé byli zcela zbaveni právní ochrany a naopak postupem času utlačováni, jak ze strany protektorátní vlády, tak ze strany Říše. Nakolik byla vláda nucena vydávat protižidovské právní předpisy, či tak činila z vlastní iniciativy, je otázka více než zajímavá a stala se předmětem zkoumání mnoha monografií.⁹⁵ Tyto předpisy byly vydávány za účelem vyřazení Židů z veřejného života, zabránění jejich majetku a také odstranění z hospodářství Protektorátu. Vrcholem bylo jejich vystěhování a následné hromadné vyhlazování v koncentračních táborech.

⁹³ EMIL SOBOTA. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946, str. 127.

⁹⁴ K problematice státní příslušnosti osob žijících na území Čech a Moravy podrobněji: VERNER, V., Příslušnost Protektorátu Čechy a Morava, *Právní prakse*, roč. IV, č. 4-5, str. 115 – 118, či PEŠKA, Z., Naše státní příslušnost v poměru k německé Říši, *Právní prakse*, roč. III, č. 9 - 10, str. 217 – 223.

⁹⁵ Touto otázkou se zabývá monografie PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3, či KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4.

4. 2. 1. Separace židovského obyvatelstva a jejich označování

Dříve než začnu popisovat jednotlivé právní předpisy, které separovaly Židy od ostatních obyvatele a veřejně Židy označovaly, bych rád nastínil samotný cíl separace. Tímto byl dle mého názoru především psychicky ještě více ponížít, již tak decimované Židy

Dalším účelem separace, bylo vytvořit tzv. „ghetto beze zdí“, ve kterém by bylo na první pohled patrné, kdo má jaké právní postavení a kdo podléhá otevřené diskriminaci. Samotné označení Židů se dá označit za středověké opatření a tato nemožnost začlenit se do běžné populace, musela být pro každého takto postiženého velmi trýznivá. Dokonce i samotný Hitler původně odmítal veřejně označit Židy, a to zejména s ohledy na zahraniční politiku. Po přečtení dalších řádků nicméně zjistíme, že svůj postoj změnil.

První protizidovský právní předpis vydaný za účelem separace, nikoliv však na území Protektorátu, bylo prováděcí nařízení k říšskému zákonu o změně jména a příjmení ze dne 17. 8. 1938. Židé díky tomuto nařízení museli užívat pouze určitá jména vymezena říšským ministerstvem vnitra. Toto se vztahovalo jen na Židy německé státní příslušnosti, avšak bez rozdílu, zda bydlí na území Říše, či nikoli.⁹⁶ S dalším utlačováním Židů nezůstalo pozadu ani Protektorátní ministerstvo vnitra a dne 13. 2. 1940 vydalo oběžník, který stanovil povinnost označení občanských židovských legitimací červeným písmenem J. V případě, že si Žid svou stávající legitimaci nedal nechat označit, musel zaplatit pokutu do výše 5000 korun, v horším případě mohl být dokonce na 14 dnů uvězněn.⁹⁷

Eskalující intenzitu protizidovské legislativy lze spatřovat na dvou krátce po sobě vydaných právních předpisech, týkající se téže věci. Dne 19. 4. 1940 byla Židům dle nařízení říšského protektora stanovena povinnost oznámit jakékoliv stěhování příslušné náboženské obci. Dne 25.10.1940 bylo vydáno nařízení policejního ředitelství v Praze o zákazu stěhování osob židovského původu, které s okamžitou platností zakazovalo osobám židovského původu změnu stálého bydliště i přechodné vzdalování se z obvodu Velké Prahy, pokud zde měli své

⁹⁶ HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník. II-1. 1940, str. 165.

⁹⁷ Blíže k označování Židů PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 204 – 206

stálé bydliště.⁹⁸ Na tomto případě si lze všimnout, že po šesti měsících vzrostla intenzita z původního oznámení stěhování na jeho pozdější úplný zákaz.

K. H. Frank už nedokázal dále snést veřejně neoznačené židovské obyvatelstvo a naléhá na šéfa říšské kanceláře Lammerse. Argumentuje těmito slovy: „ Označení Židů v Protektorátu je politickým příkazem, jehož provedení je pro uklidnění Protektorátu o to naléhavější, oč kritičtější se vytváří zásobovací situace a oč silněji tím klesá nálada českého obyvatelstva. Židé jsou teď přece nositeli německé propagandy. Jejich označením dojde nutně k jejich oddělení od českého obyvatelstva, což ztíží výměnu ilegálních zpráv a vytváření říši nepřátelské nálady. Označení Židů vyjde vstříc také antisemitské náladě nikoli nepatrné části českého obyvatelstva.“⁹⁹ Nakolik byly jeho věty pravdivé, mohl ukázat jen čas. S Frankovými názory ohledně označení Židů nicméně souhlasil jak říšský protektor Neurath, který měl v tomto směru rozhodující slovo, tak samotný Hitler. Byl to však právě Hitler, který rozhodl vydat dne 1.9.1941 policejní nařízení upravující označení Židů. Původně požadoval Frank označit židovské obyvatele páskami na rukávě, k tomu však nikdy nedošlo. Policejní nařízení bylo poněkud přísnějšího a viditelnějšího rázu.

Nařízení v § 1 stanovilo, že Židům, kteří dokončili šestý rok života, je zakázáno objevovat se na veřejnosti bez židovské hvězdy. Židovská hvězda byla šesticípá, vyrobena ze žluté látky černě vytažené s černým nápisem Žid. Židé ji museli nosit viditelně na levé straně prsou oděvu pevně přišitou. Nařízení neplatilo pro židovského manžela, žijícího ve smíšeném manželství, pokud byli z manželství potomci, kteří neplatili za Židy, a to ani tehdy, když manželství již nestávalo, nebo když jediný syn padl v současné válce. Nevztahovalo se také na židovskou manželku při bezdětném manželství po dobu trvání manželství. Policejní nařízení nabylo platnosti 14 dnů po jeho vyhlášení.¹⁰⁰ Nutno dodat, že platilo jak pro Protektorát, tak pro Říši. K. H. Frank vydal k nařízení zvláštní prováděcí nařízení, ve kterém vzhledem k sympatiím českého národa vůči židovskému obyvatelstvu, trvá na co nejprísnějším provedení a dodržování.

⁹⁸ Tamtéž, str. 205.

⁹⁹ KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 72.

¹⁰⁰ HOFFMANN, Josef. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*. Ročník. III - 3. 1941, str. 1380 – 1381.

Sympatie k Židům bych rád vylíčil na příkladu z jedné továrny na Moravě. Po nabytí platnosti výše uvedeného nařízení, vyjádřili árijští pracovníci svou náklonnost k Židům tím, že se do práce dostavili s připnutou židovskou hvězdou. Toto samozřejmě vyvolalo obrovské nevole na straně okupační moci, která dokonce zakázala o případu novinářům psát. Zřejmě ze strachu, že si vůbec árijský člověk něco takového dovolil provést a rovněž z obavy vzrůstající tendence sympatií k Židům. Na druhé straně se Říše nechala slyšet, že lidé veřejně se přátelící s Židy, budou ve stejném postavení, jako Židé samotní a bude s nimi takto zacházeno. Z hlášení Říše však vyplývá, že přátelství k židovské části obyvatel, i přes všechna uvedená opatření, nadále pokračovalo.¹⁰¹

Dalším prostředkem, oddělující Židy od ostatní části obyvatel, bylo zakázání vstupu na určitá místa. Tímto způsobem se tedy vyloučil kontakt dvou skupin lidí s odlišným právním postavením. Od tohoto kroku si Říše samozřejmě slibovala co největší omezení ilegálně předávaných zpráv ohledně situace v Protektorátu. Zanedlouho se na území Protektorátu vytvořila „židovská mapa“, která se s každým zákazem více zužovala. Neodpustím si opět dodat, že tato opatření nevydávala pouze okupační moc. Většina zákazů byla sice vydávána na pokyn říšského protektora, či z vlastní iniciativy Říše. U velkého počtu však nelze zjistit, kdo měl na vydání příslušného nařízení největší zájem. Nejčastěji měly tyto zákazy podobu vyhlášek policejních ředitelství jednotlivých měst.

Za základní právní předpis tohoto druhu lze označit vyhlášku prezidia policejního ředitelství v Praze ze dne 14. 8. 1939 o styku mezi obyvatelstvem nežidovským a židovským ve veřejném životě. Tato vyhláška měla obrovský dopad na každodenní život Židů a otevřeně je utlačovala. Od její účinnosti měli Židé zakázáno navštěvovat velké množství restaurací v Praze a majitelé těchto restaurací museli své místnosti označit nápisem „Židům nepřístupno.“¹⁰²

Vyhláška naopak také stanovila povinnost označení „Židovský podnik“ pro majitele židovského původu. Nebyly to ovšem pouze restaurace, jichž se tento právní předpis dotýkal. Rovněž jím bylo zakázáno Židům navštěvovat městské plovárny v Praze a ve veřejných lázních byla Židům vyhrazena zvláštní část.

¹⁰¹ Takovéto sympatizování protektorátních obyvatel s židovskými uvádí KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 73 – 74.

¹⁰² Blíže k tomuto a obdobným zákazům PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 210 – 221.

V následujícím časovém období byly vydávány další desítky zákazů, které negativně ovlivňovaly Židy v jejich každodenním životě. Z mnoha mohu uvést zákaz navštěvovat kina, knihovny, sportovní podniky a české školy. Příkaz používat jen určitá oddělení v místních hromadných dopravních prostředcích, např. na jedné plošině posledního vozu. Podobně na železnici se směl používat pouze poslední vagón a později jen poslední oddělení tohoto posledního vagónu. Zakázáno bylo navštěvovat nádražní restaurace, čekárny i všechna ostatní nádražní zařízení. Židům byly dokonce omezeny nákupní hodiny na pouhé dvě hodiny denně.¹⁰³ Dle mého názoru vůbec nejhorší opatření byl zákaz vycházení po 20. hodině, který vydala okupační moc. Tímto naprosto vyčlenila Židy z večerního života. Nezbyvá než dodat, že dodržování těchto opatření kontrolovalo Gestapo a případné nerespektování trestalo dokonce i vězením.

4. 3. Protektorátní protižidovská legislativa

Dříve, než začnu popisovat charakter protektorátní protižidovské legislativy, bych se rád pozastavil nad vztahem protektorátní vlády a okupační moci při vydávání právních předpisů. Hitlerův výnos ze dne 16. 3. 1939 sice v čl. 3 stanovil autonomii Protektorátu, nicméně po prostudování celého předpisu zjistíme, že autonomie byla ve všech směrech velice potlačena a Protektorát byl pouhá okupace ze strany Říše. V případě zákonodárné moci bylo omezení zřetelné z čl. 5 odst. 5, dle kterého nebylo možné vydat jakýkoliv právní předpis, pokud s ním říšský protektor vyslovil nesouhlas. Opět zde tedy vzniká prostor pro libovůli. Říšský protektor, jakožto jediný reprezentant říšského vůdce, měl v Protektorátu skutečně výsostné postavení. Jako důkaz může posloužit dopis prvního říšského protektora Neuratha adresovaný vládě, ve kterém žádá zákaz informování v tisku a rozhlasu o návrzích právních předpisů, které mu nebyly dány ke schválení. Další omezení zákonodárné moci spočívalo ve čl. 11, dle kterého směla Říše vydávat právní předpisy platné pro Protektorát, pakliže to vyžadoval společný zájem.¹⁰⁴ Definice veřejného zájmu je dosti problematická, a tak opět bylo pouze na Říši, co vše by pod takovýto zájem mělo být podřazeno.

¹⁰³ Podobná perzekuční opatření jsou přílohou č. 1 této práce. Převzata z monografie ROMAN CÍLEK. *Holocaust: Bůh tehdy mlčel*. Český Těšín: Agave, 2003. ISBN 80-86160-75-0.

¹⁰⁴ Úplné znění výnosu ze dne 16.3.1939 in HOFFMANN, Josef. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939-1944*. roč. 1939, str. 409.

Důležité je rovněž vyvrátit mýtus, že protižidovská legislativa byla čistě iniciována z podnětu okupační moci. Říše opravdu chtěla vyřešit židovskou otázku co nejrychleji, nicméně ani protektorátní vláda mnohdy s vydáváním protižidovských předpisů příliš neotálela. Je pochopitelné, že z morálního hlediska by bylo pro vládu ideální, aby pouze poslouchala rozkazy Říše a sama nikdy neučinila žádné diskriminační opatření vůči Židům. Toto však s čistým svědomím tvrdit nelze.

Na otázku, zda a do jaké míry protižidovská opatření vydávaly samy orgány protektorátní, či zda tak činily pouze pod tlakem okupační moci, je ovšem třeba nahlížet ze dvou rovin, které je třeba odlišovat. Jde jednak o to, zda mohly protektorátní orgány vydávat předpisy bez souhlasu Říše a jednak o zjištění, na čí straně stála iniciativa a jaký zájem se sledoval při vydávání protižidovských předpisů v konkrétních případech.¹⁰⁵

Největší zájem a motivací protektorátní vlády ve vydávání předpisů spatřuji osobně z hlediska ekonomického. Židé vlastnili velké množství majetku, které chtěla pomocí právních předpisů převést protektorátní vláda do svých rukou. Nutno dodat, že tento záměr se absolutně nezdařil.

4. 3. 1. Protižidovské tažení stavovských organizací

Pokud hovoříme o diskriminaci Židů ze strany okupační moci a protektorátní vlády, bylo by nesprávné zapomínat rovněž na diskriminaci ze strany stavovských organizací. Stavovské organizace dokonce začaly s utlačováním Židů jako první, již před vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Musím zdůraznit, že se nejednalo jen o diskriminaci mírnou, nýbrž o vyloučení Židů ze samotného stavu. Připomínám, že toto se uskutečnilo dávno před přijetím stěžejního vládního nařízení č 136/1940 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě.

Abychom se dostali do prvopočátku utlačování ze strany stavovských organizací, je nutno se vrátit přibližně pět měsíců před začátek okupace. Stavovské organizace zaslaly dne 14. 10. 1938 memorandum adresované vládě, ve kterém především zmiňují zavedení proporcionality Židů. Rovněž si byli

¹⁰⁵ Podrobněji PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 52.

vědomi, že neexistuje definice Žid a pro účely tohoto návrhu ji bylo potřeba stanovit. Za Žida byla tedy pokládána osoba, jejíž oba rodiče nebo jeden z nich je židovského původu.¹⁰⁶ Memorandum podepsali zástupci lékařů, advokátů, notářů a inženýrů. Požadavky korporací tedy spočívaly v následujících bodech: (a) se Židy, pokud již svobodná povolání provozují, má být nakládáno jako s menšinou, a to podle poměru jejich počtu k celkovému počtu obyvatelstva, (b) účast Židů ve svobodných povoláních má být ihned omezena na takové procento, které odpovídá celkovému počtu obyvatelstva, totéž se vyžaduje i pro soudcovský stav a správu, (c) v budoucnu vůbec nemá být přípustné, v zájmu nejdůležitějších statků národa, aby povolání lékařská, právnická a technická byla vykonávána Židy.¹⁰⁷

Pro úplnost akcentuji, že v této době byl tlak na vydávání protižidovských právních předpisů ze strany Říše nulový a veškerá iniciativa vycházela ze stavovských organizací. Motivací mohlo být i to, že vyčleněním nemalého počtu židovských členů těchto korporací, vznikne větší uplatnění na pracovním trhu pro členy nežidovské.

Nelze si nevšimnout rychlosti, s jakou se chopila židovské otázky v advokacii Jednota advokátů československých. Již koncem roku 1938 uveřejnila prohlášení, podle něhož „česká advokacie pozoruje s pocitem bolesti, jak sjednocení českého národa, po jeho územním okleštění a mezinárodním osamocení tak žádoucí, postupuje zdlouhavě a nedokonale. Voláme po tom, aby bylo opuštěno vše, co se neosvědčilo, abychom zanechali tříštění národních sil. Šťastná budoucnost českého národa nechť nás všechny spojuje v jediný šik“¹⁰⁸ Tato slova nevyvolávají pocit protižidovského tažení, avšak pro tuto dobu byla příznačná snaha snižovat počet židovských advokátů. Na schůzi dne 11. listopadu 1938 se Jednota advokátů československých usnesla na proporcionalitě Židů. Kámen úrazu však nastal ve skutečnosti, že nebylo známo přesných statistických dat Židů, tudíž bylo toto opatření zatím odloženo.¹⁰⁹

¹⁰⁶ K tomuto blíže PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 77.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 76.

¹⁰⁸ BALÍK, Stanislav a kol., *Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha. ČAK, 2008., str. 176.

¹⁰⁹ Tamtéž., str. 177.

Kromě Jednoty advokátů československé, se 5. února 1939 schází mimořádná valná hromada Advokátní komory v Čechách a jejím hlavním bodem se stává řešení židovské otázky. Referent E. Slabý poukazoval při svém proslovu především na neúměrný počet advokátů vůči celkovému počtu obyvatel, který má rok od roku vzrůstající tendenci. Dále uváděl vysoký počet židovských advokátů v Praze, kteří tvořili 42 % z celkového počtu. Další referent Oldřich Čihák navrhoval proporcionalitu, která by znamenala snížení počtu židovských advokátů na maximálně 1,5 % k celkovému počtu židovských obyvatel. Židovská otázka však nadále zůstala otevřena a valná hromada o ní nakonec nehlasovala.¹¹⁰ Tímto jsem se tedy snažil podat výklad o protižidovském tažení v advokacii za období druhé republiky. Teprve však s nastolením Protektorátu Čechy a Morava nastaly pro židovské advokáty ty nejčernější chvíle a otevřená diskriminace.

Stěžejní právní předpis, dotýkající se rovněž židovských advokátů, bylo vládní nařízení o postavení židů ve veřejném životě. Tomuto předpisu se věnují v kapitole o vyloučení Židů z veřejného života, avšak v této souvislosti jej rovněž nemohu opomenout. Pro židovské advokáty toto nařízení znamenalo skutečnou katastrofu. Židé dle tohoto předpisu zásadně nemohli být mimo jiné advokáty, či kandidáty advokacie. Výborům advokátních komor bylo uloženo nařídit výmaz židovských advokátů a židovských kandidátů advokacie. Pouze 2 % z těch, kteří byli zapsáni v den vyhlášení nařízení v seznamech advokátních komor v Praze a v Brně, mohla být podle potřeby ustanovena židovskými právními zástupci.¹¹¹ Pro představu bych rád uvedl konkrétní čísla perzekuovaných advokátů v Moravskoslezské advokátní komoře. Z 639 advokátů zapsaných 31. prosince 1939 bylo dle výše uvedeného vládního nařízení vymazáno 197 Židů. Celkový počet advokátů v této komoře po tomto opatření byl 501, z toho 454 české a 47 německé národnosti.¹¹²

Již zmíněné perzekuční opatření s sebou samozřejmě přineslo rovněž emigrace židovských advokátů do zahraničí. Ještě před zřízením Protektorátu se i z tohoto důvodu někteří prozíraví advokáti odstěhovali do ciziny a za velmi

¹¹⁰ Blíže KOBÉR, Jan. *Advokacie v českých zemích v letech 1848 - 1994*. Praha: Česká advokátní komora, 1994., str. 101 – 102.

¹¹¹ Úplné znění vládního nařízení lze nalézt v Sbirka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1940, str. 337 – 342.

¹¹² Statistiky převzaty z monografie KOBÉR, Jan. *Advokacie v českých zemích v letech 1848 - 1994*. Praha: Česká advokátní komora, 1994., str. 105 – 106.

tíživých podmínek se zde usadili.¹¹³ Zajímavostí může být, že řada emigrujících advokátů se uplatnila ve válce proti nacismu ve službách civilních, či se dokonce naučili kvalifikované činnosti v oboru válečného průmyslu. Advokáti se rovněž dostali na mnohá přední místa v aparátu československého státního zřízení v zahraničí.¹¹⁴ Lze tedy shrnout, že emigrující advokáti se uplatnili jak ve své dosavadní praxi, tak v úplně jiném oboru. Nicméně všichni cítili potřebu přispět k tomu, aby nastolený a vnucený Protektorát, co nejdříve skončil.

4. 4. Zabavování židovského majetku a vyloučení z hospodářského života

Zabavování židovského majetku, který byl oceněn vládou na 16 miliard korun, patřilo rovněž do řešení židovské otázky. Na židovském majetku poměrně vysoké hodnoty se chtěla uspokojit jak protektorátní vláda, tak okupační moc. Nicméně je třeba dodat, že okupační moc využila svoje nadřazené postavení, které vyplývalo nejen z výnosu vůdce ze dne 16. 3. 1939 a svůj boj ohledně židovského majetku drtivě vyhrála. Vláda ale v žádném případě neotálela s protizidovskou legislativou, nicméně byla rovněž vázána svým slibem Velké Británii. Tento slib spočíval v tom, že Velká Británie půjčí Československu 10 milionů liber za předpokladu, že Československo nebude vydávat žádné protizidovské právní předpisy. Tato ekonomická obava, byla důležitým limitem arizační protektorátní aktivity, který však byl překonán hned pár dní po vzniku Protektorátu. Zajímavou myšlenku ohledně arizace přinesly Národní noviny, které uvedly, že v arizaci jde vlastně o náhradu škod způsobených českému národu a že tedy židovský majetek získaný na úkor českého národu má mu být vrácen.¹¹⁵

Pokud ve své práci uvádím pojem arizace, je třeba jej vysvětlit jak v užším, tak v širším smyslu. V užším smyslu se arizací rozuměl pouze převod majetku židů do rukou árijců. Naproti tomu širší výklad tohoto pojmu, představoval rovněž celkové zničení židovského obyvatelstva, vyloučení z veřejného a hospodářského života, zásadní omezování lidských práv a ztrátu svobody. Jinými slovy vše, co okupační moc činila proto, aby dosáhla konečného řešení židovské otázky. Arizaci lze také dělit na formálně dobrovolnou, která se

¹¹³ Poutavé příběhy perzekuovaných židovských advokátů uvedeny tamtéž., str. 106 – 107.

¹¹⁴ Blíže k tomuto KÖRBEL, P., Československá advokacie v emigraci, *Právní prakse*, roč. IX, č. 2, str. 196 – 199.

¹¹⁵ MIROSLAV KÁRNÝ. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 32.

uplatňovala v první fázi a arizaci nucenou, která nastoupila ve fázi druhé. Nyní bych rád vysvětlil odlišnosti dobrovolné a nucené arizace. V obou případech byli samozřejmě Židé do arizace tlačeni, nicméně v prvním případě méně razantní formou. Další odlišností spočívala v tom, že nucená arizace byla normativně upravená a ucelená na rozdíl od arizace formálně dobrovolné.¹¹⁶

Formálně dobrovolnou arizaci zobecnil a dále doporučil Hermann Göring na známé poradě nacistických špiček věnované „židovské otázce“ dne 12. listopadu 1938, když prohlásil: „Je třeba dbát na to, aby židé dobrovolně za pomoci mírného či silnějšího nátlaku, za pomoci vhodných manévřů byli vymanévrováni z hospodářství.“¹¹⁷

První protižidovské hospodářské nařízení vydala tedy protektorátní vláda dne 21. 3. 1939. Konkrétně se jednalo o nařízení č. 87/1939 Sb. o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi. V tomto předpisu bylo uvedeno, že příslušná ministerstva mohou ustanovit, vyžaduje – li toho veřejný zájem, na náklad podniku důvěrníka nebo, jde – li o podnik z hlediska veřejného zájmu zvláště důležitý nebo který jeho majitel opustil, vnuceného správce.¹¹⁸ Tento právní předpis se měl stát klíčem převzetí židovského majetku do českých rukou. Z mého pohledu ho lze označit za rafinovaný, neboť zde není uvedeno, že se týká právě židovských podniků, nicméně právě pro tyto měl být využíván.

Ani okupační moc nezůstala s vydáváním protižidovských právních předpisů stranou a vydala jednak nařízení šéfa civilní správy u vojenské skupiny 5 ze dne 20. 3. 1939 a nařízení šéfa civilní správy u vojenské skupiny 5 ze dne 22. 3. 1939. Nařízení ze dne 20. 3. 1939 týkající se zamezení nepřipustných zásahů do hospodářství v zemi Moravské zakazovalo ustanovení komisařských důvěrníků a správců v židovských závodech a dále kupovat, propachtovat, nebo darovat podniky, které byly zcela nebo z části majetkem židovským. Nařízením ze dne 22. 3. 1939 o zákazu zcizování židovského nemovitého majetku se zakázal prodej,

¹¹⁶ K problematice arizace v novější literatuře podrobněji DRAHOMÍR JANČÍK, Eduard Kubů. *Arizace a arizátoři*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1000-0., str. 13-26.

¹¹⁷ DRAHOMÍR JANČÍK, Eduard Kubů. *Arizace a arizátoři*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1000-0. str. 15.

¹¹⁸ Sbírnka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava = Sammlung der Gesetze und Verordnungen des Protektorates Böhmen und Mähren. V Praze: [s.n.], 1939-1945, str. 461.

pronájem a darování nemovitého majetku, který je zcela nebo z části majetkem židovským.¹¹⁹

Obě tato nařízení měla zamezit přesunům židovského majetku, ale týkala se pouze obvodu Moravy. Za účelem zajištění větší působnosti, bylo vydáno obdobné nařízení v Čechách dne 29. 3. 1939, u něhož platily stejné zákazy.¹²⁰

U všech nařízeních je uveden paragraf, který stanovuje v odůvodněných případech možnost udělení výjimky, tj. vynětí z působnosti daného nařízení, o které rozhoduje výlučně šéf civilní správy. O osudu těchto výjimek jsem nedohledal žádné informace, nicméně jsem toho názoru, že jich mnoho uděleno nebylo. Jednání, která se přičila nařízením, podléhala přísným trestům.

Výše uvedené okupační předpisy prakticky eliminovaly již zmíněné protektorátní nařízení ze dne 21. 3. 1939, neboť vyloučily ustanovení důvěrníků a správců u židovských podniků a okupační orgány musely dát souhlas k dispozici s židovským majetkem. Tímto se tedy české arizační snahy podlomily a nutno říci, že v následujícím období změna k lepšímu nenastala. Jako poslední z hospodářských protizidovských opatření mohu uvést předpis k ochraně měny, který měl za cíl evidovat židovský majetek a zabraňoval jeho vyvážení.¹²¹

4. 4. 1. Nařízení říšského protektora o židovském majetku

Nejdůležitější právní předpis týkající se židovského majetku, bylo nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21. 6. 1939, ke kterému bylo vydáno devět prováděcích výnosů. Od platnosti tohoto předpisu se pro Protektorát vymezila věc zcela zásadní, a to všeobecná definice Židů dle norimberských kritérií. Nařízení bylo publikováno 22. 6. 1939 v deníku *Der Neue Tag* a až o 14 dní později ve *Věstníku říšského protektora*.¹²² Toto je důkazem, jak okupační moc spěchala s vydáním tohoto předpisu. Ideálně definoval důsledek tohoto nařízení M. Kárný: „Nařízení říšského protektora o židovském majetku mělo mnohem širší dopad, než naznačuje jeho název. Především znamenalo, že se v protektorátu začala všeobecně uplatňovat kritéria židovství podle norimberských

¹¹⁹ HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I-2. 1939, str. 487.

¹²⁰ Tamtéž, str. 485.

¹²¹ Opatření vydalo ministerstvo financí ve formě oběžníků, blíže HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava ročník I-2. 1939, str. 1081-1082.

¹²² EMIL SOBOTA. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946., str. 153.

zákonů, a tím se vymezila skupina obyvatelstva, která se měla stát obětí okupantského genocidního tažení, zašifrovaného jako konečné řešení židovské otázky“.¹²³

Po přečtení nařízení hned v úvodu zjistíme, že se říšský protektor opírá o ustanovení výnosu vůdce ze dne 16. 3. 1939, které ho opravňuje k vydání nařízení nutných ve společném zájmu při nebezpečí v prodlení.¹²⁴ Dle mého názoru tedy říšský protektor toto nařízení vydat ani nemohl, neboť zde žádný společný zájem spatřovat nelze. Navíc nelze hovořit ani o žádném nebezpečí z prodlení. Okupační moc si však interpretovala právní normy vždy podle svého rozumu a především vždy k svému prospěchu, tudíž je názor na nemožnost vydání tohoto nařízení irelevantní.

Důležité je také poukázat na rozpor v interpretaci tohoto nařízení mezi Úřadem říšského protektora a protektorátní vládou. Úřad říšského protektora tvrdil, že dosadit důvěrníky lze jak do židovských, tak nežidovských podniků. Protektorátní vláda byla však toho názoru, že již z názvu nařízení je patrné, že na nežidovské podniky nelze tento předpis aplikovat.¹²⁵ Na tomto extenzivním výkladu okupační moci lze opět vidět, jak si interpretovala právní normu k svému prospěchu, pro tentokrát majetkovému.

K vlastnímu obsahu nařízení bych si dovolil nejdříve poznamenat, že mělo retroaktivní účinek k 17. 3. 1939, tudíž se vztahovalo i na jednání z doby minulé. Další skutečností je, že od jeho platnosti dosáhlo zcizení židovského majetku opory v zákoně a stalo se legální.

¹²³ KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str.29.

¹²⁴ Úplné znění nařízení o židovském majetku v HOFFMANN, Josef. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava ročník I-2. 1939*, str. 554.

¹²⁵ K tomuto blíže KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 33.

Do příslušnosti říšského protektora dle tohoto nařízení spadají tři významné body: při přechodu do árijských rukou je říšský protektor povolující osobou. Říšský protektor může dosadit správce k věrné ruce, tzv. Treuhändry, kteří podléhají jeho příkazům, a také může stanovit, že drahé kovy a drahokamy, které jsou v držení Židů, podléhají ohlašovací povinnosti.¹²⁶

Protektorátní vláda nechtěla vzdát svůj boj o židovský majetek, a tak proti nařízení podala rozklad. V tomto rozkladu především zdůrazňuje, že v nařízení říšského protektora je volena co nejširší definice židovského majetku, která zasáhne i podniky, v nichž je účast židů naprosto zanedbatelná. Rozklad byl neúspěšný a závěrem lze shrnout, že nařízení o židovském majetku byl prostředek germanizace, který uškodí celému hospodářství Protektorátu. Navíc v tento moment začíná etapa přebírání židovského majetku výhradně do německého vlastnictví. Lze rovněž konstatovat, že český lid ze židovského majetku neměl prakticky žádný majetkový prospěch.

4. 4. 2. Vyloučení Židů z hospodářského života

Další fází řešení židovské otázky na území Protektorátu, bylo jejich vyloučení z hospodářského života, od kterého si říšský protektor sliboval mnoho. Vůbec první právní předpis upravující mimo jiné i tuto otázku, bylo již zmíněné nařízení o židovském majetku, které se však ve smyslu hospodářském spíše minulo s účinkem. Okupační moc nejspíš zamýšlela, že si Židé uvědomí svoji bezvýhodnou situaci a prodají své podniky árijcům, na které se nařízení samozřejmě nevztahovalo. Ať už z důvodu jiného uvažování, či prostě z důvodu vztahu ke svému podniku, toto Židé neučinili. Okupační moc tedy musela po drobném neúspěchu opět zareagovat.

Netrvalo dlouho a 26. ledna 1940 vydal říšský protektor nařízení o vyřazování Židů z hospodářství Protektorátu, ke kterému byl zároveň vydán první prováděcí výnos. Opatření byla doprovázena následující úřední zprávou, otištěnou 10. února 1940 v denním tisku: „Důležitým podkladem německé hospodářské politiky jest úplné vyřazení Židů z německého hospodářského života. Včleněním

¹²⁶ Nařízení o židovském majetku detailně popisuje ve své monografii PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 105, či FRYDRYCH. K výkladu nařízení o židovském majetku ze dne 21. června 1939. *Právní praxe: Měsíčník právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940, č. 1 s. 26 – 27.

Protektorátu Čechy a Morava do velkoněmeckého hospodářského prostoru byl tento cíl přenesen též na území Protektorátu, neboť hospodářství Protektorátu je částí hospodářství Velkoněmecké říše.¹²⁷ Tento právní předpis tedy vyplnil mezeru, která byla z pohledu hospodářského života Židů do té doby prázdná. Nařízení především umožňovalo okupační moci odebrat podnik z židovských rukou, či ho dokonce zrušit.

Říšský protektor rovněž neopomněl ve zmíněném nařízení zařadit ustanovení, které opravňuje převedení židovského podniku do árijských rukou, pakliže to je v zájmu hospodářství Říše. Služební smlouvy, které uzavřel postižený židovský podnik, mohly být při dodržení šestitýdenní výpovědní lhůty po dobu, ve které se zákaz stal účinným, vypovězeny i tehdy, pokud podle zákonných nebo smluvních ustanovení by bylo zrušení služebního poměru možné teprve v pozdější době.¹²⁸ Říšský protektor mohl rovněž vydat prováděcí výnosy k tomuto nařízení, což také třikrát učinil. Těmito výnosy se postupně vylučovali Židé z různých sfér podnikání a tím se samozřejmě oslaboval jejich vliv v Protektorátu a Říše byla opět o krok blíže k jejich úplnému vyhlazení. První výnos zakazoval židovským podnikům vedení hospodářské činnosti v textilním průmyslu, druhý zakazoval Židům podnikat ve filmovém průmyslu a konečně třetí, který vyřadil Židy celkem ze sedmnácti oblastí podnikání.¹²⁹

Závěrem této kapitoly nezbyvá než jen dodat, že okolo 100 000 Židů žijících na území Protektorátu Čechy a Morava, bylo postiženo v naprosté většině sfér jejich života. Od těch nejmalichernějších perzekucí, po velmi závažné, které negativně ovlivňovali jejich životy a jejich blízké. Jsem však přesvědčen, že kdyby nacisté zůstali pouze u těchto forem rasového utlačování, nikdy by v očích veřejnosti nebyli považováni za největší zločince v dějinách lidstva. Bohužel se tomu nestalo a pro židovské obyvatele nejen Protektorátu, nastaly ty nejhorší chvíle v jejich životě.

¹²⁷ Úplné znění nařízení uvedeno v HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava ročník II - 1. 1940, str. 10.

¹²⁸ Tamtéž., str. 12.

¹²⁹ K této problematice viz PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3., str. 114 – 117.

5. Genocida židovských obyvatel jako nejtěžší forma perzekuce

V návaznosti na předchozí kapitolu pojednávající o protižidovských právních předpisech, přichází na řadu vůbec nejděsivější část dějin židovského obyvatelstva – genocida. Tímto pojmem se obecně rozumí systematické vraždění určité rasové nebo náboženské skupiny lidí. Mezi případy poslední doby lze jmenovat například genocidu rwandskou, či kambodžskou. Není ovšem pochyb o tom, že co do počtu obětí a propracovanosti získalo smutný primát vraždění Židů. V této části práce se budu zabývat čistě právě touto genocidou, rovněž nazývanou holocaust, která byla vyvrcholením rasové nenávisti ze strany nacistů. Stranou ponechám filozofický a sociologický pohled na holocaust, neboť by jeho výklad překračoval rámec této práce. V této souvislosti však čtenáře odkazuji na příslušnou literaturu, která tuto problematiku řeší.¹³⁰ V úvodu tedy vyložím celkový přechod k tomuto konečnému řešení židovské otázky a následně se již budu soustředit na koncentrační tábor v Terezíně, kde byli Židé z Protektorátu Čechy a Morava nuceně soustředováni.

Nejprve bych rád pro upřesnění uvedl, že hromadnému vyhlazování Židů v koncentračních táborech předcházely neméně hrůzné kolektivní zločiny, avšak společnosti méně známé.¹³¹ Politika fašistického Německa dostala podobu hromadného vyvražďování v roce 1941, tedy přibližně dva roky po nastolení Protektorátu. Pro celkové pochopení tohoto konečného kroku, tedy hromadnému vyhlazování Židů, je nutno uvést dvě významné příčiny. Mnozí historikové hledají příčinu ve skutečnosti, že válka znemožnila říšskému vedení pokračovat v politice násilného vystěhovalectví, kterou jinak uskutečňovalo. Zároveň odpadla možnost vysídlit evropské židovské obyvatelstvo na východ.¹³² Osobně však spatřuji hlavní příčinu v tom, že dosavadní vraždění považovali nacisté za zdlouhavé a neefektivní. Pakliže srovnáme smrt zastřelením, či vyhladověním a

¹³⁰ Podrobné zkoumání holocaustu ze sociologického pohledu v monografii BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a Holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-028-5.

¹³¹ Mezi tyto mohu uvést především činnost nacistické vraždící skupiny Einsatzgruppen, jejímž jediným cílem bylo vyhladit co nejvíce židovských obyvatel. V obecně známém Norimberském procesu se příslušníci této skupiny nijak netajili tím, že za krátkou dobu dokázali zavraždit 50 tisíc lidí.

¹³² Podrobněji KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 80.

smrt 2 tisíc osob v plynové komoře najednou za 15 minut, dojdeme k poměrně jednoznačnému výsledku.

5. 1. Přejchod ke konečnému řešení židovské otázky

Dle mého názoru nelze nijak zpochybňovat, že úplné řešení židovské otázky bylo hlavní prioritou nacistické politiky. Všeobecně známé Hitlerovy projevy jsou v tomto směru naprosto přesvědčivé. Vedoucí představitelé nacistické moci si však byli vědomi, že jakkoliv byla jejich síla obrovská, nebyl tento konečný krok vůbec snadný. V tomto mém dojmu mě utvrzuje i komentář generálního guvernéra Hanse Franka, který dne 16. prosince 1941 na poradě svého kabinetu říkal: „S Židy – a to vám chci říct zcela otevřeně – se musí tak či tak skoncovat. Ale co se má s Židy stát? V Berlíně nám bylo řečeno, proč s tím děláme takové cavyky, ať si je zlikvidujeme sami, oni si s nimi taky nic nepočnou. Těch 3,5 milionů Židů nemůžeme postřílet, nemůžeme je otrávit, mohou ale být naplánovány takové zákroky, které nějak povedou k vyhlazovacímu úspěchu.¹³³ Z výše citovaného výroku lze tedy vyvodit, že nacisté si s takovým počtem Židů nutných k perzekuci nevěděli rady a snažili se přenést odpovědnost za jejich vyhlazení jeden na druhého. Rovněž lze konstatovat, že byla poprvé vyslovena myšlenka vyhlazovacích táborů, nicméně pouze ve velmi obecné rovině.

Vůbec nejvýznamnějším krokem v souvislosti s konečným řešením židovské otázky byla dle mého názoru konference ve Wannsee, kterou svolal Heydrich 20. ledna 1942 a pozváno bylo 14 vrcholných představitelů mající s tímto problémem co dočinění. Hned na úvod říšský protektor zmínil, že byl právě on spolu s Himmlerem pověřen konečným řešením židovské otázky, při kterém měla být Evropa pročešána od západu k východu a Židé nasazeni na práci. Protokol z jednání je napsán typicky zastíravým způsobem, který před jasným pojmenováním jako zabití, upřednostňoval výrazy jako „odsunutí“. V této souvislosti je zajímavé sledovat výpověď Eichmanna při policejním výslechu, který protokol formuloval. Přiznává, jak původní text musel přepracovat, aby odpovídal oficiálním dokumentům.¹³⁴ Nedlouho po konání konference, konkrétně od března 1942, se rozběhlo masové vyhlazování. Závěrem lze tedy říci, že

¹³³ KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2., str. 169.

¹³⁴ Tamtéž, str. 172.

konference splnila svůj účel, neboť se stanovily nové a efektivnější metody hromadného vraždění Židů a nacisté zde dohodli požadovanou strategii.

5. 2. Koncentrační tábor Terezín

Protože je cílem této práce podat co nejpřesnější informace o perzekuci obyvatel v Protektorátu a nikoliv v celé okupované Evropě, bude se můj nynější výklad věnovat pouze koncentračnímu táboru v Terezíně.¹³⁵ Terezín, založený jako josefínská pevnost, byl na podzim roku 1941 hraničním městečkem a následně sloužil nacistům jako koncentrační tábor.¹³⁶ Vznik terezínského koncentračního tábora se datuje k 24. listopadu 1941, kdy na toto místo dorazila na příkaz nacistů skupinka asi 340 židovských mužů, aby připravili objekty ve městě k přijetí transportů. Důvody, proč si nacisté vybrali právě Terezín pro internaci Židů, byly poměrně jednoduché. Jednak to byla jeho snadná ostraha, dána pevnostními valy, dále jeho centrální geografická a i z hlediska dopravy výhodná poloha a konečně také okolnost, že při vyklizení města nebylo brát třeba na české obyvatele velké ohledy.¹³⁷

Transporty židovských obyvatel z Protektorátu začaly do Terezína proudit od konce listopadu. Lidé zařazování do transportů dostávali obsílky a shromažďovali se na určitých místech ve větších českých městech. Před odchodem do Terezína museli lidé odevzdat veškerý majetek a ponechat si maximálně 50 kg zavazadel. Poté tedy Židé odjížděli do koncentračního tábora, kde je nacisté ubytovali v těch nejprimitivnějších podmínkách. Jen za první měsíc bylo do Terezína z Protektorátu takto deportováno 7350 Židů.¹³⁸ Zajímavé je sledovat, jak nacisté s ohledem na své mezinárodní jméno kamuflovali účel tohoto tábora. Okupační moc byla celkově mistrem v eufemismech, a tak Terezín

¹³⁵ Z mnoha dalších koncentračních táborů mohu uvést například Osvětim, který se stal vůbec symbolem Holocaustu a kterému je věnováno mnoho monografií a filmových dokumentů. Dále mezi tyto patřily: Dachau, Buchenwald, Mauthausen, či Plaszow.

¹³⁶ Je třeba odlišovat rozdíl mezi táborem koncentračním a vyhlazovacím, který je často nesprávně směřován dohromady. Tábor koncentrační je místo, které slouží k hromadnému soustředování určité skupiny lidí a jeho cílem není primárně tyto lidi vraždit. Oproti tomu tábor vyhlazovací, jak už je z názvu patrné, nemá absolutně žádné jiné poslání, než vyhubit co nejdříve všechny příchozí. Za tábory vyhlazovací lze zařadit Treblinku, či Sobibor.

¹³⁷ Podrobnější informace o výběru místa pro soustředování Židů uvedeny v monografii ADLER, Hans. *Terezín 1941 – 1945: Tvář nuceného společenství*. Tübingen: Barrister & Principal, 2006. ISBN 80-7364-024-4., str. 47 – 54.

¹³⁸ Blíže o transportech KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2., str. 205.

představoval vlastně určitou výsadu pro Židy, které se jiným nedostává. Vždyť kdo se může pochlubit svým vlastním městem, kde žije odděleně od ostatních a nerušeně pracuje. Realita byla ovšem úplně jiná.

Ačkoliv byl účel terezínského tábora jasný, tj. přechodná stanice před vyhlazením v jiných táborech k tomu určených, Židé do jistého okamžiku věřili klamným nacistickým informacím. Zlomový okamžik nastal 5. ledna 1942, kdy vězňům skončili iluze, že Terezín bude místem pro klidnou práci. V tento den bylo totiž oznámeno, že v dohledné době dojde vůbec k historicky prvnímu transportu na východ, konkrétně do ghetta v Rize. S dalšími takovými, se dle oznámení mělo počítat.¹³⁹ V jedné z následujících podkapitol se přesvědčíme, že zmíněné oznámení nelhalo a transporty na východ skutečně pravidelně odjížděly.

Při studování historie terezínského tábora si nelze nevšimnout, jak postupem času měnil své poslání, vždy s ohledem na potřeby Říše. V úplných počátcích sloužil nacistům pouze pro soustředování protektorátních Židů před jejich konečnou deportací na východ a před touto deportací je co nejvíce decimovat. Na již zmiňované konferenci ve Wannsee v lednu roku 1942 byla ovšem Terezínu přisouzena další funkce. Napříště už neměl být pouze sběrným táborem pro protektorátní Židy, ale měl sloužit jako starobní ghetto (Altersghetto) určené pro německé a rakouské Židy starší 65 let, kteří byli zpravidla vysoce postavení.¹⁴⁰ I v tomto případě předvedli nacisté své zastřené metody, uvedli tyto osoby v omyl a Terezín opět představili jako největší počtu pro klidné dožití.¹⁴¹ Nutno bohužel konstatovat, že spousta z nich umírala po pár měsících díky hladu, či často se vyskytujícím nemocem.

V důsledku výše zmiňovaného transportního přílivu dramaticky rostl počet internovaných v Terezíně. V září roku 1942 se zde nacházelo přibližně 58 tisíc

¹³⁹ Podrobněji o transportech z Terezína HES, Milan. *Čekání na smrt: Rodinný tábor českých Židů v Osvětimi*. Praha: Nakladatelství EPOCHA, 2012. ISBN 978-80-7250-617-0., str. 11- 12.

¹⁴⁰ Blíže o tomto úmyslu KÁRNÝ, Miroslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 85 – 87.

¹⁴¹ V těchto případech docházelo až ke smutně komickým situacím, kdy tito senioři dle svého mínění odjížděli nikoliv do Terezína, ale do Lázní Terezín, jak jej nacisté nazývali. Mnozí z nich dokonce podepisovali tzv. smlouvu o zakoupení domova a byli přesvědčeni, že zde najdou doživotní ubytování, stravování a lékařskou péči. Drastické scény se poté odehrávaly, když přijeli Židé do vysněného ubytování se svými zavazadly a zbytečně přibalenými slunečníky. Čekala je totiž tří kilometrová chůze z nádraží do Terezína a následné ubytování nikoliv v apartmánu, nýbrž na půdách bez světla a bez vody. Na jednoho vězně v tomto období připadlo pouhých 1,6 čtverečního metru.

vězňů, zatímco pět měsíců předtím pouze necelých 13 tisíc. Přestože počet úmrtí se oproti předchozímu roku zvýšil zhruba patnáctkrát, tábor byl obrovsky přeplněn. Nacisté se s touto situací museli nějakým způsobem vypořádat.

5. 2. 1. Transporty z Terezína na východ

Na vyřešení problému přeplněného koncentračního tábora v Terezíně, našli nacisté jednoduché řešení – odeslat tisíce lidí do vyhlazovacích táborů na východě. Druhá série deportačních transportů započala 14. července a skončila 26. října 1942. Tyto transporty byly určeny k okamžité hromadné záhubě všech vězňů. Neuplatňoval se zde tedy postup jako u historicky prvního transportu, kdy byly početné skupiny Židů zařazováni na práci. Nicméně můžeme s politováním dodat, že konečný efekt byl téměř stejný, neboť z prvního sledu transportů se dožilo osvobození 175 lidí a z druhého sledu 85 osob.¹⁴² Dočasně se ze série druhých deportací zachránili pouze ti, kteří byli vybráni do sonderkomand.¹⁴³ Abychom si uvědomili plné souvislosti, je třeba připomenout, že druhá série transportů z Terezína byla ovlivněna rovněž smrtí Heydricha. Pro „Akci Reinhard“, jak se nazýval program na vyhlazení Židů, byly vybudovány továrny na smrt. Vůbec nejhorší prvenství dosáhl vyhlazovací tábor Treblinka, kde nacisté zavraždili celkem 800 000 lidí.

Poněkud překvapivý krok učinil Himmler 16. února 1943, kdy vydává příkaz o dočasném přerušení transportů z Terezína na východ. Odůvodnění vyznělo tak, že nemá být rušen klidný dojem, že Terezín je místem pro klidné žití a dožití.¹⁴⁴ Těžko říci, zda tento krok nebyl vzhledem k všeobecnému podvědomí o koncentračních táborech zbytečný, nicméně byl dodržen a transporty skutečně až do 6. září 1943 z Terezína nevyjížděly.

¹⁴² Podrobněji KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 93 – 94.

¹⁴³ Sonderkomando tvořila skupina vězňů ve vyhlazovacích táborech, která měla za úkol obsluhovat vyhlazovací zařízení, shromažďovat, třídit a do Německa expedovat všechno upotřebitelné z uloupeného majetku. Vůbec nejhorší práce čekala na tyto Židy po zplynování, kdy odnášel mrtvá těla svých rodin, přátel a známých. Tato skupina lidí měla tedy alespoň minimální šanci na přežití ve vyhlazovacích táborech, neboť neumírali ihned po svém příjezdu. V této souvislosti odkazují čtenáře na monografii FRIEDLER, SIEBERTOVÁ, KILIAN. *Svědkové z továrny na smrt : Historie a svědectví židovského sonderkomanda v Osvětimi*. Praha: Rybka publishers, 2007. ISBN 80-87067-64-9.

¹⁴⁴ Podrobněji KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2., str. 212.

Neskutečně dlouhých 7 měsíců se tedy mohli terezínští uklidňovat deportační pauzou, která jistě vedla ke zlepšení nálady internovaných vězňů. Až 6. září 1943 nastal zlomový moment, kdy byly na rozkaz služebny vypraveny dva pracovní transporty s 5000 lidmi převážně protektorátních Židů. Zajímavě zastřene, jak je u nacistů obvyklé, bylo označeno cílové místo transportu – Arbeitslager Birkenau, namísto Auschwitz – Birkenau.¹⁴⁵ Jinými slovy byl konečnou stanicí vlaku, který byl určený za normálních okolností pro dobytek, koncentrační tábor v Osvětimi. Důvody, proč se tímto transportem blíže zabýváme, existují dva. První se týká naprosto odlišného privilegovaného zacházení s těmito protektorátními Židy. Druhý důvod se bohužel vztahuje ke smutnému prvenství celé historie českých dějin, o čemž bude pojednáno později.

Transport z 6. září 1943 tedy po dvoudenní cestě dojíždí do Osvětimi. Příjezd byl pro již internované v Osvětimi senzací, neboť nebyla provedena selekce. Židům nebyla ani odebrána zavazadla, což byla věc do té doby zcela nevídaná. Rovněž zůstávali všichni v údivu, když bylo nově příchozím Židům povoleno zůstat pohromadě se svými rodinami, či pořádat večerní koncerty. Některým vězňům, kteří pracovali v kancelářích, se podařilo nahlédnout do spisu tohoto neobvyklého transportu. Zjistili, že seznam je veden pod tzv. Sonderbehandlung (zvláštní zacházení) se šestiměsíční karanténou.¹⁴⁶ Zvláštní zacházení znamenalo v těchto kruzích jistou smrt, proto se na privilegované chování nacistů vůči nově příchozím, dívali všichni s podivem. V tomto případě mělo však toto chování jediný účel – zamaskování páchané genocidy pro případné zahraniční návštěvy. I toto zastřené chování má však svůj limit, v tomto případě šestiměsíční.

V pomyslné časově ose se nyní dostáváme na začátek března roku 1944, kdy bylo protektorátním Židům v Osvětimi přikázáno, že mají napsat svým rodinám. Den odeslání však musí být až 25. březen 1944 nebo datum pozdější. Internovaným Židům ze zářijového transportu bylo nepravdivě oznámeno, že 8.

¹⁴⁵ Podrobněji HES, Milan. *Čekání na smrt: Rodinný tábor českých Židů v Osvětimi*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2012. ISBN 978-80-7250-617-0., str. 14 – 15.

¹⁴⁶ Blíže o transportu protektorátních Židů LAGUS, POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-088, str. 243 – 244.

března 1944 odjíždí na práci do Heydebrecku. Toto se však nekonalo a všech 3792 doposud přeživších Židů bylo zplynováno.¹⁴⁷

Lidé, ještě do poslední chvíle věřící, že skutečně odjíždí pracovat, byli prachsprostě vyhubeni. Hromadná vražda téměř 3800 Židů v plynových komorách v Osvětimi je tedy tím zmíněným smutným prvenstvím českých dějin. Takovéto množství československých lidí nikdy nebylo žádným režimem zahubeno a doufejme, že již nikdy nebude.

5. 2. 2. Každodenní perzekuce a život internovaných Židů v Terezíně

Pakliže v této části práce popisují koncentrační tábor Terezín jako instituci, nebylo by správné, nezmínit také každodenní perzekuci a životní podmínky vězňů. Již při založení terezínského ghetta stanovili nacisté jako jednu z jeho základních funkcí decimování Židů. I když metody k tomu směřující se v mnohém lišily od těch, které byly využívány ve vyhlazovacích táborech, zahynulo v ghettu v důsledku fyzických útrap či nemocí 33 430 osob.¹⁴⁸ Funkce decimování se měla jistě projevit klesajícím počtem internovaných, nicméně vzhledem k častým transportům se tak nedělo a tábor byl téměř po celou dobu jeho existence mnohonásobně přeplněn.

Co se životních podmínek týče, tyto byly katastrofální. Potíže začínaly od hnilých odpadků, které přesto vězni prohledávali s nadějí, že najdou něco k jídlu. Daleko větším problémem však byly mrtvoly v táboře, které tu ležely klidně několik dní, než byly odvozeny. Vzhledem již zmíněné přeplněnosti tábora, bylo už tak strašné ubytování ještě horší, neboť na sto lidí připadal jeden záchod a lidé často bydleli na půdách.¹⁴⁹ Díky kumulaci výše uvedených skutečností a psychickému týrání ze strany nacistů, docházelo v táboře rovněž k sebevraždám.

Perzekuci bych v tomto případě rozdělil na psychické a fyzické týrání jednotlivých vězňů. Fyzické tresty pocíťovali Židé již ihned po transportu, kdy je dozorcí mlátili holemi a nadávali. Takto samozřejmě činili kdykoliv během

¹⁴⁷ KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4., str. 93 – 94.

¹⁴⁸ KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2., str. 215 – 218.

¹⁴⁹ Velice podrobné informace ohledně životních podmínek v Terezíně podává monografie LAGUS, POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-088, str. 87 – 91.

jejich věznění, často i za nejmalichernější provinění. Nutno však říci, že chování nacistů se často měnilo, vždy s ohledem na to, čeho chtěli docílit.

Je zarážející, k jaké perzekuci docházelo v každodenním životě jednotlivých Židů, často bez absolutně žádného důvodu. Důstojníci SS, kteří sloužili v Terezíně, trestali vězně bitím železnou tyčí, posazovali je nahým tělem na horká kamna a najížděli do nich automobily.¹⁵⁰ V konečném důsledku jejich činnost nelze nazvat ani trestem, neboť trest má být zpravidla sankce za nedodržení určité povinnosti, což nebyl tento případ.

Pokud jde o psychické týrání, zde bych jistě vyzdvihl skutečnost, že osoby byly vůbec uvězněny. Každodenní myšlenka toho, že je člověk neprávem držen v místě kde trpí a umírají jeho blízcí, musí být sama o sobě zdrcující. Jako další formu psychického týrání lze označit nátlak při výslechu. V tento moment byli vyslyšani postaveni před situací, kdy museli doznat svou vinu. V opačném případě byli ubezpečeni, že jejich rodina nemusí přežít další den. Tyto a mnohé další útrapy pocítovali Židé v koncentračním táboru v Terezíně a nikdy se jim nedostalo zadostiučinění, pokud vůbec přežili.

Závěrem této kapitoly bych pro shrnutí rád uvedl pár čísel, nejprve ve vztahu k Terezínu a následně ke genocidě jako takové. Do koncentračního tábora v Terezínu bylo od listopadu 1941 do dubna 1945 deportováno na 140 000 židovských vězňů. Ačkoliv se nejednalo o tábor vyhlazovací, našlo zde smrt přes 33 000 osob. Transporty, které odjížděly z Terezína na východ, deportovaly více než 87 000 Židů, z nichž přežilo asi jen 3000. Konečný počet protektorátních židovských obětí je odhadován na 80 000, zatímco celkový počet obětí genocidy na 5 800 000 osob.¹⁵¹ Toto číslo je skutečně alarmující a naše společnost musí udělat vše proto, aby se tento hrůzný zločin již nikdy nemohl opakovat.

¹⁵⁰ Blíže k jednotlivým fyzickým trestům v Terezíně podává monografie LAGUS, POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-088, str. 107 – 114.

¹⁵¹ Statistiky převzaty z monografie KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2., str. 180.

6. Perzekuce ostatních obyvatel v Protektorátu

Dříve než přistoupím k samotnému výkladu perzekuce, považuji za vhodné vymezit pojem „ostatní“ obyvatelé v Protektorátu. Po poměrně rozsáhlé kapitole ohledně židovského obyvatelstva, na které se vztahovalo nejvíce perzekučních opatření, přichází na řadu perzekuce obyvatelstva českého, avšak nežidovského původu.¹⁵² „Ostatními“ obyvateli se tedy rozumí právě tato skupina lidí, žijících na území Protektorátu Čechy a Morava. Pakliže budeme porovnávat perzekuční opatření namířena proti Židům a proti Čechům nežidovského původu, dojdeme jistě k dosti odlišné míře tvrdosti. Na druhou stranu nelze tvrdit, že se nežidovské skupině obyvatel perzekuce vyhýbala, což se ostatně dozvíme z následujícího výkladu.

6. 1. Češi na nucených pracích v Říši

Nucené práce představovaly typický perzekuční projev nacistického okupačního režimu, který postihl vedle mnoho jiných, i české obyvatelstvo Protektorátu. Účel těchto prací v Říši byl celkem logický – nahradit německé muže, kteří v důsledku války odešli bojovat za nacisty. Díky tomuto důvodu se tisíce českých obyvatel muselo vzdát svých snů a vykonávat práci, která v drtivé většině zdaleka neodpovídala jejich kvalifikaci.

V souvislosti s nucenými pracemi nelze opomenout v první řadě význam úřadů práce, které vznikly na základě vládního nařízení č. 193/1939 Sb. z 25. července 1939.¹⁵³ Dle tohoto nařízení nahrazovaly úřady práce hustou síť veřejných zprostředkovatelů práce a přejímaly jejich úkoly, mezi které patřilo především obsazování volných pracovních míst a kontrola podpory nezaměstnaných. Osobně však považuji za nejdůležitější úkoly spolupůsobit při zprostředkování práce do Říše a provádět předpisy o všeobecné pracovní

¹⁵² V této souvislosti odkazují čtenáře na podkapitulu právní postavení židů v Protektorátu a jejich separace, kde rozdělují obyvatele do tří různých skupin s odlišným právním postavením .

¹⁵³ Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1939, str. 628 – 629.

povinnosti.¹⁵⁴ Současně bych rád dodal, že činnost úřadů práce byla značně omezená, neboť jako všechny autonomní orgány, i tento podléhal okupační moci.

6. 1. 1. Vládní nařízení č. 190/1939 Sb.

V souvislosti s nucenými pracemi nelze rovněž vynechat vládní nařízení, kterými se nucené práce realizovaly a současně se jimi omezovala svobodná volba povolání. Významným opatřením týkající se nucené práce, bylo zavedení všeobecné pracovní povinnosti pro práceschopné muže od 16 do 25 let. Toto se uskutečnilo na základě nařízení vlády č. 190/1939 Sb., ke kterému byl dále vydán 24. srpna prováděcí předpis.¹⁵⁵ Po prostudování tohoto nařízení zjistíme, že v § 2 je uvedena základní pracovní povinnost rok, která však může být prodloužena na 2 léta. Dále bych z hlediska důležitosti vyzdvihl § 6, kde je stanoven nárok na mzdu pro pracujícího a § 8, ve kterém je uvedena sankce za nerespektování tohoto nařízení formou pokuty do 20 000 Kč, či dokonce vězením do 6 týdnů. Závěrem dodávám, že tímto nařízením ještě nebylo možno nuceně nasadit obyvatele do práce mimo oblast Protektorátu, což se bohužel zanedlouho prolomilo.

V návaznosti na předchozí právní předpis uvádím také nařízení vlády č. 46/1941 Sb., které původní nařízení nahradilo a rozšířilo příkazování prací na všechny protektorátní občany ve věku od 18 do 50 let, s výjimkou těhotných žen a matek pečujících o nezletilé děti.¹⁵⁶ V prosinci roku 1941 pak bylo toto nařízení novelizováno tak, aby jej bylo možné použít i k nucenému pracovnímu nasazení mimo hranice Protektorátu. Na tomto případě si lze opět všimnout, jakou vzrůstající tendenci měla předmětná vládní nařízení, s ohledem na potřeby Říše.

Všechna tato opatření měla jeden hlavní cíl – zajištění pracovní síly pro nacistické válečné hospodářství, což bylo současně nejvýznamnějším úkolem pro již zmíněné úřady práce. V první fázi války převažovala dobrovolná forma nábory na práci do Říše, které však s postupem času ubývalo. Největší nátlak byl činěn

¹⁵⁴ Blíže o úřadech práce PAŽOUT, Jaroslav. *Museli pracovat pro Říši: Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 2004. ISBN 80-86712-15-X, str. 52.

¹⁵⁵ Nařízení uvedeno v Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n], Ročník 1939, str. 621 – 622.

¹⁵⁶ Podrobněji KOKOŽKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT Jaroslav a SEDLÁKOVÁ Monika. *Pracovali pro třetí Říši*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-39-1, str. 17.

především na nezaměstnané, kterým hrozilo v případě odmítnutí práce v Německu odnětí podpory a zařazení do pracovních táborů zřízených v říjnu 1939.¹⁵⁷

K významnému zhoršení pro nuceně nasazené dochází v březnu roku 1942, kdy Hitler jmenoval generálního zmocněnce pro pracovní nasazení Fritze Sauckel, kterému současně svěřil rozsáhlé pravomoci. Již v červnu 1942 tento zmocněnec požadoval, aby Protektorát dodal do 30. dubna 1943 v pravidelných měsíčních kontingentech 100 000 dělníků.¹⁵⁸ Jakkoli se tento požadavek zdál nereálný, nutno bohužel konstatovat, že splněn byl. V rámci tzv. Sauckelova programu, který probíhal až do jara 1943, bylo na práci posláno bezmála 70 000 mladých lidí z ročníku 1919 až 1922. Jedině tímto způsobem se nakonec podařilo naplnit požadovaný počet pracovníků a dosáhnout toho, že od ledna do prosince 1942 Protektorát dodal celkem 135 158 pracovních sil. Rok 1942 tedy lze označit za vrchol pracovní mobilizace Čechů pro potřeby německého válečného hospodářství.¹⁵⁹ Dle mého názoru jej lze rovněž nazvat jako vrchol perzekuce obyvatel Protektorátu, kdy byli mladí lidé nuceni pracovat pro okupanty 10 hodin denně téměř bez přestávky. Výjimkou nebylo ani šikanování, fyzické trestání, či těžké pracovní úrazy. Všechno toto a jistě mnoho dalšího museli nuceně nasazení mladí Češi snášet, za což jim patří můj velký obdiv.¹⁶⁰

Z mého dosavadního výkladu je tedy patrné, že nucená práce s sebou přinášela pouze negativní důsledky. Je proto přirozené, že čeští lidé se pracovní mobilizaci bránili všemi možnými prostředky, které bych nyní rád uvedl. Možností obrany bylo samozřejmě více, nicméně se zde budu zabývat pouze nejčastějšími. Formy odporu bych osobně rozdělil jako preventivní a následné. Prvním možným preventivním prostředkem obrany, bylo přesvědčit lékaře o své pracovní neschopnosti.¹⁶¹ U absolventů středních škol se objevil v roce 1942

¹⁵⁷ Blíže k významu vládních nařízení PAŽOUT, Jaroslav. *Museli pracovat pro Říši: Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 2004. ISBN 80-86712-15-X, str. 53.

¹⁵⁸ KOKOŽKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT Jaroslav a SEDLÁKOVÁ Monika. *Pracovali pro třetí Říši*: Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-39-1, str. 20.

¹⁵⁹ KOKOŽKA, Stanislav. *Totálně nasazení*: Praha: Česko – německý fond budoucnosti, 2008. ISBN 978-80-254-1799-7, str. 67.

¹⁶⁰ V souvislosti s nucenou prací v Říši odkazují na publikaci, ve které jsou otištěny dopisy a deníkové záznamy básníka Jiřího Karena, v nichž popisuje svůj každodenní boj v pracovní-výchovném táboře. KAREN, Jiří. *Kdybych se snad nevrátil: Korespondence a deníky z totálního nasazení 1942 - 1945*. Praha: Prostor, nakladatelství, s.r.o. 2006. ISBN 80-7260-168-7.

¹⁶¹ Tento prostředek byl hojně využíván, neboť podle zpráv pracovních úřadů bylo až 50 % pracovníků neschopno pro nemoc. Tímto způsobem tedy mnozí čeští lékaři pomáhali sabotovat nucené práce.

zvláštní způsob preventivní obrany před prací – přihlašovali se ke studiu na německých vysokých školách. V roce 1942 se přihlásilo 3500 českých studentů, zatímco v r. 1941 několik jedinců. Přijato však bylo pouze 380 studentů.¹⁶²

Konečně třetí možnost obrany, byl následný útěk pracovníků z Říše, který nabyl v roce 1942 takových rozměrů, že Himmler vydal zvláštní rozkaz ke stíhání těchto uprchlíků. V Německu byly tehdy dokonce zřízeny zvláštní policejní sbory, které měly za úkol po uprchlících pátrat.¹⁶³ Skutečné číslo takto uprchlých lidí lze jen těžko zjistit, nicméně již z daného rozkazu vyplývá, že jistě nebylo malé. Všechny útoky byly samozřejmě považovány jako útok proti celé Říši, takže v případě dopadení lze očekávat tresty nejtvrďší.

6. 1. 2. Pracovně výchovné tábory

Trestem nejvyšším se mýnil trest smrti, v lepším případě zařazení do pracovně výchovného tábora. K takovému zařazení rovněž docházelo, pakliže pracovník porušil pracovní smlouvu a pracovní morálku vůbec. Za takovéto porušení bylo považováno odmítání přesčasové práce, včetně nočních a nedělních směn, neplnění stanovených denních norem, neukázněné chování narušující běh práce nebo časté absence nepodložené dostatečnou omluvou.¹⁶⁴ Na tomto poměrně vyčerpávajícím výčtu důvodů si lze všimnout, že do tohoto tábora mohl být zařazen téměř kdokoli.

Co se samotných pracovně výchovných táborů týče, tyto byly zřizovány podle říšskoněmeckého vzoru od roku 1942 taktéž na území Protektorátu. Dle vládního nařízení č. 404 ze 7. prosince 1942 o zajištění stability mezd, platů a pracovní morálky, se zřizovaly generálním velitelem neuniformované protektorátní policie, který vydal také bližší předpisy a táborový řád.¹⁶⁵ Na tento druh táborů se kladla přísná bezpečnostní opatření. Areál byl obehnan ostnatým drátem, aby zde mohli být v případě potřeby umístěni i političtí vězni. Velitelem tábora musel být příslušník německé policie nebo SS a strážní jednotku tvořil

¹⁶² KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939 - 1945*. Praha: Československá akademie věd. 1959., str. 274.

¹⁶³ Podrobněji o odporu českých obyvatel vůči nuceným pracím KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939 - 1945*. Praha: Československá akademie věd. 1959., str. 274 – 275.

¹⁶⁴ KOKOŽKA, Stanislav. *Totálně nasazení*: Praha: Česko – německý fond budoucnosti, 2008. ISBN 978-80-254-1799-7, str. 108.

¹⁶⁵ Sbírnka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1942, str. 2035 – 2048.

oddíl protektorátní policie. Pobyť v pracovně výchovném táboře trval vždy nejméně dva týdny, nesměl však překročit 84 dní.¹⁶⁶

Na konci roku 1942 se na území Protektorátu nacházelo sedm pracovně výchovných táborů s kapacitou pro pět tisíc vězňů: v Břežanech, Mirošově, Plzni, Plané nad Lužnicí, Moravské Ostravě – Vítkovicích, Mladkově a Moravské Ostravě - Kunčicích. V této době v nich bylo umístěno téměř tři tisíce protektorátních občanů.¹⁶⁷ Vzhledem k faktu, že zařazení do tábora mělo být trestem za nesplnění povinnosti, odpovídaly tomuto také životní podmínky. Tyto se dle mého názoru dají nazvat otrokářskými a někdy dokonce překonávaly nechvalně proslulejší koncentrační tábory.

Zajímavé je rovněž sledovat spojení pracovně výchovných táborů jednak s Gestapem a jednak s podniky z oboru stavebnictví. Gestapu totiž pracovně výchovné tábory přímo podléhaly a právě tato složka měla největší vliv na určování pracovních podmínek, personálního zabezpečení a jejich celkový vývoj. Současně s touto organizací se na jejich genezi však podílely i zmiňované stavební podniky, které touto cestou získaly cenově výhodné nebo dokonce zcela bezplatné pracovní síly.¹⁶⁸

Na závěr této podkapitoly bych si dovolil uvést pár čísel týkajících se celkového počtu českých dělníků, kteří byli za 2. světové války nasazeni v Říši. Ze statistických přehledů publikovaných v dobovém nacistickém časopise *Arbeitseinsatz* vyplývá, že tento počet kulminoval v září 1943, kdy na německém území pracovalo 286 663 českých dělníků. Podle protektorátní Statistické ročenky pak bylo do dubna 1944 posláno do Německa celkem 401 763 pracovních sil.¹⁶⁹ Je ovšem zřejmé, že žádná ze statistik nemůže plně podchytit všechny formy nuceného nasazení. V odborné literatuře se tak pracuje především s odhady, které se nejčastěji pohybují v rozmezí od 400 000 do 600 000 osob. Tento údaj mě osobně, spolu s vědomím tisíců dalších osob odvečených do koncentračních táborů, velmi děsí.

¹⁶⁶ Detailní pojednání o pracovně výchovných táborech PAŽOUT, Jaroslav. *Museli pracovat pro Říši: Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 2004. ISBN 80-86712-15-X, str. 138 – 146.

¹⁶⁷ Blíže KOKOŽKA, Stanislav. *Totálně nasazení*: Praha: Česko – německý fond budoucnosti, 2008. ISBN 978-80-254-1799-7, str. 108 – 109.

¹⁶⁸ Podrobněji DAMS, Carsten, Michael STOLLE. *Gestapo: Moc a teror v třetí Říši*. Berlin: Bpk, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7, str. 35.

¹⁶⁹ Údaje převzaty z monografie KOKOŽKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT Jaroslav a SEDLÁKOVÁ Monika. *Pracovali pro třetí Říši*: Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-39-1, str. 23.

6. 2. Perzekuce českých Romů v Protektorátu

Romská menšina tvořila spolu se Židy třetí skupinu obyvatel, která byla naprosto zbavena jakékoliv právní ochrany. Vznikem Protektorátu Čechy a Morava tedy nastaly romské části obyvatel poměrně zlé časy, neboť typický rys nacistické okupační politiky představovala rasová perzekuce. Obyvatelstvo rasově nepřizpůsobivé bylo největším trnem v oku nacistů a bylo také nejvíce postihováno perzekučními právními předpisy všeho druhu. Nutno však říci, že na vydávání takovýchto předpisů se do značné míry podílela svými nařízeními i protektorátní vláda. Nakolik byla do perzekucí tlačena nacisty a nakolik tak činila z vlastní iniciativy, je otázka těžko zodpověditelná.

Dříve než se budu věnovat jednotlivě nejdůležitějším protiromským opatřením, považuji za nutné objasnit, kdo se vůbec považoval za Cikána. Současně bych rád uvedl, že slovo Cikán nelze považovat za hanlivé, neboť takto byly tyto osoby běžně zákonem označovány a i já s tímto pojmem budu operovat.¹⁷⁰ Za cikána se tedy pokládaly všechny osoby, jimž byla na základě zákona č. 117/1927 Sb. vystavena cikánská legitimace.¹⁷¹ Až do roku 1943 se tedy v Protektorátu pojmy Cikán a cikánský míšenec nerozlišovaly. Změna nastala až vládním nařízením č. 119/1943 Sb., které rozdělilo romskou populaci na úplné Cikány neboli Cikány pravého původu a na míšence s převážnou nebo rovnou částí cikánské krve.¹⁷² Tímto nařízením se tedy Protektorát přiblížil Říši, ve které se uplatňovalo obdobné rozdělení.

6. 2. 1. Zákaz kočování a násilný přechod k usedlému životu

Kočování se dá označit jako jeden ze znaků typického romského života, přinášející na jedné straně poznání nových míst, na straně druhé nelibost a opovržení od usedlých obyvatel. Osobně se domnívám, že toto opovržení přetrvává s jistými výjimkami až do současnosti téměř po celém světě.

¹⁷⁰ Pojem cikán je používán jako souhrnné označení různých skupin národa, které pochází ze severní Indie. Mezi nejvýznamnějšími skupinami jsou Romové a Sinti. Kolébkou cikánů byla severní Indie, z níž však v rámci svého kočovného způsobu života často odjížděli. Často tak přicházeli v malých rodinných společenstvích a hledali příležitost vykonávat svá řemesla mezi zdejší populací. Blíže o historii této menšiny KENRICK Donald a Grattan PUXON. *Cikáni pod hákovým křížem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. ISBN 80-244-0048-0.

¹⁷¹ Úplné znění vládního nařízení uvedeno v Sběrka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1927.

¹⁷² HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník. I - 1. 1943, str. 530 -532.

Právě kočování na sklonku třicátých let z okupovaných rakouských oblastí do Československé republiky a poté ze Slovenské republiky do Protektorátu, mělo za následek zvýšení počtu romské populace. Podle nadhodnocených údajů četnického prostředí žilo po 15. březnu 1939 v Protektorátu celkem 14 000 Romů.¹⁷³ Ve skutečnosti měl tento nadhodnocený údaj vyvolat dojem závažné situace, a tím urychlit postup proti Cikánům, kteří se stávali čím dál více nepohodlnými.

Nejvýznamnějším protiromským opatřením tohoto období se stal výnos protektorátního ministerstva vnitra z 30. listopadu 1939 o zákazu kočování. Tímto opatřením uložilo ministerstvo všem svým podřízeným úřadům a orgánům vyzvat Romy, aby se nejpozději do konce ledna roku 1940 trvale usadili a zanechali kočování. Ti, kdož by tohoto nařízení a současně zákazu neuposlechli, měli být navrženi k zařazení do kárných pracovních táborů.¹⁷⁴ Z mého pohledu v sobě toto opatření skrývalo dvě výhody. První výhodou byl daleko lepší přehled ministerstva o romské části obyvatel, která se doposud naprosto vymykala běžné populaci. Druhá výhoda spočívala ve skutečnosti, že nuceně usazení Romové se nyní budou muset začlenit do stejného způsobu života, jako ostatní obyvatelé Protektorátu.

Nynější soupis romského obyvatelstva mohl být právě díky výše uvedenému opatření daleko přesnější. Proto si vyžádalo ústřední četnické pátrací oddělení od svých podřízených stanic statistické údaje o rodinách všech Romů. K 1. dubnu 1940 bylo v Protektorátu evidováno na 6540 Romů. Soupis nezahrnoval pouze osoby, které se toho času nacházely ve vězeních nebo které se pohybovaly s předstíráním, že hledají práci. V romských rodinách žilo 1246 školou povinných dětí, z nichž více než dvě třetiny vykazovaly pravidelnou školní docházku.¹⁷⁵ Domnívám se, že na příkladě romských dětí je patrné, že mnou uvedena druhá výhoda opatření splněna byla a Romové se skutečně v relativně vysokém počtu začlenili k ostatním obyvatelům Protektorátu. Na druhou stranu si je třeba položit otázku, zda právě toto bylo hlavním cílem zákazu kočování.

¹⁷³ HOŘÁK, M., JELÍNEK, T. *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí*. Praha: Živá paměť v nakladatelství Galén, 2006., str. 46.

¹⁷⁴ Podrobněji NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1939 - 1945*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. ISBN 80-210-0945-4., str. 36.

¹⁷⁵ Údaje převzaty z NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981. ISBN 80-210-0945-4., str. 28.

6. 2. 2. Kárné pracovní tábory a romští vězňové

V předchozí podkapitole jsem již nastínil, že nepřizpůsobiví Romové mohli být zařazováni do kárných pracovních táborů. Na úvod bych chtěl zdůraznit, že tyto tábory se týkaly všech obyvatel Protektorátu, nikoliv jen romské části. Dále akcentuji, že kárné pracovní tábory je nutné oddělovat od pracovních výchovných táborů, o kterých pojednává předchozí podkapitola této práce. Tyto tábory na území Protektorátu vznikly v roce 1942, tedy o 3 roky později než kárné pracovní tábory.

Vznik kárných pracovních táborů se spojuje s vládními nařízeními z 28. března a 28. dubna 1939. Zřídily se tedy v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu pro všechny osoby starší 18 let, které se údajně štítily práce a nemohly prokázat, že si řádným způsobem zajišťovaly obživu.¹⁷⁶ Zde je opět vidět rozdíl oproti pracovním výchovným táborům, kde důvodem pro zařazení stačilo pouhé porušení pracovní smlouvy. I tvrdost režimu v kárných pracovních táborech byla poněkud mírnější. Nelze však tvrdit, že osoby zde zařazené, nepocíťovaly žádnou perzekuci. V tomto názoru mě jistě upevňují i slova, která vynesl na zvláštní konferenci ministr vnitra: „Dospěl jsem po bedlivém uvažování k tomu, že zde platí jedno – strach. Kárný pracovní tábor musí být pro toho člověka něčím, že pouhá představa o tom, že by tam musil jít ještě jednou, musí v něm zatajit dech.“¹⁷⁷ Právě tomuto tvrzení odpovídala pracovní doba činící 10 hodin, poslušání rozkazů a nepříliš vysoký denní příděl potravin, který se postupem času dále snižoval.

Jak jsem uváděl již na začátku, kárné pracovní tábory se netýkaly pouze Romů. Dle mého názoru však důvod pro zařazení do těchto institucí zcela korespondoval s jejich způsobem života. Ostatně již v nařízení o zákazu kočování z 30. listopadu 1939 je sankcí za nedodržení, právě zařazení do kárného pracovního tábora. Spojitost s romskou menšinou a kárnými pracovními tábory je tedy více než zřejmá.

Podíl Romů na celkových počtech vězňů v táborech byl regulován zemskými úřady, které svým podřízeným úřadům určovaly, kolik povolovacích

¹⁷⁶ Sbírnka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. V Praze: [s.n.], Ročník 1939

¹⁷⁷ NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981. ISBN 80-210-0945-4., str. 30.

listů se má doručovat Romům. Tento podíl býval vyšší v zimních měsících, kdy se ocitaly romské rodiny bez příležitostných zdrojů obživy a jejich příslušníci se dopouštěli trestné činnosti, za kterou byli zařazováni do táborů.¹⁷⁸ Závěrem bych jen dodal, že od 1. ledna 1942 byly kárné pracovní tábory přejmenovány na sběrné tábory a ty pak byly 31. července zrušeny a následně přejmenovány na cikánské tábory, o kterých bude v této kapitole ještě pojednáno.

6. 2. 3. Zákon o preventivním potírání zločinnosti

Nezastřenou perzekuci Romů a přizpůsobení obdobnému říšskému výnosu přineslo vládní nařízení č. 89/1942 Sb., o preventivním potírání zločinnosti ze dne 9. března 1942.¹⁷⁹ Na jeho základě byla zavedena policejní preventivní vazba, kterou uvalovala v Čechách kriminální ústředna v Praze a na Moravě oddělení kriminální policie policejního ředitelství v Brně. Do policejní preventivní vazby mohli být vzati vedle zločinců i ti, kdo ohrožovali veřejnost svým asociálním chováním. Mezi asociály byli přitom výslovně uvedeni i Cikáni a osoby žijící po cikánsku, jimž bylo zakázáno opouštět úředně přikázané místo. Vazba se měla vykonávat buď v protektorátních institucích, nebo v koncentračním táboře v Osvětimi.¹⁸⁰ Pro úplnost dodávám dvě poznámky. První se týká výše uvedených protektorátních institucí, kterými se mínily tábory v Letech a Hodoníně a které se nyní nazývaly sběrné. Druhá poznámka se vztahuje k samotným osobám dotčeným vládním nařízením o preventivním potírání zločinnosti. Mezi těmito asociály, kteří byli transportováni do Osvětimi nebo do zmíněných protektorátních institucí, se kupodivu vyskytovalo pouze malé procento Cikánů. Těžko říci, zda se tak stalo díky jejich schopnosti skrývat se před nacisty, či naopak jejich skutečně zlepšeným chováním.

Třetím právním předpisem, který se dá považovat za rozhodující impuls pro represe v Protektorátu Čechy a Morava, byl výnos protektorátní policie o potírání cikánského zlořádu ze dne 10. července 1942. Dle tohoto předpisu kriminální ústředna v Praze provedla soupis veškeré romské populace a osob žijících romským způsobem života. Současně se zvláštními vyhláškami okresních

¹⁷⁸ Podrobná tabulka, která mapuje počet a strukturu vězňů v kárných pracovních táborech je uvedena v příloze této práce.

¹⁷⁹ HOFFMANN, Josef. *Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava*. Ročník. I - 1. 1942, str. 517.

¹⁸⁰ Blíže NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981. ISBN 80-210-0945-4., str. 33.

úřadů zakázalo Cikánům opouštět místa svého pobytu a rovněž se jim nařídilo, aby se dostavili k soupisu na příslušné četnické stanice.¹⁸¹ Na základě výnosu museli Romové rovněž odevzdat občanské průkazy, za které jim byly vydány cikánské legitimace. Konečná statistika do léta 1943 čítala 11 886 osob z řad Romů, cikánských míšenců a osob žijících cikánským způsobem života. Statistika dále uváděla, že Romů a cikánských míšenců bylo 5 830, zatímco 5108 osob patřilo do druhé kategorie. Zbytek z celkového počtu připadal na Romy, kteří dosud zůstávali uvězněni, či se nacházeli v nemocnicích.¹⁸²

V této souvislosti si dovoluji uvést opět dvě poznámky. První se vztahuje k samotnému soupisu, díky kterému se nacistické moci do rukou dostává silná zbraň, spočívající v otevřené izolaci Cikánů od ostatních členů společnosti a jejich následnému snadnému transportu do cikánských táborů. Druhá poznámka se týká srovnání počtu romských obyvatel v roce 1943 a v roce 1941. Jak jsem uváděl na začátku této podkapitoly, k 1. dubnu 1940 bylo v Protektorátu evidováno na 6540 Romů. Soupisem z roku 1943 bylo zjištěno 5830 Cikánů volně žijících a již zmíněných 948 vězněných či hospitalizovaných. Pakliže sečteme tyto dvě cifry, dostáváme se k číslu 6778 Romů v roce 1943. V poměru k roku 1940 tedy o více než dvě stě více. Na závěr lze tudíž bez většího přemýšlení konstatovat, že nacistická perzekuce se na počtu romských obyvatel až do roku 1943 nijak zvlášť neprojevovala. Akcentuji, že je řeč o počtu a nikoliv o životních podmínkách, které se s nastolením Protektorátu díky perzekučním opatřením jistě nezlepšily. Změna k daleko horšímu ovšem pro Cikány nastala zejména po založení cikánských táborů, které se staly pro tuto část obyvatel noční můrou.

6. 2. 4. Protektorátní cikánské tábory a deportace do Osvětimi

Tento druh táborů vznikl z dosavadních sběrných táborů v Letech a v Hodoníně na základě výnosu ministerstva vnitra z 1. srpna 1942. Bezprostředně tedy navazoval na zmíněný výnos o potírání cikánského zlořádu. Toto bylo zcela logické, neboť právě tento předpis se stal podkladem pro následnou deportaci do nově vzniklých cikánských táborů. Poměrně výstižně byl účel těchto institucí

¹⁸¹ Vyhláška okresního úřadu v Brně ze dne 22. července 1942 je přílohou č. 2 této práce. Vyhláška převzata z monografie NEČAS, Ctibor. *Nezapomeňme: Historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu*. Praha: Muzeum romské kultury, 1997., str. 55.

¹⁸² Blíže k tomuto výnosu a konečným statistikám KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2., str. 194 – 195.

popsán samotným ministerstvem: „ Cílem je vyloučit Cikány, cikánské míšence a osoby potulující se po cikánském způsobu ze společnosti a vychovat je k práci, pořádku a kázni.“¹⁸³ Zda je toto tvrzení v souladu se skutečností, může posoudit po přečtení dalších řádků čtenář samotný.

Co se samotného žití v táborech týče, rád bych přibližně nastínil běžný den takto perzekuovaných lidí. Denní režim začínal v táboře v 5.00 hod ráno budíčkem, po němž museli všichni dospělí vstát a umýt se. Po snídani, kterou tvořil pouze chléb, nastupovali Romové na nejméně 10 hodin do práce s jednou malou přestávkou na oběd. Den byl završen stejnou večeří jako snídaně a večerka stanovena na 20 hod. Kdo po tomto čase vyšel ven ze skromného baráku, mohl být za pokus o útěk zastřelen. V táboře platil domovní řád, dle kterého se vězni nesměli bavit s jinými osobami mimo tábor, dále jim byla zapovězena jakákoliv korespondence a konečně se zásadně zakazovaly návštěvy. Samozřejmě, že při porušení uvedených opatření následovaly přísné tresty. Takovými bylo zvýšení pracovních úkolů, vězení po práci na 30 dní, samovazba do 21 dnů, zostřená samovazba a konečně také zastřelení.¹⁸⁴ Nyní lze stručně zhodnotit, že cikánské tábory sloužily výhradně k perzekuci Romů, bez jakékoliv snahy je vychovat a následně zařadit zpět do společnosti. Staly se tedy pouhou přestupní stanicí pro jejich konečné vyhlazení v Osvětimi.

Základem pro transport Romů do Osvětimi byl výnos říšského ministerstva vnitra z 16. prosince 1942. Deportace měly proběhnout co nejrychleji a pokud možno v krátkém časovém rozpětí. Nejdříve se počítalo s transporty vězňů obou cikánských táborů, po nichž měly následovat transporty ostatních, dosud neinternovaných Romů.

Zdravotní poměry cikánských vězňů však tento plán nedovolily a deportace proběhly v opačném pořadí. Do Osvětimi se tedy nejdříve transportovali v březnu 1943 dosud svobodně žijící Romové a následně dorazil v květnu 1943 transport letských vězňů. Cikáni žijící v hodonínském táboře, byli deportováni dokonce až v srpnu 1943. Celkově bylo do Osvětimi odvečeno z Protektorátu Čechy a Morava na 4495 Romů, z toho 2195 mužů a chlapců a

¹⁸³ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1939 - 1945*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. ISBN 80-210-0945-4., str. 47.

¹⁸⁴ Podrobnější informace o režimu internovaných Romů v monografii NEČAS, Ctibor. *Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942 - 1943*. Brno: Tisk n. p, knižní výroba 1987., str. 9 – 11.

2340 žen a dívek¹⁸⁵ Životní podmínky v Osvětimi není třeba podrobně popisovat, neboť zcela odpovídaly táboru vyhlazovacímu a tento byl nejen pro Romy, zpravidla konečnou stanicí. Sebevraždy, fyzické tresty a různé druhy mučení, zde byly na denním pořádku.

Závěrem lze snad jen dodat pár čísel, které přiblíží celkový počet obětí této skupiny obyvatel. Dle odhadů historiků spáchal nacistický režim hromadnou vraždu evropské romské populace s výsledkem 220 000 – 500 000 obětí. Z původních 6500 protektorátních Romů bylo ponecháno na svobodě pouze 300 osob, zatímco zbývající drtivá většina se stala objektem soustředování v táborech nucené koncentrace. Jen v cikánských táborech zahynulo přes 3000 mužů, žen a dětí, z toho 326 vězňů v Letech, 207 vězňů v Hodoníně a více než 2645 v Osvětimi. Neznámý počet příslušníků romské populace zahynul rovněž v dalších koncentračních táborech typu Buchenwald či Ravensbrück.¹⁸⁶ Nutno však uvést, že skutečné číslo o českých Romech, kteří se stali oběťmi genocidy, nelze naprosto přesně určit. S jistotou však lze tvrdit, že po osvobození se vrátilo z koncentračních táborů do svých domovů pouze 583 Romů, kteří tento hromadný zločin přežili. Původní romská populace v českých zemích tak téměř přestala existovat.

¹⁸⁵ Podrobné informace o celém transportu včetně jeho příprav uvedeny v monografii NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor, nakladatelství s.r.o, 1999. ISBN 80-7260-022-2., str. 128 – 131.

¹⁸⁶ Podrobněji NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor, nakladatelství s.r.o, 1999. ISBN 80-7260-022-2., str. 173.

7. Perzekuce českých studentů v Protektorátu Čechy a Morava

Počet českých studentů v Protektorátu se blížil 18 tisícům. Na první pohled se toto číslo nezdá v poměru k celkovému počtu obyvatel nijak výrazné, nicméně okupační moc věděla, jakou hrozbu pro ně tato část obyvatel představuje. Studenta lze ve většině případů označit jako vzdělaného a cílevědomého člověka, který si je vědom všech negativních důsledků okupace. Němci se tedy obávali právě studentské schopnosti svou inteligencí ovládat další skupiny obyvatel a přimět je v boji proti okupační moci. Čeští studenti neváhali realizovat patřičné projevy nespokojenosti, za což pak byli bohužel nespravedlivě potrestáni. Právě této perzekuci bych tedy rád věnoval samostatnou kapitolu, kterou jsem pro přehlednost rozdělil do tří částí na sebe navazujících – 28. říjen 1939, pohřeb Jana Opletala a 17. listopad 1939.

7. 1. 28. Říjen 1939 – demonstrace proti okupaci

Dříve než objasním samotnou perzekuci studentů, je nutno nastínit události předcházející, které byly důvodem následného nelidského zacházení ze strany okupační moci. Událostí předcházející mám na mysli právě 28. říjen 1939, který byl protektorátními obyvateli vnímán jako den projevů nespokojenosti s nastoleným režimem a současně jako oslava vzniku Československa.

Názory na to, jaký druh projevu zvolit na tento den, lze rozlišit z hlediska umírněnosti, či naopak vysoké intenzity. Národní odboj se klonil spíše k mírným projevům, kdežto ilegální KSČ zastávala radikálnější postup. Oba tyto proudy se pokusily o sjednocení svých demonstrací, avšak neúspěšně.¹⁸⁷ Rovněž letáky, které vyzývaly obyvatele k protestům, se mnohdy ve svých heslech odlišovaly.¹⁸⁸ Na očekávanou situaci se však nechystalo pouze odbojové hnutí a studenti, nýbrž také česká policie, ale především Gestapo a SD. Němci si byli dobře vědomi významnosti tohoto dne, tudíž vyhlásili na 27. až 30. října pohotovost prvního

¹⁸⁷ Blíže GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5., str. 94 – 95.

¹⁸⁸ Leták z Národního revolučního výboru vyzýval lidem, aby omezili práci na nejmenší míru, připnuli státní odznak na svou hrud' a vyšli do ulic ukázat svou sílu. Oproti tomu jiný leták vyzýval ke klidnějším projevům a tichou demonstrací bez zbytečného odporu.

stupně. Byla rovněž zřízena tzv. sonderkomanda, tj. pohotovostní čety a na celý průběh akce dohlížel dokonce říšský protektor.¹⁸⁹

Ať už ale letáky a Gestapo hlásaly cokoliv, lidé v tento významný den skutečně vyrazili do ulic a projevíli svou nespokojenost s dosavadním režimem. Nakonec se 28. října sešlo pouze v pražských ulicích na 100 000 obyvatel, kteří společně vystoupili proti zvěli okupační moci. Každá demonstrace s sebou však nese jisté oběti a bohužel ani tato nebyla výjimkou. Během ní tedy došlo k zatčení přibližně 400 osob (z toho 23 studentů a 12 profesorů).¹⁹⁰ Především byl zastřelen dělník V. Sedláček a těžce zraněn student Jan Opletal, který se později stal symbolem boje českého studentstva za svobodu. Zajímavost spatřuji v logické skutečnosti, že česká policie zatknula pouze 50 osob, zatímco Gestapo zadrželo zbylých 350. Čeští policisté navíc nechtěli své zatčené vůbec Gestapu předat.¹⁹¹ Na této situaci lze vidět, že tento den skutečně dokázal po všech stránkách zformovat český národ vůči Říši.

Nutno bohužel říci, že zatčení 400 osob nebyl jediným důsledkem této demonstrace, jak se v dalších řádcích dozvíme. Závěrem bych jen dodal, že 28. říjen nepřinesl okupační moci natolik opodstatněné důvody, aby směla bez větších problémů uzavřít české vysoké školy, o což samozřejmě usilovala. Bylo tedy nutno opět vyprovokovat v příhodné situaci studenty a legálně dosáhnout tohoto stanoveného cíle.

7. 2. Pohřeb Jana Opletala

Okupační moc zjevně našla situaci pro tyto účely nejvhodnější – pohřeb Jana Opletala. V předchozí podkapitole jsem nastínil těžké zranění tohoto studenta medicíny, které mu způsobili nacisté zasahující při demonstraci. Na následky svého zranění bohužel Jan Opletal 11. listopadu umírá a 15. listopadu 1939 se koná jeho pohřeb. Tuto situaci je dle mého názoru třeba vnímat ze dvou pohledů. Ze strany protektorátních obyvatel se jednalo o smuteční obřad spojený

¹⁸⁹ PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-255-5., str. 37.

¹⁹⁰ Zajímavá rozporuplná svědectví ohledně demonstrace, jak ze strany prostých českých obyvatel, tak ze strany německých policejních příslušníků, uvedeny v monografii KROPÁČ, František a Vlastimil LOUDA. *Persekuce českého studentstva za okupace*. Praha: Orbis, 1946, str. 42 – 52.

¹⁹¹ Podrobný průběh celé demonstrace uvádí FABIÁNOVÁ, Božena. *17. Listopad 1939 OKUPACE: Archivy mluví*. Praha: Ministerstvo Školství – státní pedagogické nakladatelství, 1969, str. 9 – 11.

s následným pochodem ulicemi. Naopak okupační moc vytvořila z pohřbu žádaný hlavní důvod k uzavření vysokých škol. Toto mé tvrzení podpořím podvrženým letákem Gestapa, vybízející k vyvolání studentské demonstrace při obřadu.¹⁹²

Samotný průběh pohřbu a následný pochod ponechám stranou, neboť se budu soustředit na důsledky z těchto situací vyvozené. Z archivních materiálů německých bezpečnostních složek SD a Gestapa lze vyčíst, že pochod studentů byl chápán jako pokračování demonstrace z 28. října a jako nový opovážlivý projev protiněmeckého smýšlení českých studentů. Rovněž zde bylo uvedeno, že česká policie spíše sympatizovala s demonstranty, než aby mírnila jejich projevy.¹⁹³ Přesně takovouto situaci chtěla okupační moc od začátku navodit, aby získala potřebný důvod k likvidaci vysokého školství. Hitler tedy v souvislosti s těmito událostmi 16. listopadu 1939 konstatoval, že se na tři roky zastavuje s okamžitou platností činnost vysokých škol a že v nich budou ubytovány útvary SS.¹⁹⁴ Toto Hitlerovo stanovisko však dle mého názoru působí mírumilovně ve srovnání s tím, jaké události se následující den uskutečnily.

7. 3. 17. listopad 1939 – tragický den českého vysokého školství

Těmito událostmi mám na mysli hromadné zatýkání studentů na vysokoškolských kolejích a bytech, které se uskutečnilo v ranních hodinách 17. listopadu 1939. Předem připravenou akci realizovalo Gestapo a SS, přičemž tyto bezpečnostní složky zatkly na 1200 vysokoškolských studentů a především popravily devět představitelů studentských organizací.¹⁹⁵ Tuto strašnou událost ještě smutněji dokresluje zpráva německé policie, která uvádí: „Mají – li být při akcích, jako byla tato, vyloučeny vlastní ztráty, je třeba je provádět velmi rychle, než se protivník vzpamatuje. Hromadné zatýkání nepřátel státu nelze provádět zdvořile, nýbrž s použitím jistého násilí“¹⁹⁶ Z jistého násilí se však stala sprostá

¹⁹² Podvržený leták Gestapa a pravý oficiální leták jsou přílohou č. 3 této práce. Oba jsou převzaty z monografie KROPÁČ, František a Vlastimil LOUDA. *Persekuce českého studentstva za okupace*. Praha: Orbis, 1946, str. 160.

¹⁹³ Archivní materiály bezpečnostních složek jsou uvedeny v monografii FABIÁNOVÁ, Božena. *17. listopad 1939 OKUPACE: Archivy mluví*. Praha: Ministerstvo Školství – státní pedagogické nakladatelství, 1969, str. 21 – 26.

¹⁹⁴ PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-255-5., str. 84.

¹⁹⁵ Blíže k této akci GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5., str. 19 – 22.

¹⁹⁶ PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-255-5., str. 95.

policejní vražda, kterou ostatně později v soudním procesu dokonce přiznává i největší iniciátor celé této akce – K. H. Frank. Tento nacistu uvádí: „ Proč bylo zrovna 9 studentů vybráno a zastřeleno nemohu udati. Pro mě byl vůdcův rozkaz rozkazem. Na otázku, zda tato exekuce byla vraždou, doznávám, že podle lidských citů a lidských zákonů musí být označena jako vražda“¹⁹⁷ Po přečtení jeho výroku se neubráním tvzení, že významný válečný zločinec K. H. Frank se při soudním procesu lživě považoval za muže bez výraznějšího vlivu, za účelem přesunutí odpovědnosti na jiné osoby. Dále si nedovolím odpustit komentář, na jím uvedené lidské city a lidské zákony. Tomuto člověku dle mého názoru nepřísluší o těchto pojmech vůbec hovořit, neboť je téměř svým každým rozhodnutím v Protektorátu porušoval.

Násilná akce proti studentům proběhla tajně, nicméně okupační moci přišlo vhodné, aby 17. listopadu informovala a současně zastrašila obyvatele Protektorátu touto zprávou: „Ačkoli bylo opětovně vážně varováno, pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině menšími anebo většími akcemi odporu rušit klid a pořádek v Protektorátu Čechy a Morava. Při tom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště také na českých vysokých školách. Ježto tyto živly daly se dne 28. října a 15. listopadu strhnouti k násilným činům proti jednotlivým Němcům, byly české vysoké školy na dobu tří roků uzavřeny, devět pachatelů bylo zastřeleno a větší počet účastníků vzat do vazby.“¹⁹⁸ Toliko tedy k odůvodnění uzavření vysokých škol, které v podstatě korespondovalo s hlášením Gestapa a SD ohledně již zmíněné demonstrace.

Pro úplnou přehlednost dodávám, že celkem bylo touto akcí postiženo deset univerzit, 15 172 studentů české národnosti, 2394 studentů jiné než české národnosti a 1223 pedagogických sil.¹⁹⁹

V souvislosti s uzavřením vysokých škol jistě vyvstává otázka, jak se studenti s takovou událostí vyrovnali. Někteří čeští studenti se pokoušeli pokračovat ve studiu na zahraničních školách, nicméně říšské ministerstvo vnitra

¹⁹⁷ KROPÁČ, František a Vlastimil LOUDA. *Persekuce českého studentstva za okupace*. Praha: Orbis, 1946, str. 132.

¹⁹⁸ Text zprávy citován z KROPÁČ, František a Vlastimil LOUDA. *Persekuce českého studentstva za okupace*. Praha: Orbis, 1946, str. 8.

¹⁹⁹ O uzavření vysokých škol podrobněji rovněž SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období Protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., str. 31 – 34.

toto nepovolilo. Většina českých studentů se tedy začlenila do praktického života a své studijní záměry musela odložit na poválečný čas. Část studentů se údajně prý snažila jistými projevy loajality ovlivnit německá místa, aby mohli dokončit svá studia na německé univerzitě v Praze.²⁰⁰

V roce 1942 skončila tříletá lhůta uzavření vysokých škol, nicméně ani po jejím uplynutí změna k lepšímu nenastala. R. Heydrich se vyjádřil ve svém dopisu adresovanému E. Háchovi o svých záměrech s českým vysokým školstvím zcela jasně: „Zvláště podstatné je to, že se česká univerzita už sem nevrátí. Česká univerzita už neexistuje a existovat nebude.“²⁰¹ Tímto dopisem jsme tedy boj o svobodu našich vysokých škol prozatím prohráli.

Rád bych ovšem rovněž uvedl, že na hrůzostrašné násilné akci lze nalézt jedno malé pozitivum – odsouzení této události světovou veřejností. Značné části zahraničních médií tento zbabělý čin neunikl, což jistě pomohlo k rozšíření myšlenky, jak moc špatný nacistický režim skutečně je. Na stranu perzekuovaných českých studentů se postavily Slavný americký tisk New York Times, či vatikánský list Osservatore Romano. Nejvíce mne však osobně potěšila skutečnost, že se v Anglii již v roce 1939 začalo jednat o možnosti dalšího studia vysokoškolských emigrantů na univerzitě v Oxfordu.²⁰² Nutno ovšem s politováním dodat, že někteří emigrující studenti uvízli v síti policie a skončili ve vězení.

17. listopad lze tedy s jistotou označit za černý den českého vysokého školství, který neměl v našich dějinách obdoby. Smrt devíti nevinných lidí a další represivní akce s tím spojené, osobně považuji po vyhlazení Lidic a Ležáků za největší tragédii v Protektorátu Čechy a Morava. Nikdo ze zavražděných osob neprovedl nic, co by byť jen zdánlivě připomínalo protiprávní čin a přesto zaplatili cenou nejvyšší.

²⁰⁰ K tomuto blíže DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 49.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Podrobněji o ohlasech na perzekuci studentů PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-255-5., str. 124.

8. Perzekuce kultury v Protektorátu Čechy a Morava a vztah Říše ke kultuře

Ačkoli je název mé práce právní formy perzekuce obyvatel v Protektorátu Čechy a Morava, považoval jsem za nezbytné, zařadit kapitolu o perzekuci kultury a lidí s ní spojených, a to z následujících důvodů. Prvním důvodem je významnost kultury v tomto nikoliv lehkém období a její role při vytváření národní hrdosti protektorátních obyvatel. Další důvod spatřuji v nutnosti čtenáři této práce sdělit, že perzekuce se odehrávala i v tomto odvětví. Mým třetím důvodem je poukázat na další nedodržení přislíbené protektorátní autonomie, tentokrát v oblasti kultury. Konečně posledním důvodem je objasnit, jakým způsobem si okupační moc plánovala kulturu přivlastnit a být tak opět o krok blíže k totálnímu ovládnutí našeho národa.

Vztah Říše ke kultuře se dá označit za velmi blízký. Důvodem bylo především to, že si Říše uvědomovala její důležitost, v souvislosti s formováním národního cítění protektorátních obyvatel. Tomuto chtěla zamezit a naopak prostřednictvím kultury podmínil antisemitistické myšlení. Rovněž i významné postavy nacistického hnutí měli ke kultuře osobní vztah, tudíž k jejímu ovládnutí přistupovali o to zodpovědněji.²⁰³

Charakteristickým rysem nacistické okupační politiky, je připodobňování jakékoliv důležité společenské oblasti k obrazu svému. Tento styl vedení politiky uplatňovala okupační moc i v kulturní oblasti a postupně měnila všechny fungující principy, na kterých byla česká kultura založena.

8. 1. Negativní změny ve školství

Z mého pohledu je zahrnutí školství jako podkapitolu kultury sporné, nicméně pod pojem kultura v širším smyslu lze zřejmě školství podřadit. Z tohoto důvodu jsem tak učinil, a dokonce i na prvním místě, neboť změny s příchodem

²⁰³ Takovouto osobou byl zcela určitě J. Goebbels, který přikládal rozhodující význam kultuře a především filmu, v němž měl osobní zálibu.

Protektorátu byly nejrazantnější, ovlivňovaly největší počet lidí a zároveň mnohdy přicházely jako první svého druhu.²⁰⁴

Změny ve školství se dají rozdělit jak z časového hlediska, tak z věcného. Hledisko časové bych dále určitě dělil na etapu dle toho, jaký říšský protektor byl právě u moci, neboť na jeho vedení školství dosti záviselo. Hledisko věcné bych rozdělil na změny organizační a na změny ve výuce. Jak se postupně měnilo a především poškozovalo protektorátní školství, budu zkoumat pro větší přehlednost především z hlediska věcného.

8. 1. 1. Zvraty ve výuce

Po 15. březnu 1939 se na učitelích vyžadoval obrat o sto osmdesát stupňů. Výnos ministerstva školství a národní osvěty z 6. dubna 1939 přikazoval zemským školním radám v Praze a v Brně, aby bylo při výchově a vyučování žactva ve školách se zřetelem k novým politickým poměrům dbáno „povinné úcty k Vůdci, loajálnosti k Říši a vzájemné úcty k německému národu, a to ve všech vyučujících předmětech, zejména pak v dějepise, zeměpise, ve vlastivědě, v dějinách literatury apod.²⁰⁵ Dle mého soudu působily tyto příkazy na žáky spíše negativně a motivovaly je naopak k ještě větší nenávisti k okupační moci.

Jedno z prvních opatření říšské vlády, co se výuky týče, byl vzrůst počtu hodin německého jazyka. Na měšťanských školách se stala němčina povinnou na základě vládního nařízení z 5. října 1939, na školách obecných pak od 13. května 1940. Od školního roku 1940/1941 byla němčina povinná na všech typech českých škol, od počátku roku 1942 byl počet hodin německého jazyka zvýšen až na osm týdně.²⁰⁶ Okupační moc nejspíše nabyla dojmu, že po vzniku Protektorátu musí nutně nastolit jazykovou diktaturu, aby pomáhala protektorátním obyvatelům vštěpovat říšskou myšlenku. K tomuto přesvědčení mě ostatně vedou i slova protektorátního ministra školství E. Moravce z 8. května 1942 : „ Znalost němčiny, je dnes pro českého člověka především otázkou jeho budoucího blahobytu. Už v nejbližších letech naše středoškolská mládež bude stejně dobře

²⁰⁴ Příkladem prvních zákazů protižidovského druhu může být vyloučení židovské mládeže z českých škol již ve školním roce 1940 – 1941.

²⁰⁵ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 43.

²⁰⁶ SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období Protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., str. 37.

ovládat němčinu jako svoji mateřštinu, což přispěje hlavně k těsnému sblížení mládeže české s mládeží německou. To je základním požadavkem převýchovy, kterou žádají jak zájmy Říše, tak budoucnost českého národa.²⁰⁷

Němčina se tedy nejenom zrovnoprávnila, ale dokonce ve výuce předčila náš národní jazyk český a na její úkor byla čeština oslabována. Toto mě vede k zamyšlení, jak hluboce na dno až náš národ pomalu klesal. S narůstající výukou němčiny bylo samozřejmě nutné kontrolovat její znalost ze strany vyučujících. Pro tyto byly pořádány kurzy pro zdokonalování německého jazyka a zároveň měli vyučující povinnost vykonat do 30. 6. 1942 zkoušku z němčiny. Výnos prezidia ministerstva školství z 10. 12. 1942 stanovil postih za případné nevykonání zkoušky ani v opravném termínu. Tímto bylo vyloučení z platového postupu do doby, než zkoušku úspěšně nesloží.²⁰⁸

Jako poslední zvrát ve výuce bych rád uvedl pro mě změnu nejvýznamnější, a to přepracování učebnic a jejich cenzura. Jak jsem uvedl již na začátku této kapitoly, charakteristickým rysem nacistické okupační politiky, je připodobňování k obrazu svému. Tímto postupem se okupační moc řídila rovněž ve školství. Pakliže minili nacisté podporovat šíření říšské myšlenky, bylo nutno začít od počátku, tedy od školního věku. Školní učebnice kontrolovala komise sestavená k tomuto účelu již za druhé republiky. Z údajů vyplývá, že revizním podmínkám neodpovídalo na obecných školách 11 % učebnic, na měšťanských 16 % a na středních školách 9 % učebnic. Po prvních revizích se však ukázalo, že nacistům nevyhovuje vlastně ani jedna učebnice. Nebylo výjimkou, aby se ve školách zakazovala číst závadná díla jako Raisovi Zapadlí vlastenci, či Jiráskovi Psohlavci. Současně se muselo upustit od reálného výkladu historie v hodinách dějepisu a tyto učebnice přepracovat tak, aby odpovídaly říšskému pohledu.²⁰⁹ Tímto přístupem si okupační moc zajistila nezávadnost výkladu svých dějin v protektorátním školství. Z mého pohledu však vyvstává otázka, do jaké míry dodržovali vyučující při svých hodinách výše uvedené osnovy. Na tuto otázku zřejmě těžko nalézt jednotnou odpověď. Je však třeba si uvědomit, že právě

²⁰⁷ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 69.

²⁰⁸ Ke vzdělávání vyučujících blíže DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 74-80.

²⁰⁹ Tamtéž., str. 67-72.

vyučující měli zpravidla zájem na reálném výkladu českých dějin a odchýlení se od něj, by znamenalo vyučovat lež.

8. 1. 2. Organizační změny ve školství

Kromě změn ve výuce, nastaly rovněž změny organizačního rázu. Téměř bych řekl, že je mou povinností, uvést na prvním místě uzavření českých vysokých škol.²¹⁰

Další změnou v organizaci školství, bylo jazykové upřednostnění německého jazyka před češtinou. Od léta 1940 musely mít české školy a školské úřady nápisy, razítka, vyhlášky a tiskopisy německo – české, dokonce nesměly ani být označovány za školy „české“, naopak u škol a školských orgánů německých muselo být z jejich označení zřejmé, že se jedná o ústavy německé. Pakliže se vyskytl na české škole žák německé národnosti, muselo se mu dostat vysvědčení v jazyku jen německém.²¹¹

V dané souvislosti si dovoluji uvést rovněž dva výnosy ministerstva školství a národní osvěty, z nichž jeden je ukázkou malichernosti a druhý je naopak velmi závažný. Výnos ze dne 15.2. 1940 se týká nákupu školních pomůcek. Dle tohoto nařízení se za domácí učební pomůcky považovaly vedle protektorátních, taktéž pomůcky z celého území Velkoněmecké Říše. Jako akt daleko závažnější se označuje nařízení o hromadném pensionování státních zaměstnanců. V důsledku tohoto právního předpisu museli odejít všichni starší učitelé spjatí se vznikem samostatného Československa.²¹² Uvedením takovýchto odlišných nařízení jsem chtěl poukázat na fakt, že perzekuce školství se nezaměřovala jen na věci významově důležité, ale i na věci zanedbatelné. Nacisté si totiž byli velmi dobře vědomi, že kumulací všech opatření ještě více podlomí okupované občany.

Nacisté neopomněli ani reorganizovat české střední školství. V létě 1941 byla prohlášena reálná gymnázia za normální typ střední školy a gymnázia za zvláštní typ střední školy, který byl určen pouze pro chlapce. Kromě chlapeckých gymnázií existovala i gymnázia reálná, kam měly přístup i dívky a rovněž ryze

²¹⁰ O této otázce podrobně pojednává kapitola týkající se perzekuce studentů.

²¹¹ EMIL SOBOTA. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 19460, str. 104.

²¹² K tomuto blíže SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období Protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., str. 40.

dívčí reálná gymnázia.²¹³ Pro představu negativního vlivu okupační moci na české střední školství, přikládám v příloze této práce tabulku, která mapuje počet českých žáků na gymnáziích v období od roku 1938 do roku 1945.²¹⁴

Změn ve školství v důsledku okupace byla samozřejmě celá další řada, nicméně rozsah práce mi již nedovoluje toto téma dále rozvádět. Současně bych rád uvedl, že jsem pro nestranné posouzení hledal ve školství rovněž pozitivní zvraty, nenalezl jsem však žádné.

8. 2 Dopad okupace na tisk a literaturu v Protektorátu

Negativním změnám v období Protektorátu se nevyhnula ani literatura, kterou osobně považuji za výjimečný prostředek k ovlivňování lidské psychiky. Ještě významněji může v tomto směru působit tisk, kterým lze každodenně formovat a podporovat smýšlení obyvatel. Bohužel je nutno říci, že literatura i tisk podléhaly za období Protektorátu přísné cenzuře, tudíž byl její pozitivní vliv na české smýšlení značně omezen. Pro přehlednější výklad uvedu nejdříve změny v periodickém tisku a následně v literatuře.

8. 2. 1. Negativní změny v tisku

S nastolením Protektorátu tedy přichází nucené změny denního tisku, jenž byl hlavním informátorem ohledně dění na našem území a ve světě. Nacisté si sílu tisku velmi dobře uvědomovali, tudíž netrvalo dlouho a přicházela první opatření s tímto související. Jejich cílem bylo především kontrolovat denní tisk a současně jej využít pro šíření říšské myšlenky. Dne 17. 3. 1939 byla z příkazu říšského tiskového úřadu v Berlíně zřízena služebna s cílem usnadnit tisku přechod do nových poměrů a zároveň bylo zřízeno Ústředí tiskové služby. Rovněž bylo vydáno zvláštní opatření pro denní tisk, které zakazovalo podávat zprávy o činnostech gestapa, o sebevraždách v souvislosti s novým režimem.²¹⁵ Jinými slovy bylo nepřijatelné, aby novináři jakkoliv negativně komentovali okupační

²¹³ K reorganizaci školství blíže DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 54.

²¹⁴ Tabulka je přílohou č. 4 této práce a převzata z monografie SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období Protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., str. 38.

²¹⁵ PASÁK, Tomáš. *Pod Ochranou Říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., str. 65.

moc. Zajímavostí je také skutečnost, že předběžná cenzura tisku byla zavedena již v září 1938, tedy ještě před vznikem Protektorátu.²¹⁶

Zanedlouho již tisk plně podléhal německému vlivu. V budově tiskového odboru předsednictva ministerské rady zřídil Wolfgang Wolfram von Wolmar skupinu pro tisk, s jejíž funkcí se pojí i počátek tzv. pravidelných tiskových konferencí. Tyto konference se konaly jednou týdně pro denní tisk a jednou měsíčně pro týdeníky. Jejich cílem bylo diktovat směr, jakým se má tisk ubírat a současně udělovat výstrahy za nedostatečnou podporu okupační moci.²¹⁷

Zlomovým dnem pro protektorátní tisk bylo 17. září 1939, kdy bylo vydáno nařízení o tisku, označené jako „Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku.“²¹⁸ Toto důvěrné nařízení, s jehož obsahem byli seznámeni pouze šéfredaktoři a úředníci tiskové dozorčí služby, podrobně určovalo úkoly českého tisku a jeho postavení v životě. Smyslem cenzury bylo potlačit všechny stati, které jsou v rozporu s hlavním úkolem tisku. Za tento úkol se dá označit tvoření veřejného mínění, které je dáno životními zájmy Říše, Protektorátu a tím i českého národa.²¹⁹ Za přesné dodržování vydaných pokynů byli osobně odpovědní jak šéfredaktoři, tak všichni úředníci tiskové dozorčí služby. Zajímavostí je, že se v tisku nesměla dokonce objevit žádná zmínka o tom, že se vůbec provádí předběžná cenzura.²²⁰ Otázkou však zůstává, do jaké míry protektorátní obyvatelé důvěřovali legálnímu tisku a jeho výpovědní hodnotě. Vzhledem k postupnému poklesu prodeje těchto periodik se domnívám, že jej lidé začali spíše bojkotovat.

8. 2. 2. Ilegální tisk v Protektorátu a jeho úloha

Obyvatelé Protektorátu se tedy museli smířit s faktem, že legální tisk nemůže plnit svou informační funkci, neboť tato byla zastírána nucenými a nepravdivými fakty. S každou akcí přichází reakce a ta protektorátní měla podobu

²¹⁶ Tato cenzura byla svěřena Ústřední cenzurní komisi, kterou vláda ustavila 26. září 1938 a která na základě pokynů ministerstva vnitra kontrolovala tisk.

²¹⁷ Jak dalece zasahovaly konference do činnosti tisku lze vyčíst z osobních zápisků jednoho z novinářů. Tyto jsou uvedeny v monografii KONČELÍK, Jakub, Barbara KOPPLOVÁ a Jitka KRYŠPÍNOVÁ. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0591-0.

²¹⁸ Úplné znění nařízení uvedeno Tamtéž., str. 469 – 488.

²¹⁹ Podrobný popis tohoto nařízení v monografii PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939 - 1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980. ISBN 60-020-79., str. 56, či DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 111

²²⁰ PASÁK, Tomáš. *Pod Ochranou Říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5., str. 179

tisku ilegálního. Tento druh tisku byl tedy reakcí na vzrůstající okupační cenzuru tisku legálního, který se v tomto důsledku ocitl doslova ve svěrací kazajce.

Ilegální tisk neměl však jen již zmíněnou informační úlohu, nýbrž se stal impulsem k organizaci ilegálního hnutí odporu. Kolem vydavatelských skupin se tedy formovaly organizační struktury pozdějšího odbojového hnutí. Stal se také pojítkem mezi jednotlivými odbojovými skupinami či směry.²²¹ Ilegalita s sebou ovšem nese zejména po stránce výrobní velké potíže. Lze však s úspěchem konstatovat, že právě tento tisk sehrál při podpoře obyvatel nezastupitelnou roli.

Za nejvýznamnější ilegální časopis se dá označit *V boj*, který komentoval téměř veškeré dění na území Protektorátu. Již v dubnu 1939 vychází jeho první číslo, které vydává skupina vydavatelů - Družstvo v prvním sledu. Po jeho prvním vydání následovaly další a časopis se stal nejčtenějším a nejrozšířenějším. Autoři tohoto časopisu neopomněli na každé stránce v její dolní části uvést heslo „Pravda zvítězí.“²²² Právě podobnými hesly se obyvatelé Protektorátu bránili okupační moci a zároveň se udržovali v naději, že pravda skutečně zvítězí.

8. 2. 3. Negativní změny v literatuře

Úvodem této podkapitoly bych rád konstatoval, že literaturu postihly po 15. březnu 1939 dvě nemilé skutečnosti. První a současně méně závažnou skutečností, bylo zabavování a cenzura „nežádoucích“ knih, které nemělo v českých dějinách obdoby. Druhou a daleko horší skutečnost, představovala perzekuce samotných autorů těchto „nežádoucích“ knih. Někteří spisovatelé se právě z tohoto důvodu rozhodli emigrovat a pokračovat ve své činnosti v zahraničí. Jiní se však rozhodli z vlasteneckého citění setrvat, což mělo v některých případech fatální následky v podobě smrti, či věznění v koncentračním táboře.

Co se samotné cenzury literatury týče, i tato probíhala pod stejnými principy jako cenzura periodického tisku. Jejím základním měřítkem byla nacionálně socialistická ideologie s rasistickým obsahem. Cenzura zakazovala vše, co mohlo mít skrytý význam nebo podtext, i když dílo vzniklo ve zcela jiné

²²¹ Blíže o ilegálním tisku GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5., str. 19 – 22.

²²² Podrobněji k časopisu *V boj* GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5., str. 21 – 22.

historické etapě. Provádělo ji kulturní oddělení tiskového odboru předsednictva ministerské rady. Rozhodnutím Říšské komory písemnictví z 15. dubna 1940 byly na černé listiny zaneseny knihy, které odporovaly kulturním a politickým cílům nacionálně socialistické říše a které proto nesměly být vydávány, prodávány, půjčovány, nabízeny ani skladovány.²²³ Tímto rozhodnutím si okupační moc zajistila bezproblémovou interpretaci sebe sama, avšak v očích veřejnosti nemohla i tak nikdy zaznamenat větší přízně.

8. 3. Arizace české kinematografie

V předchozích kapitolách své práce jsem se zabýval především arizací majetku. Nelze však rovněž opomenout arizaci kinematografie, která hrála v Protektorátu Čechy a Morava významnou roli. Její samostatnost mohla v očích obyvatel Protektorátu budit alespoň nepatrně dojem autonomního státu, což samozřejmě věděli nacisté a řádně tomu zamezili. Za účelem podání uceleného výkladu o arizaci kinematografie, jsem nucen vrátit se do období před vznikem Protektorátu, tj. do Druhé republiky a především poukázat na vzrůstající tendenci antisemitismu v oblasti kinematografie, která vycházela pouze ze strany českých obyvatel.

8. 3. 1. Arizace v období Druhé republiky

V období Druhé republiky vyvstávala otázka, kdo je viníkem Mnichovského diktátu. Nejsnadnějším řešením bylo obvinít Židy a tím docházelo k eskalaci antisemitismu, prozatím bez jakéhokoliv vlivu Říše. Nejvíce nenávisti pociťovalo židovské obyvatelstvo především v profesích, ze kterých byli vylučováni.²²⁴ Diskriminace se však nevyhnula ani oblasti divadla. Znáám je i případ, kdy režisér židovského původu nemohl na premiéru svého vlastního představení a dokonce nebylo ani v programu uvedeno jeho jméno. Mnoho obdobně perzekuovaných Židů muselo opustit svou profesi pouze kvůli jejich národnosti, což jistě uvítali jejich závistiví kolegové, kteří mohli nastoupit na nyní již neobsazené divadelní role.

²²³ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 113.

²²⁴ O této otázce pojednává 4. kapitola mé práce.

Projevům nového českého nacionalismu se nevyhnula ani oblast filmu. Prvním krokem bylo přejmenování pražských biografů. V českých zemích zavládla krátce po Mnichovu vlna jazykového purismu, která byla podporována tiskem. Cizí slova měla zmizet ze všech vývěsních štítů. V říjnu 1938 proto došlo k přejmenování několika pražských kin: Illusion na Ráj, Hollywood na Máj, Alfa na Aleš, Adria na Adrie, Roxy na Roj, Kinema na Vlasta, Fénix na Blaník, Apollo na Amerika a kino Broadway neslo nyní název na Příkopě.²²⁵ Toto přejmenování mělo dle mého soudu za účel probudit v očích veřejnosti národní hrdost a neomezovat se na pouhé kopírování západních názvů.

Zemský svaz kinematografie v Čechách rovněž nezůstal v pozadí a na své schůzi dne 12. 10. 1938 vyjádřil svou nespokojenost tvrzením, že je třeba očistit českou kinematografii od cizích živlů, kteří se na ni pouze přiživují. Další filmové organizace jako Svaz filmové výroby v ČSR, či Ústřední svaz kinematografů žádaly české občany, aby chodily do kin na české filmy a zároveň sdělily, že je nezbytné dosáhnout ryze národní základny filmu.

Nejradikálnější byla ve svém prohlášení Čs. Filmová unie, odborová organizace filmových pracovníků. Ve svém prohlášení určovala, kdo se smí podílet na dění v čs. Kinematografii: „Chceme – li film opravdu národní, pak musíme z kolektivu těch, kteří jej tvoří, odstraniti bez zbytečné sentimentality živly a osoby, které jsou našemu národu cizí a cizorodé. Opakujeme jen své staré přesvědčení, že český film může tvořiti jen člověk český, zrozený z české půdy a českých rodičů, vychovaný českými školami a tradicí, v jehož prsou bije české srdce.“²²⁶ Po přečtení prohlášení si nelze nevšimnout, že není nikde ani zmínka o slovu Žid. Tato rafinovaná metoda včlenění Židů do „osob, které jsou národu cizí“ zaručovala, že nikdo nemůže být obviněn z antisemitismu. V tomto nelehkém období však každý věděl, že se prohlášení netýká pouze cizinců.

Filmové časopisy se svým postojem k těmto diskriminačním prohlášením dělily do tří skupin. První skupina tato prohlášení podporovala, druhá se k nim nevyjadřovala a třetí, ta nejméně početná, s nimi nesouhlasila. Těžko říci, jaké procento nevyjadřujících se časopisů mělo kladný vztah k Židům, nicméně i když

²²⁵ BEDNAŘÍK, Petr. *Arizace české kinematografie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0619-4., str. 11.

²²⁶ BEDNAŘÍK, Petr. *Arizace české kinematografie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0619-4., str. 13.

tomu tak bylo, měly důvodné obavy otevřeně kritizovat a vystoupit proti této vzrůstající nenávisti. Naopak existovalo mnoho filmových časopisů, které svými články o konkrétních židovských osobách podporovaly antisemitismus. V těchto člancích se především poukazovalo na negativní vliv vysoce postavených židovských osob na národní kinematografii. Rád bych zdůraznil, že všechna výše uvedená antisemitistická prohlášení byla vydána před vznikem Protektorátu Čechy a Morava, tudíž bez jakéhokoliv vlivu budoucí okupační moci. Vystává tedy otázka, jakou měla všechna ta antisemitistická prohlášení motivaci.

Pro určení motivace je nutno objasnit, jak velkou částí zasahovalo židovské obyvatelstvo do oboru kinematografie. Ze statistik filmového obchodu za rok 1938 vyplývá, že v kartelu filmových dovozců bylo 14 domácích firem s majitelem židovského původu (z celkového počtu 37 členů). Z 35 půjčoven, které v roce 1938 distribuovaly celovečerní hrané snímky, mělo 13 židovského majitele. Ve stejném roce bylo v Československu natočeno 41 celovečerních hraných filmů, z nichž 10 vzniklo u židovských producentů. V roce 1938 se v kinech na území Československa promítalo 318 celovečerních hraných filmů, z nichž celkem 81 filmů distribuovaly firmy, které budou později v roce 1939 označeny za židovské. Je nutno uvést, že z domácích firem právě ty s židovským majitelem, patřily mezi nejúspěšnější.²²⁷ Po zjištění, že Židé byly v oboru kinematografie vysoce aktivní, je motivace již zcela zřejmá. Bylo jí tedy omezení konkurence a uvolnění nových míst na různých pozicích v důsledku vyřazení Židů.

8. 3. 2. Arizace české kinematografie v období Protektorátu Čechy a Morava

Období druhé republiky vystřídal Protektorát, a tím samozřejmě několikanásobně vzrostla nenávist k Židům, jak ze strany okupační moci, tak ze strany protektorátní vlády. Tato nenávist se projevovala především vydáváním diskriminačních omezení, mimo jiné i v oblasti kinematografie. Při srovnání druhé republiky a Protektorátu zjišťujeme, že v období Protektorátu je již antisemitismus otevřený, nepoužívají se žádná zastřená slova typu cizinec k označení Židů. Věci jsou nyní nazývány pravými jmény a směřují k postupnému vyřazení židovské části obyvatel ze všech sfér života.

²²⁷ BEDNAŘÍK, Petr. *Arizace české kinematografie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0619-4., str. 13.

V prvních měsících Protektorátu schválily některé české filmové instituce protižidovská opatření, která byla učiněna jako vstřícné gesto vůči okupační moci. Na začátku května 1939 rozhodl ústřední výbor České filmové unie jednohlasně, že členy unie mohou být jen pracovníci árijského původu. Při přijímání nových členů se k tomu bude přihlížet a unie bude vyžadovat předložení důkazů o árijském původu. Unie tak potvrdila své rozhodnutí z 3. 3. 1939, kdy na mimořádné valné hromadě odhlasovala vstup do Strany národní jednoty, která ale neumožňovala členství Židům.²²⁸

Úřad říšského protektora cítil silný vliv Židů na kinematografii a věděl, že je nutné odstranit je i z této oblasti. Za tímto účelem zřídil arizační úřad – Film-treuhandstelle, který měl za úkol odstranit Židy z kinematografie. Úřad uložil dne 1. 8. 1939 významné opatření všem firmám z filmového oboru, aby do 15. 8. 1939 propustily neárijské zaměstnance, na jejich místa najaly árijské síly a všichni, kteří se podíleli na filmové práci, měli do 30. 9. 1939 předložit osvědčení o árijském původu.²²⁹ Důsledkem tohoto opatření byla samozřejmě nucená emigrace židovských pracovníků a uvolnění jejich profesních míst, což jistě s nadšením přivítali jejich méně zdatní árijští kolegové. Osvědčení o árijském původu předkládali jak vlastníci firem z filmového oboru, tak další odpovědné osoby s nimi ve firmě pracující.²³⁰

Úřad říšského protektora dále v září 1939 ustanovil Filmovou zkušebnu (později přejmenovanou na Úřad pro schvalování filmů) – Filmprüfstelle, která měla za úkol cenzurovat filmy odporující okupační moci. V některých případech docházelo k částečným úpravám filmů, které byly povoleny, ale zároveň obsahovaly z pohledu Filmové zkušebny scény závadné. Dle mého názoru se tímto způsobem okupační moc bránila i sebemenší provokaci, která by v očích české veřejnosti mohla podnítit antifašistickou náladu. Kromě cenzury však Filmová zkušebna rovněž zabraňovala filmové kritice vyslovovat své názory, pokud byly namířeny proti Říši. Zajímavé bylo také obsazení Filmové zkušebny, ve kterém byli shodným počtem zastoupeni jak říšští, tak čeští občané. Na první pohled se zdá být postavení rovnoprávné, jenomže nenechme se zmýlit. Všechny

²²⁸ BEDNAŘÍK, Petr. *Arizace české kinematografie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0619-4., str. 13.

²²⁹ DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8., str. 186.

²³⁰ O problematice osvědčení o árijském původu podrobněji BEDNAŘÍK, Petr. *Arizace české kinematografie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0619-4., str. 27.

členy zkušebny totiž jmenoval říšský protektor a protektorátní úřady tím pozbyly možnost jakkoliv ovlivňovat cenzuru. Protektorátní vláda několikrát upozorňovala na tuto situaci říšského protektora, který dokonce slíbil vložit cenzuru do českých rukou, nicméně se tak nikdy nestalo.²³¹

V momentě kdy uvádím cenzuru jako formu utlačování české kinematografie, považuji za vhodné sdělit, kolik hraných filmů bylo v jakém roce Filmovou zkušebnou vyřazeno. Od roku 1939 do roku 1944 bylo vyřazeno celkem 980 starších filmů a 76 nových.²³² Z přiložené tabulky v příloze této práce si nelze nevšimnout, že kromě českých filmů, byly odstraňovány rovněž francouzské, americké a anglické. Účelem vyřazování zahraničních filmů bylo dle mého názoru potlačení informovanosti o okolním světě a ještě větší izolace protektorátních obyvatel. Rovněž bylo nejspíše pro okupační moc nepředstavitelné, aby si lidé brali za vzor americké vojáky, kteří válčili právě s Říší.

Cenzura omezuje zásadním způsobem informace a reakce na ni je tedy zpravidla negativní. Výjimkou nebylo ani protektorátní obyvatelstvo, kterým cenzura nesmírně vadila, a svůj postoj dávali patřičným způsobem najevo. Čeští diváci při promítání nacistických propagandistických týdeníků v kině například naschvál rušili představení pokašláním, šoupáním nohama, někteří se dokonce odvážili i hlasitě pískat. V některých kinech docházelo k zesměšňování nacistů dokonce i ze strany kinooperátorů, kteří týdeník záměrně promítali zrychleně, či ho dokonce vůbec nepromítali. Reakcí nacistické moci bylo původně uzavření kin, ve kterých se děly výtržnosti, nicméně se tak nikdy nestalo. Nebylo tomu proto, že by okupační moc cítila potřebu existence českých kin, nýbrž obava z eskalující nenávisti protektorátních obyvatel.²³³

Domnívám se, že všechny tyto protestní činy českých obyvatel měly svůj význam. Možnosti bojovat proti cenzuře měla omezené sama protektorátní vláda, o to více tedy pouze řadoví občané protektorátu. Jediný způsob jak dát svůj

²³¹ K cenzuře kinematografie blíže DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8, str. 191-200.

²³² Podrobná tabulka vyřazených filmů uvedena v příloze č. 5 této práce. Při zpracování údajů jsem vycházel z monografie DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8, str. 191-200.

²³³ Tamtéž, str. 189. K tomuto bych ještě rád dodal, že okupační moc zřídila v důsledku stupňujících protestů v biografu funkci dozorce, který dbal na dodržování pořádku GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5.

nesouhlas s omezujícím režimem najevo, byl právě formou těchto různorodých protestů. Další pozitivní vliv lze spatřovat v tom, že protektorátní občané potřebovali v této nelehké době určitou dávku sounáležitosti, kterou jim právě sdílení demonstrujících činů poskytovalo.

9. Gestapo, SD a jejich utlačování obyvatel v Protektorátu

V úvodní kapitole této práce rámcově nastiňuji postavení orgánů působících na území Protektorátu, ve kterých nechybí ani orgány policejné – bezpečnostní, do nichž lze zařadit právě tajnou státní policii (Gestapo)²³⁴ i bezpečnostní službu (SD). Obě tyto složky představovaly typický perzekuční projev okupační moci, která likvidovala a pronásledovala všechny odpůrce nacistického režimu. Jejich represivní styl byl postrachem všech obyvatel Protektorátu a dodneška zůstávají tyto organizace symbolem zla a politického teroru. Jako částečnou daň za všechny nezákonné zásahy těchto zločineckých organizací můžeme vnímat norimberský proces zahájený v roce 1946. Na tomto místě si dovoluji citovat úvodní slova obžalovací řeči jednoho z členů amerického týmu prokurátorů, který pronesl: „Gestapo a SD hrály důležitou úlohu téměř v každém zločinném aktu a výčet těchto zločinů vypadá jako stránka z ďáblova zápisníku.“²³⁵ Skutečnost, že prokurátor hovoří o obou těchto organizacích zároveň, není náhodná, neboť se jejich činnosti velmi prolínaly. O tomto se ostatně přesvědčíme v jedné z podkapitol. V úvodu bych však rád poskytl informace nejprve o vzniku obou těchto složek, personálním obsazení Gestapa a poté právě o jejich vzájemném vztahu. Následně se již budu soustředit pouze na represivní činnost Gestapa na území Protektorátu za přispění bezpečnostní služby.

9. 1. Vznik Gestapa a jeho charakteristika

Úřad tajné státní policie (Geheimes Staats Polizeiment) vznikl již dlouho před nastolením Protektorátu, a to konkrétně 26. dubna 1933 na základě zákona o tajné státní policii. Tento úřad byl v roce 1936 přejmenován na jistě známější název Gestapo (Geheime Staats Polizei) a poměrně značně reorganizován. Důvod vzniku je dle mého názoru jasný – nacisté potřebovali ke zvládnutí situace v první řadě spolehlivou policii, která bude jejich silným mocenským nástrojem.

²³⁴ Za zajímavost lze považovat rovněž označení „tajná“, neboť Gestapo bylo všechno jiné než tajné. Jeho metody byly totiž již dávno zveřejněny v tisku. Každý z nepřátel nacistického státu mohl zcela jasně vědět, co ho čeká, pokud se nepřizpůsobí novým poměrům. Dokonce ani svůj personál nenechávalo Gestapo zahalen tajemstvím. Každý si mohl zjistit, kdo jsou jeho vedoucí úředníci. Jejich jména byla k dispozici v úředních věstnicích či schematismech, které v žádném případě nepatřily mezi utajované materiály. S Gestapem se člověk mohl setkávat nejen při represivních akcích, nýbrž i na různých společenských událostech, kde se jeho úředníci hrdě ukazovali. Podrobněji o tomto v monografii DAMS, Carsten, Michael STOLLE. *Gestapo: Moc a teror v třetí Říši*. Berlin: Bpk, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7, str. 5.

²³⁵ BLANDFORD, Edmund. *Nacistické tajné služby*. Praha: Jan Vašut, 2003. ISBN 80-7236-315-8., str. 26.

V prováděcích předpisech ke zmíněnému zákonu byly definovány celková úloha Gestapa takto: „Jeho úkol spočívá v tom, aby se prostřednictvím svých výkonných úředníků, s pomocí venkovních služeben v jednotlivých obvodech zemských policií a s podporou řadových policejních úřadů monitoroval na celém území státu všechny politické aktivity ohrožující stát a výsledky vyšetřování shromažďoval a vyhodnocoval“²³⁶ Výše citovaná slova dávají Gestapu celkem výraznou působnost, kterou posléze hojně využívalo. Jsem však přesvědčen, že tato slova prozatím neznějí nikterak hrůzostrašně, což se postupem času s větším vlivem této složky začne měnit.

Zajímavé je rovněž sledovat, jak nástup Gestapa nenechal klidné ani německé občany, kteří nebyli nacistické moci nijak nepohodlní. Tuto myšlenku vyjádřil výstižně britský novinář Douglas Reed: „Když se Německo probudilo do nové doby, již neplatila zásada nedotknutelnosti obydlí. Lidé mohli být zatčeni a jejich dům zabaven tajnými policisty v civilu. Občané mohli být bez časového omezení drženi ve vazbě bez vydání soudního rozhodnutí. Soukromý majetek mohl být zabaven, soukromá slovní či písemná komunikace podléhala kontrole.“²³⁷ Samozřejmě, že výše uvedená „nová doba“ nemůže být spojována pouze s nástupem Gestapa, neboť toto nebyl jediný represivní nástroj v rukou nacistů. Lze však tvrdit, že každý německý občan si nyní musel daleko více uvědomovat, s kým se stýká a zda nečiní nic proti nacistickým zásadám.

Při veškerých vyšetřovacích akcích bylo Gestapo oprávněno užívat pomoci veřejné policie, a to jak personálně, tak i pokud jde o dopravní prostředky. Vcelku lze tedy říci, že pravidelná policie poskytla Gestapu plnou spolupráci, takže už v polovině roku 1934 byla po celém Německu ustavena velmi efektivní organizace Gestapa, která informovala svou centrálu v Berlíně o všech důležitějších záležitostech.²³⁸ V důsledku výše zmiňované spolupráce mě napadá otázka, do jaké míry lze vyvodit následnou trestněprávní odpovědnost jednotlivých aktérů těchto organizací. S tímto se museli vypořádat soudci v poválečných procesech, pakliže byli úředníci Gestapa vůbec dopadeni.

²³⁶ DAMS, Carsten, Michael STOLLE. *Gestapo: Moc a teror v třetí Říši*. Berlin: Bpk, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7, str. 17.

²³⁷ BUTLER, Robert. *Gestapo: Historie Hitlerovy tajné policie 1933 - 1945*. Praha: Svojtka, 2004. ISBN 80-7352-077-X., str. 22.

²³⁸ Blíže BLANDFORD, Edmund. *Nacistické tajné služby*. Praha: Jan Vašut, 2003. ISBN 80-7236-315-8., str. 26.

Co se týče vlastní represivní a donucovací činnosti Gestapa, tato byla velmi široká. Obsahovala především brutální výslechové metody a mučení. Zatčené osoby byly vystavené nadávkám, ponižováním a hrozbou zastřelením. Samostatnou kapitolu tvořilo mlácení gumovými obuškami, jezdeckými bičičkami, nebo jinými nástroji. Vedení Gestapa tyto praktiky samozřejmě mlčky trpělo. Protože se ovšem stopy po ranách často nedaly při následném soudním jednání skrýt, byla během nacistické vlády vypracována přesná pravidla mučení.²³⁹

9. 1. 1. Personální obsazení Gestapa

Zkoumáme – li personální složení a organizaci Gestapa, všimneme si velice rychle jeho obrovské dynamiky. Gestapo během několika málo let mnohonásobně zvýšilo počty svých pracovníků, a tak dosáhlo z původních několika set zaměstnanců na neuvěřitelný počet 40 tisíc. Permanentními změnami procházela také organizační struktura. Jinými slovy Gestapo z roku 1936 bylo jiné než Gestapo z let 1939, 1942 nebo 1935.²⁴⁰ Rád bych ovšem dodal dvě poznámky. Za prvé, všechny tyto změny souvisely s postupně se rozšiřujícími úkoly této bezpečnostní složky. Nejprve působilo Gestapo pouze na území Říše, poté i v celé okupované Evropě. Logicky vzato tedy rostl počet zaměstnanců a měnila se organizace. Za druhé, konečný počet pracovníků Gestapa nutno brát s rezervou, neboť se do něj nezapočítává obrovský počet informátorů (důvěrníků). Tito mimořádně důležití lidé úzce spolupracovali s Gestapem, přičemž s ním v oficiálně pracovním vztahu nikdy nebyli. Rád bych dále uvedl, že přes všechny výše popsané změny, kterými Gestapo v průběhu své existence prošlo, nadále zůstávalo ve své podstatě stále stejně hrůznou institucí.

Pakliže budeme podrobněji zkoumat personální obsazení Gestapa a jeho jednotlivých zaměstnanců, je pro lepší orientaci žádoucí, představit jej v určitém hierarchickém uspořádání. Na nejvyšším stupni pomyslného žebříčku stál vedoucí funkcionář Gestapa (šéf), pod ním vedoucí pracovníci Gestapa, dále níže postavení úředníci (za tyto se považovali kriminální komisaři, kriminální asistenti a policisté z povolání) a na posledním stupni kancelářské síly.

²³⁹ Zavedl se nový eufemistický pojem „zostřený výslech“, kdy vyslychající úředníci směli podezřelým osobám vysázet maximálně 25 ran holí na zadní část těla. Při více než 10 ranách musel být u výkonu přítomen lékař. Blíže k represivní činnosti Gestapa DAMS, Carsten, Michael STOLLE. *Gestapo: Moc a teror v třetí Říši*. Berlin: Bpk, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7, str. 66.

²⁴⁰ Podrobněji o personálním vývoji Tamtéž., str. 6.

Mimo všechny uvedené zaměstnance Gestapu napomáhali již jednou zmínění důvěrníci. Tato osoba byla jakýmsi tajným agentem, který nebyl na žádné oficiální výplatní listině, nicméně získával pro tuto nacistickou složku ty nejcennější informace. Jejich hlavním úkolem tedy bylo zdržovat se u určité cílové skupiny obyvatel a informovat Gestapo o zjištěných poznatcích. Důvěrníci často nebyli vůbec placeni, pouze jim byly hrazeny jejich výlohy spojené s výkonem funkce.²⁴¹ Ačkoliv jsem důvěrníky uvedl až na posledním místě, jsem přesvědčen, že jejich úlohu v této instituci nelze v žádném případě podceňovat. Tyto osoby lze naopak označit za základní stavební kámen celé tajné policie, který dodával této složce přívlastek tajná. V literatuře věnující se nacistickým bezpečnostním službám lze najít mnoho případů, kde důvěrníci sehráli stěžejní roli a někteří autoři vyjadřují i názor, že by Gestapo bez jejich pomoci vůbec nemohlo fungovat.

9. 2. Vznik SD a jeho charakteristika

Dalším policejně bezpečnostním orgánem působícím na území Protektorátu byla SD (Sicherheitsdienst). Tato bezpečnostní služba vznikla 19. července 1932 a vedl ji od jejího vzniku R. Heydrich, který ji z Hitlerovy iniciativy rovněž vybudoval. Nejprve představovala SD zpravodajskou složku NSDAP, postupem doby se však vyvinula ve zpravodajskou službu nacistického státu, která vynikala svou důležitostí.²⁴² Stejně jako Gestapo se i bezpečnostní služba určitým způsobem vyvíjela, vždy s ohledem na potřeby Říše. V této souvislosti považují za nutné zmínit dvě události. První je rok 1933, kdy došlo k dotvoření organizační výstavby SD a vedle mnichovského ústředí byly zřízeny vrchní úseky SD a úseky. Druhou je rok 1939, kdy byl vývoj bezpečnostní služby dovršen vytvořením Říšského hlavního bezpečnostního úřadu, jehož se stala právě bezpečnostní služba důležitou součástí.²⁴³ Nelze si nevšimnout, že SD vznikla ještě dříve než Gestapo, nicméně do jeho rozměrů nikdy nedorostla. Toto však ostatně nebylo cílem nacistické moci, která se naopak snažila jakoukoliv konkurenci mezi těmito složkami potlačit a vyžadovala perfektní spolupráci.

²⁴¹ Podrobnější informace o činnosti důvěrníků uvedeny v monografii BLANDFORD, Edmund. *Nacistické tajné služby*. Praha: Jan Vašut, 2003. ISBN 80-7236-315-8., str. 37.

²⁴² Blíže k vzniku bezpečnostní služby SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role Gestapa: Nacistická bezpečnostní policie v Českých zemích 1938 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 1986. ISBN 28-071-86, str. 19.

²⁴³ Podrobněji k vývoji SD GRUNTOVÁ, Jitka, František Vašek. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9, str. 30 – 31.

Pakliže v předchozím výkladu uvádím, že bezpečnostní služba byla službou zpravodajskou, lze poměrně jednoduše vyvodit její úkoly. Tyto byly především odhalovat protivníky, podávat o nich důležité informace a předávat je Gestapu. Vůbec celkové sepětí těchto dvou složek a jejich vzájemné spolupráce, byla více než patrná po celou dobu jejich existence. Vedoucí činitelé výše zmíněných institucí několikrát zdůrazňovali, že jen jednota vede k těm nejlepším výsledkům. Stručně a jasně řečeno Gestapo mělo v kompetenci veškerou výkonnou pravomoc a represivní činnost a SD mu měla pomáhat vyhledávat protivníky. Perfektní metaforou byla výše uvedená věta vystižena vedoucím úřadovny Gestapa Richardem Haidanem takto: „SD bylo ucho, Gestapo byla ruka, která prováděla exekuci.“²⁴⁴ Nejednou se o této spolupráci bohužel přesvědčili i obyvatelé Protektorátu, o čemž bude pojednáno v další podkapitole.

9. 3. Represivní činnost Gestapa a SD na území Protektorátu

Úvodem této kapitoly věnující se policejné – bezpečnostním orgánům, jsem zdůraznil jejich význam při formování nacistické ideologie. Neméně důležité byly tyto složky na území Protektorátu Čechy a Morava, kde svými nezákonnými zásahy přispívaly k potlačování základních lidských práv. Pro lepší přehlednost popíši jednotlivé kroky těchto institucí chronologicky.

První zatěžkávací zkouškou pro Gestapo a SD se stal 15. březen 1939, nechvalně známý jako začátek okupace a vznik Protektorátu jako takového. Tento den se samotný Hitler vítězoslavně vypravil do Prahy a obě tyto bezpečnostní složky jej doprovázely ulicemi, kde se střetávaly s vlnou nevole českých občanů. V tento moment ještě plnily funkci bezpečnostní, ta represivní nastala až s „akcí Mříže“, která byla zahájena téměř okamžitě po okupaci a trvala až do května 1939. Během této úvodní akce Gestapa bylo jen v Čechách zatčeno 4376 osob, na Moravě bylo zadrženo zhruba 2000, z nichž téměř čtvrtina zůstala ve vazbě. Celkově se tedy akce týkala 5800 až 6400 osob, z nichž 1500 zavléklo Gestapo do koncentračních táborů.²⁴⁵ Zbývá jen dodat, že z hlediska rozsáhlosti neměla tato akce v budoucnu obdoby a směřovala především k prvotnímu potlačení odporu.

²⁴⁴ GRUNTOVÁ, Jitka, František Vašek. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9, str. 109.

²⁴⁵ Podrobněji k této akci PAUL, Gerhard, Klaus Mallmann. *Gestapo za druhé světové války*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1856-4, str. 354.

Další perzekuční akcí, kterou vykonalo Gestapo na území Protektorátu v dubnu 1939, bylo tzv. odvetné opatření (Sühnemassnahme). Toto opatření se dá označit jako odplata za polití německých vojáků kyselinou v plzeňských dopravních prostředcích. Gestapo nejprve vypsalo odměnu 10 000 Kč za dopadení pachatele, ale bez kýženého výsledku. Následovalo tedy právě zmíněné odvetné opatření, spočívající v zatčení 50 židů a 50 komunistů. Dva z těchto zatčených Židů ubilo Gestapo ještě v Plzni. Po čtyřech týdnech věznění byla část zadržených propuštěna a část transportována do Dachau a odtud v září 1939 do Buchenwaldu.²⁴⁶ Na tomto případě lze vysledovat tři skutečnosti, z nichž pouze jedna je pozitivní. První a současně pozitivní skutečností, je dle mého názoru fakt, že i přes vypsanou odměnu Gestapem, žádný z českých obyvatel nepomohl odhalit pachatele a nesnížil se tak ke kolaboraci, která byla v pozdějším období bohužel stále častější. Další dvě skutečnosti, tentokrát negativní, se váží naopak k okupační moci. Jednak tímto opatřením zavedli nacisté princip kolektivní odpovědnosti, kdy Gestapo zatкло naprosto nevinné osoby, které s danými činy neměly nic společného. Jednak okupační moc ihned projevila svoji ideologii a naplno dala najevo, kdo že jsou její hlavní nepřátelé.

Třetí násilná akce Gestapa velkého rozsahu s názvem Albrecht I, byla zahájena 31. srpna 1939 a velmi podrobně dopředu naplánována. Plán konkrétně spočíval v sepsání osob do seznamu A1, které měly být v této akci zatčeny. Seznam obsahoval nejen nejdůležitější funkcionáře a významné osobnosti, nýbrž i mnoho představitelů českého veřejného a kulturního života. Například bylo zatčeno mnoho profesorů a dokonce i ředitel plzeňského divadla. Všechny osoby zatčené podle seznamu A se bez jakéhokoliv výsledku dostaly do koncentračního tábora v Buchenwaldu a Dachau. Ohledně počtu zatčených existuje mnoho nejasností. Podle pozdějších výpovědí příslušníků Gestapa se akce Albrecht I týkala asi 2000 Čechů, z toho přibližně 800 na Moravě.²⁴⁷ V této souvislosti si dovoluji opět připomenout zmíněnou spolupráci Gestapa a SD, neboť bez podrobného zařazení jednotlivých osob do seznamu, které prováděla právě bezpečnostní služba, by tato akce v žádném případě nemohla úspěšně proběhnout.

²⁴⁶ SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role Gestapa: Nacistická bezpečnostní policie v Českých zemích 1938 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 1986. ISBN 28-071-86, str. 70.

²⁴⁷ Podrobněji k této akci PAUL, Gerhard, Klaus Mallmann. *Gestapo za druhé světové války*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1856-4, str. 356.

Jako poslední, bych rád uvedl nikoliv konkrétní represivní akci Gestapa, nýbrž jeho soustavnou činnost, která však byla zavedena až 20. září 1939. Jednalo se o tzv. „zvláštní zacházení“ (Sonderbehandlung), které opravňovalo Gestapo k faktické popravě bez soudního řízení. Tento hrůzný akt se legalizoval pomocí směrnice z 20. září 1939, ve které bylo rovněž uvedeno, jaké činy zasluhují takovéto zacházení. Jednalo se o pokusy sabotáže, pobuřování nebo rozvracení příslušníků armády nebo většího okruhu osob, aktivní komunistická nebo marxistická činnost atd.²⁴⁸ Tímto krokem se justici odňalo rozhodování o vině trestu a vůbec byla z celého trestního procesu vyřazena. Inkviziční proces, kde tedy obžalobu i soud představovalo Gestapo, byl využíván ihned po jeho zavedení a následně realizován především v koncentračních táborech. Vůbec nejvíce se však uplatňoval v konečné fázi války, kdy se stal hlavním prostředkem likvidace českého odboje.

Závěrem této kapitoly bych rád dodal pár poznámek. První se týká konce Gestapa v Protektorátu, který se datuje k počátku květnu 1945. V tomto období vyvrcholilo Květnové povstání a Gestapo skončilo v rukou amerických vojáků. Druhá poznámka, již méně uspokojující, souvisí s následným trestáním jednotlivých příslušníků zločineckých organizací. Je zcela logické, že se každá z těchto osob, pakliže se vůbec dostala před soud, snažila odpovědnosti úplně zprostit. Zpravidla se tak obhajoba zločinců stavěla na pouhém plnění příkazů ze strany Hitlera, přičemž daná osoba nezapomněla vždy dodat, že díky zřejmé podřízenosti neměla v podstatě na vybranou. Konečně poslední poznámkou dodávám, že výše popsané násilné akce Gestapa samozřejmě netvořily její veškerou perzekuční činnost na území Protektorátu.²⁴⁹ Této se bohužel událo mnohem více a jistě nebyla a nebude nikdy zcela odkryta.

²⁴⁸ Blíže ke zvláštnímu zacházení SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role Gestapa: Nacistická bezpečnostní policie v Českých zemích 1938 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 1986. ISBN 28-071-86, str. 98 – 99.

²⁴⁹ Jako další násilné akce mohu uvést 28. říjen 1939, či 17. listopad 1939. Těmito dvěma událostmi se podrobně věnuje pátá kapitole této práce.

10. Závěr

Vytyčeným cílem této práce, jak jsem uváděl již v úvodu, bylo komplexně a logicky vylíčit jednotlivé formy perzekucí, odehrávající se na území Protektorátu Čechy a Morava. Dle mého názoru bylo třeba k naprosté přehlednosti vyčlenit jednotlivé skupiny obyvatel a v příslušných kapitolách věnovat pozornost perzekučním opatřením s nimi spojenými. Cíl to byl nelehký, především vzhledem k obrovskému množství těchto opatření. Tato skutečnost však neubírá nic na zajímavosti tohoto tématu a zejména na jeho významu a místě v českých dějinách. Zda bylo vytyčeného cíle dosaženo, musí samozřejmě posoudit především čtenáři, nikoliv autor samotný. Ten však může závěrem konstatovat pár poznatků, ke kterým při psaní své kvalifikační práce dospěl.

První poznatek se váže k samotnému vzniku Protektorátu, kdy tedy lze z hlediska právní teorie rozebírat samotný právní úkon. Tímto míním podpis bývalého prezidenta Háchy na dokumentu, který vkládá osud českých občanů do německých rukou. Základem každého právního úkonu je především soulad projevu, tedy jeho objektivní složky a vůle, jeho subjektivní složky. Tato podmínka splněna nebyla, neboť nacisté použili silného nátlaku a vydírání. Protektorát tedy vzniknout nikdy nemohl. Samotná Háchova postava je v historii vnímána velmi rozporuplně, neboť mu někteří autoři připisují kolaboraci s nacismem, jiní tvrdí, že tak činil pro nejmenší zlo. Co lze však konstatovat s jistotou je, že bývalý prezident v roce 1945 umírá jako psychicky vyčerpaný člověk, nevnímající realitu.

Druhý poznatek se týká vydávání perzekučních právních předpisů. Ponechme stranou nacistické, neboť tyto byly očekávané a z jejich strany pro formování politiky žádoucí. Pro autora bylo však překvapující a současně zarážející zjištění, že se stavovské organizace bez jakéhokoliv nátlaku okupační moci snažily zavádět obdobně perzekuční opatření proti židovským členům. Za tuto svou činnost se Česká advokátní komora veřejně omluvila židovským advokátům až po 70 letech. Nutno dodat, že omlouvající se představitelé neměli s perzekucí nic společného, nicméně osobně kvitují jejich úsilí se k tomuto temnému bodu jejich stavovské organizace, vyjádřit.

Konečně poslední poznatek se vztahuje k velmi podstatné části této práce, která se věnuje romské části obyvatel. Právní předpisy omezující Romy v každodenním životě nedosahovaly takové míry jako předpisy protižidovské, nicméně nebylo by pravdou tvrdit, že jich neexistovalo mnoho. Rovněž genocida zasáhla romské obyvatelstvo citelně. Z původních 6500 protektorátních Romů bylo ponecháno na svobodě pouze 300 osob, zatímco zbývající drtivá většina se stala objektem soustřeďování v táborech nucené koncentrace. Společnost tedy mnohdy zapomíná, zjevně v důsledku obrovského počtu obětí židovského obyvatelstva, že právě Romové utrpěli tak devastující ztráty, které málem vedly k totálnímu vyhlazení jejich rasy.

Resumé

This diploma thesis is devoted to period, which has quite a long history, nevertheless it is still relevant and often a subject matter of literature and film industry. This is apparently due to the fact that the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia left behind a trace of injustice and violation for the Czech society to deal with. Description of these very forms of violation and persecutions, which were committed by occupation forces on our society and culture, is the goal of this legal history thesis. It is broken down into seven chapters, apart from the introduction and conclusion, which are supposed to considerably cover persecution activities of Nazi power, administered at the territory of protectorate.

In the first chapter I will deal with the very characteristic of the Protectorate of Bohemia and Moravia and describe on what basis was it founded. Then I will describe how initially free country fell to the bottom. Further I will concentrate on articulation of the bodies operating in the Protectorate and particularly on the comparison of the two major imperial government protectors whose activities significantly influenced events in the Protectorate.

In the next chapter I would like to describe the criminal law of the Protectorate, which, given the prevailing legal dualism, I find extremely interesting. I will not leave out the very nature of Nazi law, where I will elucidate for readers what values the law protected the most. I will discuss the Nuremberg laws in more detail and inhuman practices of court martial to the people of the Protectorate.

I consider the third chapter to be crucial, since it deals with the Jewish population against which the greatest amount of persecutory laws were applied. I've rationally separated them and focused on the most important of them.

The following chapter naturally follows the previous one, and deals with the most difficult form of persecution - genocide. At first I am describing its genesis and subsequently I am submitting my interpretation of the concentration camp at Terezin, including individual persecutory measures it implemented.

In the sixth chapter, called The Persecution of Other Inhabitants of the Protectorate, three groups of people are distinguished and forms of their

persecution are described. Therefore I will focus on Romany minority, which was next to the second most targeted group by Nazis right after Jews. Furthermore, my interpretation will be directed to the population of Jewish origin, which was also persecuted. The chapter will end with a description of persecution of people, which are closest to me - students. I will focus on their roundup and subsequent murders.

The seventh part of this thesis should introduce to the reader how much our culture has suffered due to the occupation. This chapter is divided into three separate parts, each devoted to a particular area of culture. Starting with education, where the influx of Nazi dictate leads to major changes, ending with literature and cinematography. As far as literature is concerned, it is quite interesting to pay attention to illegal Czech press, which played an important role in enhancing the psychological mood of the population of the Protectorate. Also, a considerable number of viewers in cinemas expressed their dissatisfaction with the regime enthroned.

The eighth and final part of the chapter is devoted to the Gestapo and SD. These two police forces in the Protectorate had a significant influence on the persecution of the population, and for this reason I did not want to leave them out. In this section I will focus primarily on general matters relating to the abovementioned police authorities and subsequently on their specific repressive activity in the Protectorate.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

- ADLER, Hans. *Terezín 1941 – 1945: Tvář nuceného společenství*. Tübingen: Barrister & Principal, 2006. ISBN 80-7364-024-4
- BALÍK, Stanislav a kol., *Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha. ČAK, 2008
- BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a Holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7419-028-5
- BEDNAŘÍK, Petr. *Arizace české kinematografie*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0619-4
- BLANDFORD, Edmund. *Nacistické tajné služby*. Praha: Jan Vašut, 2003. ISBN 80-7236-315-8
- BUTLER, Robert. *Gestapo: Historie Hitlerovy tajné policie 1933 - 1945*. Praha: Svojtka, 2004. ISBN 80-7352-077
- CÍLEK, Roman. *Holocaust: Bůh tehdy mlčel*. Český Těšín: Agave, 2003. ISBN 80-86160-75-0
- DAMS, Carsten, Michael STOLLE. *Gestapo: Moc a teror v třetí Říši*. Berlin: Bpk, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7
- DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8
- DUFFACK, J.J. *Pravda o holocaustu: Války bez bojiště*. Praha: Naše vojsko, 2011. ISBN 978-80-206 –1248 -9
- FABIÁNOVÁ, Božena. *17. listopad 1939 OKUPACE: Archivy mluví*. Praha: Ministerstvo Školství – státní pedagogické nakladatelství, 1969
- FRAJDL, Jiří. *Protektorát Čechy a Morava 1939 - 1945*: Diatext,1993
- FRIEDLER, SIEBERTOVÁ, KILIAN. *Svědkové z továrny na smrt : Historie a svědectví židovského sonderkommanda v Osvětimi*. Praha: Rybka publishers, 2007. ISBN 80-87067-64-9
- GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Dramatické i všední dny Protektorátu*. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85809-88-5

- GRUNTOVÁ, Jitka, František Vašek. *Málo známé zločiny SD ve východních Čechách*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9
- HES, Milan. *Čekání na smrt: Rodinný tábor českých Židů v Osvětimi*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2012. ISBN 978-80-7250-617-0
- HOFFMANN, Josef. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Ročník I. 1939, s. 409
- HOŘÁK, M., JELÍNEK, T. *Nacistická perzekuce obyvatel českých zemí*. Praha: Živá paměť v nakladatelství Galén, 2006
- JANČÍK, Drahomír, KUBŮ, Eduard. *Arizace a arizátoři*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1000-0
- KALOUSEK, Miroslav. *Vládní vojsko 1939 - 1945: vlastenci či zrádci*. Praha: Libri, 2002. 80-7277-063-2
- KAREN, Jiří. *Kdybich se snad nevrátil: Korespondence a deníky z totálního nasazení 1942 - 1945*. Praha: Prostor, nakladatelství, s.r.o. 2006. ISBN 80-7260-168-7
- KÁRNÝ, Miloslav a Jaroslava MILOTOVÁ. *Heydrichova protektorátní politika*. Praha: Teps, 1991. ISBN 80-7065-064-8
- KÁRNÝ, Miloslav. *Konečné řešení: Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd, 1991. ISBN 80-200-0389-4
- KENRICK Donald a Grattan PUXON. *Cikáni pod hákovým křížem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. ISBN 80-244-0048-0
- KNAPP, Viktor. *Problém nacistické právní filosofie*. Reprint pův. vyd. z r. 1947. Dobrá Voda : Aleš Čeněk, 2002
- KOBER, Jan. *Advokacie v českých zemích v létech 1848 - 1994*. Praha: Česká advokátní komora, 1994
- KOKOŽKA, Stanislav. *Totálně nasazení: Praha: Česko – německý fond budoucnosti, 2008. 978-80-254-1799-7*
- KOKOŽKOVÁ, Zdeňka, PAŽOUT Jaroslav a SEDLÁKOVÁ Monika. *Pracovali pro třetí Říši*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-39-1
- KONČELÍK, Jakub, Barbara KOPPLOVÁ a Jitka KRYŠPÍNOVÁ. *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0591-0

- KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1939 - 1945*. Praha: Československá akademie věd, 1959.
- KROPÁČ, František a Vlastimil LOUDA. *Persekuce českého studentstva za okupace*. Praha: Orbis, 1946
- KRYL, Miroslav. *Rasismus, antisemitismus, holocaust. 1945*. Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 2011. ISBN 978-80-7414-389-2
- LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-7340-088
- LIŠKA, Vladimír. *Velké záhady Protektorátu*. Praha: Fontana, 2002. ISBN 80-86179-94-X
- MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického a okupačního režimu v českých zemích 1939 - 1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0
- MARŠÁLEK, Pavel. *Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939 - 1945*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Ediční středisko v nakladatelství Vodnář, 1999
- MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210-0714.1
- NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1939 - 1945*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. ISBN 80-210-0945-4
- NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor, nakladatelství s.r.o, 1999. ISBN 80-7260-022-2
- NEČAS, Ctibor. *Nad osudem českých a slovenských Cikánů*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981. ISBN 80-210-0945-4
- NEČAS, Ctibor. *Nezapomeňme: Historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu*. Praha: Muzeum romské kultury, 1997
- NEČAS, Ctibor. *Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942 - 1943*. Brno: Tisk n. p, knižní výroba 1987
- PASÁK, Tomáš. *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-255-5
- PASÁK, Tomáš. *Pod Ochranou Říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5

- PASÁK, Tomáš. *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939 - 1945*. Praha: Univerzita Karlova, 1980. ISBN 60-020-79
- PAUL, Gerhard, Klaus Mallmann. *Gestapo za druhé světové války*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1856-4
- PAŽOUT, Jaroslav. *Museli pracovat pro Říši: Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 2004. ISBN 80-86712-15-X
- PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3
- SALÁK, Pavel a Jaromír TAUCHEN. *Československé trestní právo v proměnách věků*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5086
- SCHELLE, Karel, Monika HORÁKOVÁ, Pavel SALÁK a Jaromír TAUCHEN. *Protektorát Čechy a Morava: Jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: The European Society for History of Law, 2010. ISBN 978-80-904522-0-6
- SCHELLE, Karel. *Vývoj trestního řízení*. Ostrava: Key Publishing, 2012. ISBN 978-80-7418-139-9
- SLÁDEK, Oldřich. *Zločinná role Gestapa: Nacistická bezpečnostní policie v Českých zemích 1938 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 1986. ISBN 28-071-86
- SOBOTA, Emil. *Co to byl Protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946
- SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období Protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1
- VOJÁČEK, SCHELLE, KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-127-4

Odborná periodika

- FRYDRYCH. K výkladu nařízení o židovském majetku ze dne 21. června 1939. *Právní prakse: Měsíčník právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940

- JURÁŠEK, Stanislav. Právní a hospodářské postavení židů v Protektorátě Čechy a Morava. Právní postavení židů ve veřejném životě. *Právník*, roč. LXXIX. 1940
- KASTNER, Klaus. Soudnictví nacistického režimu v Protektorátu Čechy a Morava. *Právní praxe: Měsíčník právníků*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, roč. XLVII, 1999
- KÖRBEL, P., Československá advokacie v emigraci, *Právní prakse*, roč. IX, č. 2
- L, S. *Právní prakse: Měsíčník právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940
- NÝDL, Bohumil. Základy nacionálně – socialistické nauky právní. *Právník*., 1939
- PEŠKA, Z., Naše státní příslušnost v poměru k německé Říši, *Právní prakse*, roč. III, 1940 - 1941
- PRAŽÁK, Josef. Kdo se považuje podle nařízení Reichsprotektora o židovském majetku z 21. června 1939 za Žida. *Právní prakse: Měsíčník právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. IV, 1939 – 1940
- PUŽMAN, Josef. Právní řád v Čechách a na Moravě. *Právní prakse: Měsíčník právníků*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, roč. III, 1939
- VERNER, V., Příslušnost Protektorátu Čechy a Morava, *Právní prakse*, roč. IV, č. 4-5, 1939

Právní předpisy

- Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14. 4. 1939
- Nařízení o výkonu trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14. 4. 1939
- Nařízení o vyřazování Židů z hospodářství Protektorátu ze dne 26. ledna 1940
- Nařízení říšského protektora o židovském majetku ze dne 21 .6. 1939

- Nařízení ze dne 7. 6. 1939, o zákonodárném právu v Protektorátu Čechy a Morava
- Vládní nařízení 89/1942 Sb., o preventivním potírání zločinnosti
- Vládní nařízení č. 123/1939 Sb., o vyloučení některých osob z výkonu veřejných funkcí v soudnictví
- Vládní nařízení č. 136/1940 Sb., o právním postavení Židů ve veřejném životě
- Vládní nařízení č. 19/1940 Sb., o protektorátní příslušnosti
- Vládní nařízení č. 193/1939 Sb., o úřadech práce
- Vládní nařízení č. 216/1939 Sb., o zřízení vládního vojska v Protektorátu Čechy a Morava
- Vládní nařízení č. 404/1942 Sb., o zajištění stability mezd, platů a pracovní morálky
- Vládní nařízení č. 46/1941 Sb., jímž se činí některá opatření o řízení práce
- Vládní nařízení č. 87/1939 Sb. o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi
- Vládní nařízení č. 119/1943 Sb., o vybírání sociální vyrovnávací dávky v Protektorátu Čechy a Morava
- Výnos vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o zřízení Protektorátu Čechy Morava
- Zákon č. 117/1927 Sb., o potulných Cikánech

Zakázaný pobyt Židů.

Policejní ředitelství v Praze vydalo vyhlášku podle které se Židům zakazuje vstupovat a pro

Zákaz používání veřejných telefonních hovorů Židy.

Praha, 10. února. Ředitelství pošt, Průs, sděluje:

Židům povinným nositeli židovskou hvězdu ierť zakázává.

Omezení dopravy Židů na pražských pouličních drahách, autobusech a trolleybusech

Na základě ustanovení občanských předpisů a resp. právních předpisů, kterými Židé a Židky v Praze jsou Židů v době od 14. února, v souvislosti s akčním programem elektrických pouličních drah, t. j. do posedy do 1. února, musí být z dopravy používány dráhy, autobusy a trolleybusy. V době uvedených jsou dopravní prostředky Židů, kteří jsou zatíženi do práce a resp. právních předpisů, kterými Židé a Židky v Praze jsou Židů v době od 14. února, v souvislosti s akčním programem elektrických pouličních drah, t. j. do posedy do 1. února, musí být z dopravy používány dráhy, autobusy a trolleybusy. V době uvedených jsou dopravní prostředky Židů, kteří jsou zatíženi do práce

Zákaz prodeje čepic Židům

Ministerstvo hospodářství a práce nařídilo přípisem č. 13.399/42-I/D ze dne 31. ledna

Zákaz prodeje českých novin Židům

Praha: Svaz nakladatelů českých denních listů a jiných periodických časopisů v Cechách a na Moravě upozorňuje, že do 7. února

Židé nedostanou průkazy pro spotřebitele

Dle vyhlášky ministra pro lesní a poľní hospodářství v Úředním listě ze dne 28. května 1942 se vydávají na potraviny a poživatiny, jejichž odběr není vázán na listky, průkazy pro spotřebitele 26 Ew pro spotřebitele nad 20 roků a průkazy 27 KJ pro děti a mladistvé do 20 roků. Židé tento průkaz pro spotřebitele nedostanou.

Protectorát Čechy a Morava: ponižujících protizhidských zakázů neustále přibývalo.

Zákaz návštěvy vánočního trhu

Presidium policejního ředitelství v Praze oznamuje, že návštěva a pobyt na vánočním trhu na Karlově náměstí je Židům zakázán. Mezi jiným jest také zakázán průchod po jizdní dráze, která jest pokračováním Žitné ulice

Židům zakázán vstup do lesů v obvodu Velké Prahy

Vyhláška

Václav Prácheň, brněnská ul. 10, kde jest židovská synagoga, 1. února 1942. Židům zakázáno vstupovat do lesů v obvodu Velké Prahy. Židům zakázáno vstupovat do lesů v obvodu Velké Prahy. Židům zakázáno vstupovat do lesů v obvodu Velké Prahy.

Zákaz používání autobusů a trolleybusů.

Židé jsou zásadně vyloučeni z používání autobusů a trolleybusů. Povolení k použití autobusů může být dáno pouze, nelze-li použít jiného dopravního prostředku (železnice, elektrické pouliční dráhy).

I když bylo povolení uděleno, je používání autobusů spíše s těmito podmínkami:

V případě návalu mohou být Židé je o první vyloučeni. Sedadla mohou použít pouze, není-li jich zapotřebí pro Arijce.

Zákaz prodeje čepic Židům

Ministerstvo hospodářství a práce nařídilo přípisem č. 13.399/42-I/D ze dne 31. ledna 1942 v dodatku k vyhlášce č. 224 ministerstva obchodu ze dne 11. listopadu 1941 s okamžitou platností zákaz prodeje čepic Židům (mužům, jinochům a chlapcům). — Jednání tomuto nařízení odporující bude trestáno podle trestních ustanovení, jež jsou stanovena pro porušení tohoto zákazu.

Zákaz používání mandloven

C. j. 24.423 pra.

Policejní nařízení

Doplněná vyhláška policejního ředitelství v Praze č. j. 4803 pra. ze dne 21. února 1942 o zákazu používání mandloven všeho druhu pro Židy.

Na základě článku 2 a 3, odst. 1 zákona ze dne 14. července 1927, č. 123 Sb. o organizaci politické správy a okamžitosti platnosti Židům používaných mandloven všeho druhu, pro Židy a okamžitosti platnosti Židům používaných mandloven všeho druhu, pro Židy a okamžitosti platnosti Židům používaných mandloven všeho druhu, pro Židy.

Zákaz odběru česneku

Vyhláškou ministerstva zemědělství č. 8. uveřejněnou dne 12. ledna 1942 ve Sbírce zákonů a nařízení, o nové úpravě odběru česneku vylučují se Židé z odběru česneku.

Okresní úřad v Brně

Číslo 985/1-I/7:

dne 22. července 1942.

VYHLÁŠKA

Dne 2. srpna 1942 bude proveden na celém území Protektorátu soupis cikánů, cikánských míšenců a osob potulujících se po způsobu cikánském, jako potulných kotlářů, hrusičů nůžek, kočovných trhovců, pokud nemají vlastní živnost, se stálým bydlištěm.

Podle čl. 3. odst. 1 zákona ze dne 14. července 1927 č. 125 Sb. se nařizuje:

1. Osobám v odstavci 1 uvedeným a jejich rodinným příslušníkům se zakazuje v době od 1. srpna 1942, 0:00 hod. do 3. srpna 1942, 24:00 hod. opustit místo pobytu.
2. Osobám v odstavci 1 uvedeným se nařizuje, aby se dne 2. srpna 1942 v 7:00 hodin dostavily za účelem soupisu se všemi členy rodiny (tlupy) ke své nejbližší četnické stanici.

Neuposlechnutí této vyhlášky bude potrestáno pokutou od 10 do 5.000 K nebo trestem na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Okresní hejtman:
gez. **Schmälzlein.**

Poznámka: Zákaz opuštění místa pobytu trvá 3 dny: den soupisu a den před ním a po něm.

775-42-1303

Příloha č. 3

K o l e g o v é !

Na důtklivou žádost Jeho Magnificence Prof. Dra Bedřicha Hrozného, rektora university Karlovy, Ministerstva školství a národní osvěty, policejního presidenta Dra Charvátka, Vás žádám, abyste při zítřejším pohřbu zachovali

d ů s t o j n ý k l i d

a nedali se strhnouti k žádným projevům. Svou osobou r u č í m s e v š e m i d ů s l e d k y za úplný pořádek během pohřbu a klidný rozehod.

Žádám Vás, ulehčete mi tuto těžkou odpovědnost !
Apeluji na Vaši akademickou čest, že důstojný průběh b u d e z a c h o v á n ! Přicházejte j e d n o t l i v ě, a nenoste smuteční a jiné pásky a jakékoliv odznaky.

Za pořadatele pohřbu

Ústřední sbor samosprávy Hlávkových
student.kolejí č.v.š.p.

Praha 14.XI.1939.

MUC. Martischmig v.r.

Oficiální leták, dosvědčující, že čeští studenti nechtěli vyvolat demonstraci při pohřbu Opletalově

V sobotu dotrpěl český student, kolega Opletal, který byl při demonstracích dne 28 října střelen pohunkou německého nacismu. Demonstroval spolu se všemi, kteří chtěli pozvednouti svůj hlas proti tomu, co někde nazývají ochranou. Demonstroval za svobodu, lepší, svobodný život celého národa.

My, kteří jsme ušli jeho osudu, splníme samozřejmou povinnost a doprovodíme kamaráda ke hrobu.

V e s t ř e d u d n e 1 5 . l i s t o p a d u o 1 / 2 1 0 h o d .
j e s r a z v š e h o č e s k é h o s t u d e n s t v a p ř e d
p a t o l o g i c k ý m ú s t a v e m n a A l b e r t o v ě .
T o h o d n e j s o u p ř e d n á š k y z a s t a v e n y .
Dokažme, že české studenstvo ví, co je to solidarita, a ti kteří tvrdí, že revoluční duch roku 1848 u studenstva již nežije, nás neznají!
Ten, kdo nepochopí, není z nás.

Leták podvržený gestapem a rozšiřovaný jeho náhončími z řad studentstva

Letáky převzaty z monografie KROPÁČ, František a Vlastimil LOUDA. *Persekuce českého studentstva za okupace*. Praha: Orbis, 1946, str. 160.

Příloha č. 4

Počty českých žáků na gymnáziích	
<u>Školní rok</u>	<u>Počet žáků na gymnáziích</u>
1938/39	100 183 žáků
1939/40	94 690 žáků
1940/41	90 485 žáků
1941/42	76 839 žáků
1942/43	56 969 žáků
1943/44	49 663 žáků
1944/45	40 665 žáků

Tabulka převzata z monografie SVOBODA, Jaroslav. *Školství v období Protektorátu*. České Budějovice: Nová forma, 2010. ISBN 978-80-87313-67-1., str. 38.

Příloha č. 5

Cenzurované nepovolené hrané filmy v letech 1939 – 1944

	1939		1940		1941		1942		1943		1944	
	s	n	s	n	s	n	s	n	s	n	s	n
Celkem	277	24	592	21	71	9	12	9	11	3	17	10
z toho:												
české	40		53		14		3		1		2	
německé	12	2	27	1	9	5	9	4	9		8	1
americké	63	15	511	12	46	1						
anglické	58	2										
francouzské	95	2						1		2		
italské		1		7	1	3		4	2		3	
sovětské	7											
s = staré filmy n = nové filmy												

Jiří Plavěka, *Filmové hospodářství v zemích českých a na Slovensku 1939 až 1945*. Praha 1946.

Tabulka převata z monografie DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za Protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085, str. 196

